

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

II. évfolyam 1. szám

2003. április

FELDERÍTŐ
SZEMLE

**A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal
időszakos kiadványa**

Szerkesztő Bizottság

Elnök:

Tóth András mk. ezredes

Tagok:

Kis-Benedek József ezredes

Visky Károly mk. ezredes

Dr. Czuth László nyá. mk. ezredes

A számot szerkesztette: Kis-Benedek József ezredes

Tördelő szerkesztő: Gerencsérné Tóth Krisztina törzsőrmester

Korrektor: Hársasi István alezredes

A számot lektorálta: Dr. Héjja István nyá. ezredes

Kis-Benedek József ezredes

Dr. Sallai Imre ezredes

Tikos László ezredes

Varga János ezredes

Dr. Jakus János alezredes

Simon Péter hadnagy

Felelős kiadó: Morber Ferenc vezérőrnagy

Készült: 100 példányban, az MK KFH nyomdájában

ISSN: 1588-242X

TARTALOMJEGYZÉK

BIZTONSÁGPOLITIKA

VENICZ LÁSZLÓ MK. ALEZREDES, NÉMETH MIKLÓS ŐRNAGY AZ IRAK ELLENI HADMŰVELET VÉGREHAJTÁSÁNAK ELGONDOLÁS-VÁLTOZATAI	5

ORSZÁGISMERTETŐ

DR. KATONA MAGDA AFGANISZTÁN ÉS A REGIONÁLIS GEOPOLITIKAI DINAMIKÁK SZEPTEMBER 11-E UTÁN	29

BELSŐ TÁJÉKOZTATÓ

DR. JAKUS JÁNOS ALEZREDES AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS ISMÉRVEI	49

HAMAR SÁNDOR NYÁ. MK. ALEZREDES NON-PROLIFERÁCIÓS SZERZŐDÉSEK, EXPORTELLENŐRZÉSI RENDSZEREK ÉS A TÖMEGPUSZTÍTÓ FEGYVEREK PROLIFERÁCIÓJÁNAK TRENDJEI.....	65

KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES A TERRORIZMUS ELLEN FOLYTATOTT HÍRSZERZÉS	92

TÓTH ANDRÁS MK. EZREDES
**A FELDERÍTÉS PERSPEKTÍVÁI A TECHNOLÓGIAI FEJLŐDÉS
TÜKRÉBEN 102**

DR. KATONA MAGDA
ÚJABB GONDOLATOK AZ ILLEGÁLIS MIGRÁCIÓRÓL 110

FÓRUM

HÁRSASI ISTVÁN ALEZREDES
TITKOK ÉS ÉRTÉKEK 114

DR. HÉJJA ISTVÁN NYÁ. EZREDES
A FELDERÍTŐ TANSZÉK ÉS A PHD KÉPZÉS 123

VENICZ LÁSZLÓ MK. ALEZREDES,
NÉMETH MIKLÓS ŐRNAGY

**AZ IRAK ELLENI HADMŰVELET
VÉGREHAJTÁSÁNAK ELGONDOLÁS-VÁLTOZATAI**

Előzmények

1991. április 3-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa 687. számú határozatában kötelezte Irakot vegyi és biológiai fegyverei, valamint 150 kilométernél nagyobb hatósugarú ballisztikus rakétái megsemmisítésére, a világszervezet felügyelete alatt. A BT határozata alapján létrejött az ENSZ Iraki Tömegpusztító Fegyverek Leszerelését Ellenőrző Bizottsága, az UNSCOM.

1993. november 26-án Irak hivatalosan is elfogadta azt az 1991-ben hozott, 715. számú ENSZ-határozatot, amely az arab ország fegyverkezésének folyamatos ellenőrzését írja elő. Rolf Ekeus, az iraki leszerelést ellenőrző ENSZ-bizottság vezetője ezután többször tárgyalt Bagdadban, de Irak megtagadta a további „engedményeket” és a gazdasági szankciók megszüntetéséhez kötötte együttműködését.

1997. október 23-án az ENSZ BT újabb szankciókkal fenyegette meg Irakot, ha továbbra is akadályozza tiltott fegyverei leszerelésének ellenőrzését. Október 30-án Irak kiutasította az UNSCOM két amerikai tagját, amelyre válaszul a bizottság összes tagja távozott. Bagdad november 20-án, orosz közvetítés nyomán, ismét engedélyezte az ENSZ-ellenőrök tevékenységének felújítását.

1998. augusztus 5-én Irak felfüggesztette az együttműködést az UNSCOM-mal és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel. 26-án lemondott tisztségéről az amerikai Scott Ritter, az UNSCOM egyik vezetője, akit Bagdad amerikai kémnek minősített. Október 8-án, majd 26-án újabb két, Irak által kémnek tartott szakértőt rendelt vissza az UNSCOM. Irak ennek ellenére október 31-én teljesen megszakította együttműködését az UNSCOM-mal, a nemzetközi közösség nyomására azonban november 14-én feltétel nélkül felújította együttműködését az ENSZ leszerelési ellenőreivel.

1999. június 27-én Kofi Annan ENSZ-főtitkár elismerte, hogy a fegyverzetellenőröket az Egyesült Államok javára kémkedéssel vádoló iraki állítások egy része igaz.

1999. december 17-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1284. számú határozatával az 1998 decemberében Irakból kiutasított UNSCOM utódként létrehozta az ENSZ Felügyeleti, Vizsgálati és Ellenőrzési Bizottságát (UNMOVIC). A bizottság feladata az iraki tömegpusztító fegyverek leszerelése, továbbá megfigyelői rendszer kiépítése, amely garantálja, hogy Irak ne telepíthesse vissza a BT által tiltott fegyvereket. Bagdad a svéd **Hans Blix** által vezetett bizottsággal is megtagadta az együttműködést.

2002. március 7-én újrakezdődtek a tárgyalások az ENSZ és Irak között a fegyverzetellenőrök visszatéréséről.

2002. augusztus 2-án Irak meghívta Hans Blixet, az UNMOVIC vezetőjét. Blix közölte: csak akkor utazik Bagdadba, ha Irak megerősíti, hogy elfogadja az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1284. számú, a fegyverzetellenőrzés rendjét előíró határozatát. Irak ezután ellentmondó nyilatkozatokat tett, végül Taha Jaszin Ramadan alelnök 29-én úgy nyilatkozott, hogy mivel Irak nem rendelkezik tömegpusztító fegyverekkel, nincs értelme visszaengedni „a külföldi kémeket”.

2002. szeptember 12-én George W. Bush amerikai elnök az ENSZ Közgyűlésén mondott beszédében katonai támadással fenyegette meg Irakot, ha az nem engedi vissza az ENSZ ellenőreit.

Szeptember 16-án Kofi Annan ENSZ-főtitkár bejelentette, hogy az iraki vezetés beleegyezett a fegyverzetellenőrök feltétel nélküli fogadásába.

November 8-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa elfogadta az 1441. számú határozatot, amely elrendeli az iraki tömegpusztító fegyverek leszerelését, egyúttal felszólította Irakot, hogy azonnal és feltételek nélkül fogadja el az ENSZ Biztonsági Tanács határozatát. A BT-határozat egy hetet adott Iraknak a nemzetközi dokumentum elfogadására és 30 napot a tömegpusztító fegyverarzenált felsoroló nyilatkozat benyújtására.

Iraknak 2002. november 15-ig kellett nyilatkoznia arról, hogy elfogadja-e a leszereléssel kapcsolatos kötelezettségeket. December 8-ig naprakész, pontos és teljes nyilatkozatot kellett volna tennie vegyi, biológiai és nukleáris fegyverprogramjainak állásáról, valamint ballisztikus rakétáiról és más fegyverekről, így a robotrepülőgépekről és légelhárító rendszerekről.

2002. december 23-án megkezdte munkáját az ENSZ Fegyverzetellenőrzési Bizottsága és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség. Az ellenőrzés megkezdését követő 60 napon belül a bizottságnak és az ügynökségnek ki kellett dolgoznia munkaprogramját. E két testület február 21-én tájékoztatta az ellenőrzés eredményeiről a BT-t. Az ellenőrző programok beindulása után, a két küldöttség vezetőjének havonta jelentést kellett készítenie a BT számára.

2003. március 18-án az ENSZ Fegyverzetellenőrzési Bizottsága és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség kivonta Irakból az ellenőröket.

A szemben álló erők

A koalíciós erők

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia a terrorizmus elleni harc és Irak lefegyverzése érdekében támadó hadműveletet indított Irak ellen. Washington a hadművelet végrehajtásának legnagyobb problémáját a terrorizmus elleni koalíció tagjainak negatív hozzáállásában látta, amelynek következtében még az erők térségbe történő teljes felvonultatása sem volt biztosítva.

Kuvait és az Öböl-menti államok (Omán, Katar, Egyesült Arab Emírátságok) elsősorban belpolitikai okok miatt elleneztek a katonai beavatkozást, de engedélyezték a támaszpontok használatát. Szaúd-Arábia a kezdetektől fogva elutasította, Törökország pedig hosszas tárgyalás után nem járult hozzá, hogy területéről hadműveleteket indítsanak.

Irán nem támogatta a tervezett hadműveletet.

A kialakult helyzet következtében az Irak elleni támadás három lehetséges módja jöhetett számításba:

- az Öböl-háborúhoz hasonló, 200-250 000 fős csoportosítás létrehozása és több irányból összehangolt szárazföldi és légitámadás mérése;
- az afganisztáni fellépés analógiájára a rendszerellenes kurd, illetve síita nemzetiségekkel szövetségben eltávolítani a jelenlegi vezetést;
- külső támogatással létrejövő, az ország felső vezetői körében szervezett belső összeesküvés vagy lázadás eredményeként Szaddám Huszein és hívei eltávolítása a hatalomból.

Az első megoldás nagy kockázata az, hogy ma igen nehéz az 1991-es akcióhoz hasonló nemzetközi – főleg arab – támogatást összekovácsolni. A második megoldás esetén az önmagában és egymás között is megosztott kurd és síita közösség összefogását és megfelelő felfegyverzést kellene elérni, amely hosszú időt venne igénybe.

Az Egyesült Államok igyekezett széles koalíciót létrehozni, amely magában foglalja a fontosabb NATO-tagállamokat, de csak Nagy-Britannia kötelezte el magát egyértelműen az akció mellett. A Szövetség többi országa az ENSZ BT határozatához kötötte a koalícióban való részvételt, ugyanakkor Németország teljesen elzárkózott egy esetleges Irak elleni háborúban való részvételtől. Franciaország önálló BT-határozatot igyekezett előterjeszteni a tárgyban.

A helyszínen tárolt hadianyagokból az amerikaiak **egy páncélos és két gépesített dandárt** voltak képesek felszerelni (Kuvaitban és Katarban 251 db M-1A1 harckocsit, 320 db M-2A2 Bradley gyalogsági harcjárművet, 50 db gépvontatású tarackot és 40 db 155 mm önjáró tarackot, egy hónapra elegendő élelmiszert és üzemanyagot tároltak). A hadművelet végrehajtásában amerikai részről a **101. légideszant-, az 1. és 4. gépesített, a 3. gyalog-, az 1. tengerészgyalogos- és az 1. páncélosdandár**, brit részről az **1. páncélosdandár** (7. páncélosdandár, 16. légi rohamdandár) és **egy tengerészgyalogos-dandárral** számolhattak.

Az Irak ellen bevethető amerikai erők elhelyezkedése országok szerint a következőképpen alakult:

A hadművelet végrehajtásába az Afganisztánban állomásozó 7 800 fő és Üzbegisztánban állomásozó 1 000 fő valószínűleg nem kerül bevonásra, de a térségben jelenleg különböző bázisokon diszlokáló, az ENDURING FREEDOM művelet támogatásában részt vevő, mintegy 60 000 fő valamilyen szinten alkalmazásra kerül.

A szárazföldi hadművelet végrehajtásában számottevő szerepet szánnak a kurd fegyveres csoportoknak. (Ezen helyi erők jelentőségét felértékeli a brit-amerikai offenzíva lelassulása.)

A koalíciós légierő mintegy 520-580 harci és 250-300 egyéb repülőgéppel rendelkezik a térségben. A nagy hatótávolságú hadászati bombázók közül a B-1B és a B-2 típusokat az Egyesült Államok honi területéről, míg a B-52 hadászati bombázók egy részét Nagy-Britanniából, más részét a Diego Garcia szigetén lévő légbázisról indítják bevetésre.

A haditengerészet négy-hat repülőgép-hordozó (és a hozzájuk tartozó harci csoport) alkalmazásával számolhat, amelyek közül az USS Lincoln a Perzsa (Arab)-öbölben, még a másik repülőgép-hordozó, az USS G. Washington a Földközi-tengeren tartózkodik. 2002. november 2-án indult útba a Perzsa (Arab)-öböl felé az USS Abraham Lincoln repülőgép-hordozó felváltására az USS Constellation vezetésével a harmadik amerikai haditengerészeti harccsoport. A negyedik repülőgép-hordozó, az USS Harry S. Truman december elején került átcsoportosításra. Az ötödik, az USS Nimitz december végére elérte a térséget, a hatodik repülőgép-hordozót, a japán Yokosuka kikötőjében állomásozó Kitty Hawkot pedig szintén a térségbe irányították. A váltására kerülő repülőgép-hordozók féléves küldetését – ha az Irak elleni művelet ezt szükségessé teszi – meg lehet hosszabbítani.

Nagy-Britannia részéről az Ark Royal repülőgép-hordozó indult a térségbe. A CENTCOM Floridából december végére körülbelül 1 000 fővel áttelepült Katarba. Az irányító törzs az új vezetési pontról hajtja végre feladatát.

Az iraki fegyveres erők

A hadsereg erőit két katonai körzetbe (Észak és Dél) szervezték, amelyek összesen öt hadtestet, alárendeltségükben **17 hadosztályt** (11 gyalogshadosztály, három páncéloshadosztály, három gépesített lövészhadosztály, öt önálló kommandóandár, két speciális dandár) foglalnak magukban. Az északi katonai körzetben az 1., 2. és 5. hadtest, a déli katonai körzetben a 3. és 4. hadtest erői települtek. A szárazföldi csapatok parancsnoksága alárendeltségébe tartoznak a hadműveleti-harcászati rakétacsapatok is, amelyek föld-föld osztályú rakétakomplexumokkal – Scud-B, Scud-C, Frog-7, M-7 és Al-Huszein – rendelkeznek. A csapatok harcképességét a korlátozott manőverező képesség és a feltöltöttség alacsony (50%) szintje, a harceszközök viszonylagos elavultsága, alkalmazhatóságuk kritikus szintje jellemzi.

A Köztársasági Gárda erői szintén az Északi és Déli katonai körzetben helyezkednek el, amelyek két hadtestet, alárendeltségükben nyolc hadosztályt (három gyalogoshadosztály, két gépesített lövészhadosztály, két páncélosadosztály és négy önálló különleges dandár) foglalnak magukban. Az északi hadtest alárendeltségében az Adnan, a Bagdad, az Al Madina és az Al Abed hadosztályok, a déli hadtest alárendeltségébe a Nebu, a Hammurabi és az Al Nedaa hadosztályok tartoznak. A Köztársasági Gárda négy önálló különleges dandára, a szárazföldi hadsereg öt önálló kommandó- és két speciális dandára a vezérkar (VK) közvetlen alárendeltségébe tartozik. A Köztársasági Gárda az iraki rezsim kivételezett katonai szervezete, annak fő támasza. Az alakulatok felszereltsége és ellátottsága minden tekintetben kiemelkedő. A gárda fő csapásmérő ereje az Irak középső részén állomásozó két páncélosadosztály. A hadosztályok állományába tartozik az összes korszerű harckocsi (672 db T-72) és számos páncélozott harcjármű is.

Az iraki légierő állományában 12 vadászrepülő-, nyolc vadászbombázó- és kilenc harcihelikopter-század található. A repülő- és helikopterkötelékek 16 légbázison és 24 tábori repülőtéren települnek. Irak jelenleg 306 db harci repülőgéppel, valamint 124 db harci helikopterrel rendelkezik, amelyek 70%-a hadrafogható.

Az iraki légvédelmi csapatok parancsnoksága és hadműveleti központja a Bagdad melletti Al Mansour légbázison települt. A légvédelmi parancsnokság alárendeltségébe négy közeli hatótávolságú (SA-7/9/13/14/16, Roland-2) légvédelmi rakétaezred, három kis (SA-3, SA-6) és kettő (SA-2) közepes hatótávolságú légvédelmi rakétadandár tartozik, amelyek négy – Északi (4), Nyugati (2), Déli (3) és Keleti (1) – légvédelmi körzetben oldják meg feladataikat. A légvédelmi körzetek hadműveleti központjai együtt települtek a légierő Kirkuk, Ar Ramadi, Baszra és Al Kut térségében elhelyezkedő harcálláspontjaival.

Az iraki haditengerészeti erők parancsnoksága Baszra Al Makal haditengerészeti bázisán települt. Az alárendelt haditengerészeti és partvédelmi erők Baszra, Al Zubayr és Umm Kaszr bázisokon állomásoznak. A haditengerészet három fregattal, 28 partvédelmi hajóval, valamint a tengerparton telepített két partvédelmi (CSSC-3) üteggel rendelkezik.

A támadó hadművelet elgondolása

Az Egyesült Államok katonai vezetése az Irak elleni támadó hadművelet négy változatát készítette el.

1. „Sivatagi Réműlet” (Desert Stun): A légierő és a különlegesen kiképzett erők (101. légideszant-hadosztály részei) váratlan csapása stratégiai fontosságú célpontokra.

Cél: Szaddám Huszein és a környezetéhez tartozó vezető személyek fizikai megsemmisítése, az ellenzéki hatalomátvétel feltételeinek megteremtése.

Bevonásra kerülő erők:

- 101. légideszant-hadosztály;
- 450-600 harci repülőgép és helikopter;
- kurd és síita ellenzéki fegyveres csoportok.

A hadművelet végrehajtása

A szárazföldi hadművelet feltételeit a **légierő összpontosított légicsapásaival** teremtik meg. A csapásokat elsősorban a **vezetési pontok, a légvédelmi rakéta- és a Bagdad körzetében** védelemben lévő **szárazföldi csapatok megsemmisítésére**, a légi fölény kivívására összpontosítják. A kedvező feltételek megteremtése után bevetésre kerül a **101. légideszant-hadosztály**, amelynek harccsoportjai elfoglalják Szaddám Huszein főhadiszállását (vezetési pontokat), a főváros stratégiailag fontos pontjait és biztosítják a főerők bevonulását a fővárosba.

Az iraki erők valószínű tevékenysége

A légi támadó repülőkötelékeket a Bagdad, Kirkuk és Tikrit térségében települt iraki légvédelem erői alkalmazásával – légvédelmi rakétákkal és légvédelmi tüzér eszközökkel – 5 000 m fölé kényszeríti, megnehezítve a célzott bombavetést és megteremti a lehetőséget a légvédelmi rakétacsapatok hatékony alkalmazására. A szárazföldi erők a veszélyeztetett irányokat erővel, eszközökkel és műszaki zárákkal lezárják, fontos műtárgyakat (hidak, közúti és vasúti csomópontok) romboláshoz készítik elő, ezzel elszigetelik a 101. légideszant-hadosztályt a főerőktől, amelynek felszámolását a Köztársasági Gárda gépesített és páncélos erői hajtják végre.

2. „Sivatagi Szeletelés” (Desert Slice): Egymást követő légi és szárazföldi támadó hadművelet indítása az Irak különböző területein elhelyezkedő csapatok ellen.

Cél: Bagdad – Szaddám Huszein – elszigetelése, az elfoglalt területeken a rend és a stabilitás helyreállítása, az ellenzék hatalomátvétele feltételeinek megteremtése.

Bevonásra kerülő erők:

- amerikai részről: 101. légideszant-, 1. és 4. gépesített, 3. gyalogos-, 1. tengerészgyalogos- és 1. páncélosadosztály,
- brit részről: 1. páncélosadosztály és egy tengerészgyalogos-dandár, valamint más koalíciós erők;
- 600-700 db harci repülőgép és helikopter;
- kurd és síita ellenzéki fegyveres csoportok.

A hadművelet végrehajtása

A szárazföldi támadó hadművelet feltételeit a légierő egymást követő összpontosított légicsapásaival teremti meg. A csapásokat elsősorban a vezetési pontok, a légvédelmi rakéta- és a szárazföldi csapatok megsemmisítésére, a légi főlény kivívására összpontosítják. A kedvező feltételek megteremtése után az iraki fegyveres erők megsemmisítését és az ország elfoglalását két hadműveleti irányból, a főcsapást két páncélos és két gépesített hadosztály alkalmazásával Kuvait, Baszra, An Nasiriyah, An Najaf, a másik csapást – a kurd területekre történő kiszállítást követően – egy páncélos- és két gépesített dandár ütközetbe vetésével – kurd erők bevonásával – Moszul, Kirkuk irányába hajtják végre. A 101. légideszant-hadosztály harccsoportjai birtokba veszik, és a főerők beérkezéséig tartják a Bagdadba vezető utakon található hadműveleti fontosságú hidakat és közlekedési csomópontokat.

Az iraki erők valószínű tevékenysége

A légi támadó repülőkötelékeket a Bagdad, Moszul, Kirkuk és Tikrit térségében összehívott iraki légvédelem erői és eszközei alkalmazásával 5 000 m fölé kényszeríti, megnehezítve a célzott bombavetést és megteremtve a lehetőséget a légvédelmi rakétacsapatok hatékony alkalmazására. A veszélyeztetett irányokat erőkkel és eszközökkel, valamint műszaki zárral lezárják, a fontos műtárgyakat (hidak, közúti és vasúti csomópontok) romboláshoz előkészítik. Lelassítják, esetleg megállítják a támadókat, és kedvező feltételeket teremtenek a Köztársasági Gárda hadosztályinak az ellencsapásokra.

3. „Sivatagi Vihar II” (Desert Storm II): Átfogó légi hadművelet.

Cél: Az iraki vezetés és a tömegpusztító fegyverek megsemmisítése.

Bevonásra kerülő erők:

- 800-1 000 db harci repülőgép és helikopter.

A hadművelet végrehajtása

A légierő ismétlődő összpontosított csapásokat mér a vezetési pontokra, a légvédelmi rakétacsapatok indítóállás-körleteire, a légierő bázisaira és a szárazföldi erők körleteire. A légi főlény megszerzése után a csapásokat a védelemre berendezkedett csoportosítások, ellenállási csomópontok, támpontok, közlekedési csomópontok rombolására helyezi át.

Az iraki erők valószínű tevékenysége

A támadó repülőkötelékeket az iraki légvédelem közeli hatótávolságú légvédelmi rakétákkal és légvédelmi tüzér eszközökkel 5 000 m fölé kényszeríti, megnehezítve a célzott bombavetést és megteremtve a légvédelmi rakétacsapatok hatékony alkalmazásának lehetőségét. A szárazföldi csapatok a veszélyeztetett irányokat erőkkel, eszközökkel és aknamezőkkel lezárják, a fontos műtárgyakat (hidak, közúti és vasúti csomópontok) romboláshoz előkészítik.

4. „Sivatagi Mennydörgés” (Desert Thunder): Összpontosított légi és szárazföldi – több harckocsi és gépesített hadosztály bevonásával végrehajtott – támadás Bagdad ellen.

Cél: A főváros elfoglalása, az iraki fegyveres erők teljes megsemmisítése, az ellenzéki hatalomátvétel feltételeinek megteremtése.

Bevonásra kerülő erők:

- amerikai részről: 101. légideszant-, 1. és 4. gépesített, 3. gyalogos-, 1. tengerészgyalogos- és 1. páncéloshadosztály,
- brit részről: 1. páncéloshadosztály és egy tengerészgyalogos-dandár, valamint más koalíciós erők;
- 800-1 000 db harci repülőgép és helikopter;
- kurd és síita ellenzéki fegyveres csoportok.

A hadművelet végrehajtása

A szárazföldi hadművelet feltételeit a légierő összpontosított csapásaival teremtik meg. A csapásokat elsősorban a vezetési pontok, a légvédelmi rakéta és a szárazföldi csapatok megsemmisítésére, a légi fölény kivívására összpontosítják. A kedvező feltételek megteremtése után **három hadműveleti irányból**, a főcsapást **két páncélos- és két gépesített hadosztály** alkalmazásával Kuvait, Baszra, An Nasiriyah, An Najaf és Karbala, a másik csapást **egy páncélos- és két gépesített dandár** ütközetbe vetésével kurd területről Moszul, Kirkuk, a kisegítő csapást **egy gépesített hadosztály** alkalmazásával Al Harrah (Jordánia), Ar Rutbah irányába hajtják végre. A 101. légideszant-hadosztály harccsoportjai birtokba veszik, és a főerők beérkezéséig megtartják a Bagdadba vezető utakon található hadműveleti fontosságú hidakat és közlekedési csomópontokat.

Az iraki erők valószínű tevékenysége

A légi támadó repülőkötelékeket a Bagdad, Tikrit és Kirkuk, Moszul térségében összpontosított iraki légvédelem a közeli hatótávolságú légvédelmi rakétakomplexumok és légvédelmi tűzéreszközök alkalmazásával 5 000 m fölé kényszeríti, megnehezítve a célzott bombavetést és megteremtve a kis és közepes hatótávolságú légvédelmi rakétakomplexumok hatékony alkalmazásának lehetőségét. A szárazföldi csapatok által veszélyeztetett irányokat erőkkel és eszközökkel, valamint aknamezőkkel lezárják, fontos műtárgyakat (hidak, közúti és vasúti csomópontok) romboláshoz előkészítik. Ezzel lassítják a támadók térnyerését, és kedvező feltételeket teremtenek a Köztársasági Gárda hadosztályai ellencsapásaihoz.

A koalíciós légierő lehetséges célobjektumai

1. Ipari és hadiipari létesítmények

– nukleáris létesítmények

- urándúsító üzem – Al Jazirah
- uránérc-finomító – Al Qaim
- izotópelkülönítő – Ash Sharqat
- Al Tarjmiyah
- centrifugafejlesztő központ – Al Rashedia
- Al Furat
- nukleáris kutatóközpont – Bagdad (Tuwaltha)
- nukleárisfegyver-fejlesztő központ – Al Adhir

– vegyipari üzemek

Al Habbaniyah, Samarra

– biológiai fegyvergyártó üzemek

Moszul, Al Muthanna, Al Habbaniyah, Al Kindi, Al Hakam, Salman Pak, Fudhallyah

– hadianyaggyártó üzemek

Bagdad, Tikrit, Ammal, Baqubah, Moszul, Kirkuk, Al Taquaddum, Karbala, Baszra

2. Katonai vezetési pontok és objektumok

– légvédelmi vezetési pontok

Bagdad (Al Mansour), H3, An Nasiriyah, Kirkuk, Al Tali, Al Rashedia, Kwaiarah

– repülőterek (lásd a vázlaton)

– szárazföldi erők harcálláspontjai

Kirkuk, Nawfal, An Nasiriyah, Al Amarah, Moszul, Baqubah, Karbala, Al Kut, Al Rashedia

3. Állami és közigazgatási központok

Bagdad, Moszul, Kirkuk, Baszra, Al Amarah, An Najaf, Tikrit, Baqubah, Al Kut

4. Stratégiai jelentőségű műtárgyak

– **vasúti csomópontok**

Moszul, Kirkuk, Bagdad, Baqubah, Ar Ramadi, Baszra, Az Zubayr, An Nasiriyah, Al Kut, Al Hillah

– **közlekedési csomópontok**

Ar Rutbah, Moszul, Erbil, Kirkuk, Bagdad, Al Kut, An Nasiriyah, Baszra, An Najaf

– **hidak**

– **Tigris**

Moszul, Bajih, Samarra, Bagdad, Al Kut, Al Amarah, Baszra

– **Eufrátesz**

Rawah, Al Haklanijah, Ar Ramadi, Al Habbaniyah, Al Musayyib, Al Hillah, Abu Sukhayr, As Samawah, Khan Al Hammad

A koalíciós erők tevékenységét befolyásoló körülmények

A terep

A várható főcsapás irányában az Eufrátesz alsó szakaszának árterülete széles, mocsaras. A támadó fél számára nehezen leküzdhető akadályt jelent. A bal parton rizstermesztésre alkalmas elárasztott területeket alakítottak ki, amely gátolja a gépesített és páncélos alakulatok manővereit, illetve meghatározott irányokba kényszeríti azokat. A terep kedvez a szilárd állóvédelem kiépítéséhez.

A terep az Eufráteszig homok és kősvatag, a folyó bal partján pedig alföld jellegű, ahol rizs- és gabonaföldek, mocsarak és nomád állattartásra alkalmas legelők váltják egymást.

Átkelésre alkalmas terepszakaszok és helyek az Eufráteszen:

- An Nasiriyah;
- Al Rumaytah;
- An Najaf.

A másik csapás irányában a terep dombos (300-600 m), É-D-i irányban lejt, a völgyek a támadás irányában szélesednek. A folyóvölgyekben található hosszirányú utak biztosítják a támadó csoportosítás létrehozását. A támadás kifejlesztésére a Tigris folyó jobb partja alkalmasabb, mert Bagdadig jelentősebb folyóakadály nem keresztezi a támadás irányát. Itt található egy hosszirányú út is, amely biztosítja az után- és hátraszállítást. Megfelelő mennyiségű és minőségű harántút is rendelkezésre áll a támadás súlypontjának megváltoztatásához. Mezők, művelt területek (gabona) és nomád állattartásra alkalmas legelők váltják egymást. A jobb partra történő átkelés Fayhs Khabur térségében és a Moszulnál található hídon lehetséges.

Hátrányként jelentkezik, hogy Bagdadtól É 150 km-re a Tharthar-tó a támadás szélességét 30-35 km-re szűkíti és korlátozza a manőverezési lehetőségeket.

A Tigris bal partján is rendelkezésre áll a megfelelő minőségű és mennyiségű hossz- és haránt irányú út, de itt a támadás irányára merőlegesen 50-150 m szélességű vízi akadályok találhatók, amelyek lelassítják az ütemet, és kedvező lehetőségeket teremtenek a védelem kiépítéséhez. A terep dombos (300-600 m). Mezők, művelt területek (gabona) és nomád állattartásra alkalmas legelők váltják egymást.

A Tigrisen Moszultól É 80 km-re egy víztározó található, amelynek rombolásával elárasztható a támadók által igénybe vett terület.

A várható kisegítő csapás irányában található a Bagdadot Ammannal összekötő műút. A terep Ny-K-i irányban lejt, a jordán határ közelében alacsony középhegység (600-1 200 m), majd dombság (300-600 m) kopár, növényzet nélküli, sivatagos jellegű. Az úton kívüli manőverezés lehetősége korlátozott. Mind a támadó, mind a védő fél számára hátrányos a terep, ezért itt elhúzódó jellegű ütközetek kialakulására nem lehet számítani.

Az Eufráteszen az Ar Ramadi térségében lévő hídon lehet átkelni. Itt a terep alföld jellegű, művelt területek (gabonaföldek), legelők váltják egymást. A folyó kedvező lehetőségeket teremt a védelem kiépítéséhez.

Időjárás, vízrajz

Az éves csapadék 90%-a november és április között esik. Különösen csapadékos a december-március közötti időszak. Az év másik fele száraz, különösen a nyári hónapok. Irak északi és északkeleti területeit kivéve az éves csapadék átlaga 100-170 mm között változik. Ennél kevesebb eső – 32-55 mm – esik az ország déli, délkeleti sztyeppéin. Ugyanakkor az északi, északkeleti hegyvidéken 1 000 mm feletti csapadék hullik.

Irak mezőgazdasága nagymértékben függ a Tigris és az Eufrátesz vízhozamától, tavaszi áradásától. Az áradást a török és az észak-iraki hegyvidéken lehullott hó és eső mennyisége befolyásolja. Az öntözéshez szükséges víz biztosítása érdekében víztározókat építettek a Tigrisen Samarra, Dukan, Darband és Khan, az Eufráteszen Al Habbaniyah térségében. Két új völgyzáró gátat létesítettek a Tigrisen Moszul és Al Hadithah körzetében. Kínai és brazil közreműködéssel völgyzáró gátat építettek az észak-iraki Great Zab folyón.

A víztározók rombolása esetén nagy területeket lehet elárasztani, a rombolás azonban nem valószínű, mert mindkét fél részére hátrányos következményekkel járna. A támadó felet a támadás irányának megváltoztatására kényszeríti. Elárasztások csak a védelem peremvonalára merőlegesen hozhatók létre (kivéve a Great Zab folyón), ami a védő tevékenységét is hátrányosan befolyásolja.

A hadműveletekre befolyással lehet még a szél. Dél- és Délkelet-Irakban a „sharqi” nevű szél áprilistól június elejéig és szeptember végétől november végéig fúj. Sebessége eléri a 80 km/h sebességet és rengeteg port szállít. A vihar porfelhőjének magassága elérheti a több száz métert.

A június közepétől szeptemberig uralkodó szél a „shamal”, amely Észak- és Északkelet-Irakban fejt ki hatását. A nagyon száraz, forró szél egyenesen fúj és csak néha hoz lehülést.

Következtetések

Az iraki haderő dízlokációs változásokat hajtott végre, így a védelem fő erő kifejtését a főváros és fontosabb katonai körzetek védelmére összpontosították, hogy biztosítsák a rezsim és vezetőinek túlélését.

A háborús előkészületek során elsősorban a városok védelmi rendszerét erősítették meg, ugyanakkor nem kezdték meg a tartalékosok tömeges mozgósítását. A védelmi előkészületek egyértelműen arra utaltak, hogy Irak mindenképpen szeretné a támadókat helységarcra kényszeríteni. Tömegpusztító fegyverek (vegyi és biológiai harcanyagok) célba juttatására alkalmas eszközöket nem telepítettek, amelynek fő oka elsősorban az lehet, hogy nem kívánnak ürügyet szolgáltatni a koalíció kiszélesítéséhez, ugyanakkor felkészültek a haderő létszámának gyors növelésére.

Az Egyesült Államok katonai előkészületeinek centruma Szaúd-Arábia helyett Katar volt, ahol az Al Adid bázist nagy létszámú katonai erő fogadására tették alkalmassá és ide települt a központi parancsnokság (CENTCOM) kikülönített harcvezetési csoportjai is. Nem szűnt meg a haditengerészeti erők különféle eszközeinek – repülőgép-hordozó, támogató, szállító, raktár és logisztikai úszó egységek – koncentrációs folyamata sem. A felvonulás üteme, iránya, a beérkező erők és eszközök összetétele, mennyisége valószínűsítette, hogy az elgondolások közül a 4. változat, a „Sivatagi Mennydörgés” hadművelet kerül végrehajtásra.

Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia vezetése eltökélte, hogy Szaddám Huszein rendszerét minden körülmények között – ENSZ-felhatalmazással vagy a nélkül –, az ENSZ BT 1441. számú határozatára hivatkozva, és egy a Nyugattal szimpatizáló kormányt juttat hatalomra.

A szövetséges haderő 2003. március 20-án meglepetésszerűen megkezdte támadását Szaddám Huszein uralmának megdöntésére. A hadművelet jellege, a részt vevő szövetséges erők összetétele alapján megállapítható, hogy az iraki rezsim felszámolását célzó katonai műveletek nem az előre megtervezett változatok alapján zajlanak. A tanulmányban felvázolt változatokat célszerű összevetni a megvalósított hadművelettel, amely jelenleg a szükséges erők alultervezettségét mutatja.

**A térségben tartózkodó koalíciós erők
(2003. március 17-i helyzet)**

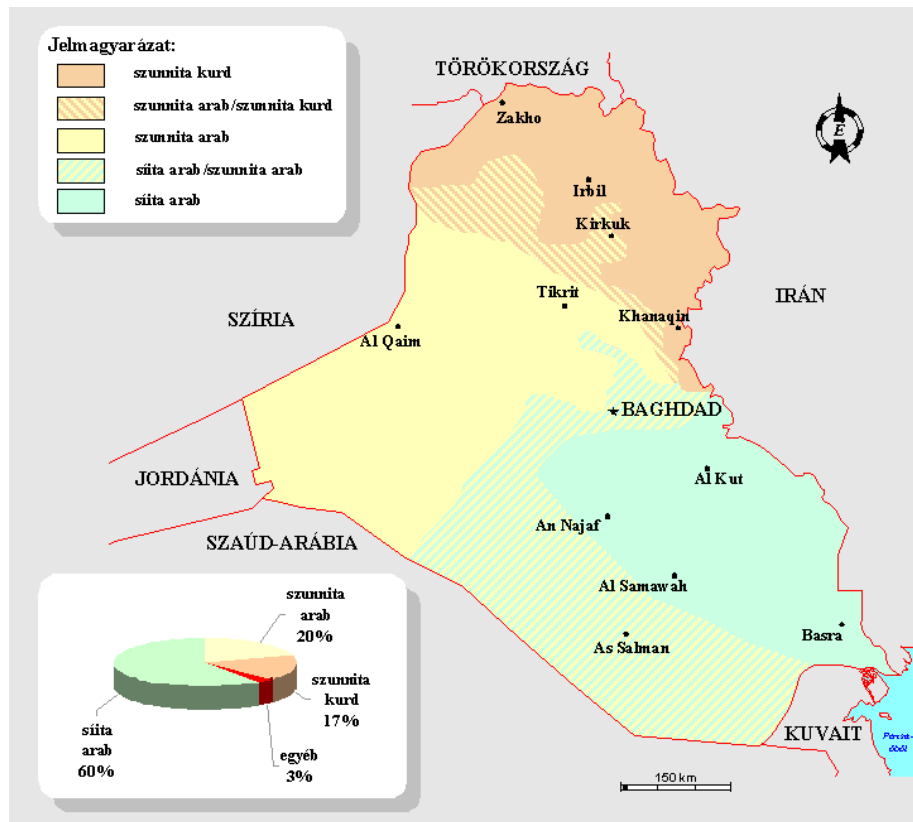
Ország	Létszám	Eszköz	Mennyiség	Szervezet	Megjegyzés		
Kuvait	62 060	M1A1	149		egy páncélosdandár		
		M2A2 Bradley	70				
		155 mm önjáró löveg	18				
		155 mm gépvontatású löveg	18				
		M1A1	116		3. páncélosdandár		
		M2A2 Bradley	58				
		155 mm önjáró löveg	18				
						1. „lovass” hadosztály	800 fő
						3. USA hadsereg- parancsnokság	2 500 fő
						101. légideszant-hadosztály	16 000 fő
						1. gyalogshadosztály részei	1 800 fő
		M1A1	174	3. gyalogshadosztály	5. amerikai hadtestparancsnokság, 1., 2., 3. gyalogos dandár, egy helikopterandár, három tüzérosztály		
		M2A2 Bradley	348				
		AH-64 Apache támadó helikopter	67			3. hadosztály helikopterandár, 6/2., 6/6. harcihelikopter-század	
		155 mm önjáró löveg	54				
		UH-60, OH-58	60				
						1. páncélosadosztály	300 fő
				10. hegyi hadosztály	500 fő		
				Task Force Ironhorse	3. amerikai hadtest alárendeltségében		
				82/2. légideszantdandár	18. amerikai légideszant-hadtest		
	26 000	Challenger-2	120	1. brit páncélosadosztály	7. páncélosdandár 16. légideszantdandár		
		Scimitar	32				
		PSZH	136				
			155 mm önjáró löveg	32			
	400				4. cseh vegyivédelmi zászlóalj		
	69				szlovák vegyivédelmi alegység		
			Tornado, F/A18	51		brit repülőgépek	
			F-15, F-16	82		USA repülőgépek	
			A-10	12			
			F-117	10			
		Patriot üteg	3				

Ország	Létszám	Eszköz	Mennyiség	Szervezet	Megjegyzés
Katar	4 600	M1A1	102		két gépesített dandár
		M2A2 Bradley	250		
		155 mm önjáró löveg	22		
		155 mm gépvontatású löveg	32		
		F-16	30		
		F-117	10		
	Patriot üteg	2			
	1 000				mobil CENTCOM (Al Udeid légbázis Doha közelében)
Szaúd- Arabia	6 500	F-15, F-16	60		USA repülőgépek
	4 000	Patriot üteg	2		légierő bázisain
		Tornado	20		brit repülőgépek
	3 000- 4 000				Prince Szultán támaszpont
Omán	3 600	F-16.	20		USA repülőgépek 28. bombázóezred részei
		B-1B	11		
		Patriot üteg	2		
Bahrein	600	F-15	10		
		B-52	14		
Egyesült Arab Emirátusok	500				légierő bázisain
Törökország	4 000	F-15, F-16	60		Incirlík légbázison
	2 500				bázisok felújítása
Dzsibuti	1 600				
Diego Garcia	1 500	F-117A	10		egy páncélos- és egy gépesített dandár
		B-52	10		
		B-1B	13		
		B-2	2		
		M1A1	174		
		M2A2 Bradley	174		
		155 mm önjáró löveg	36		
Izrael	1 000	Patriot üteg	3		

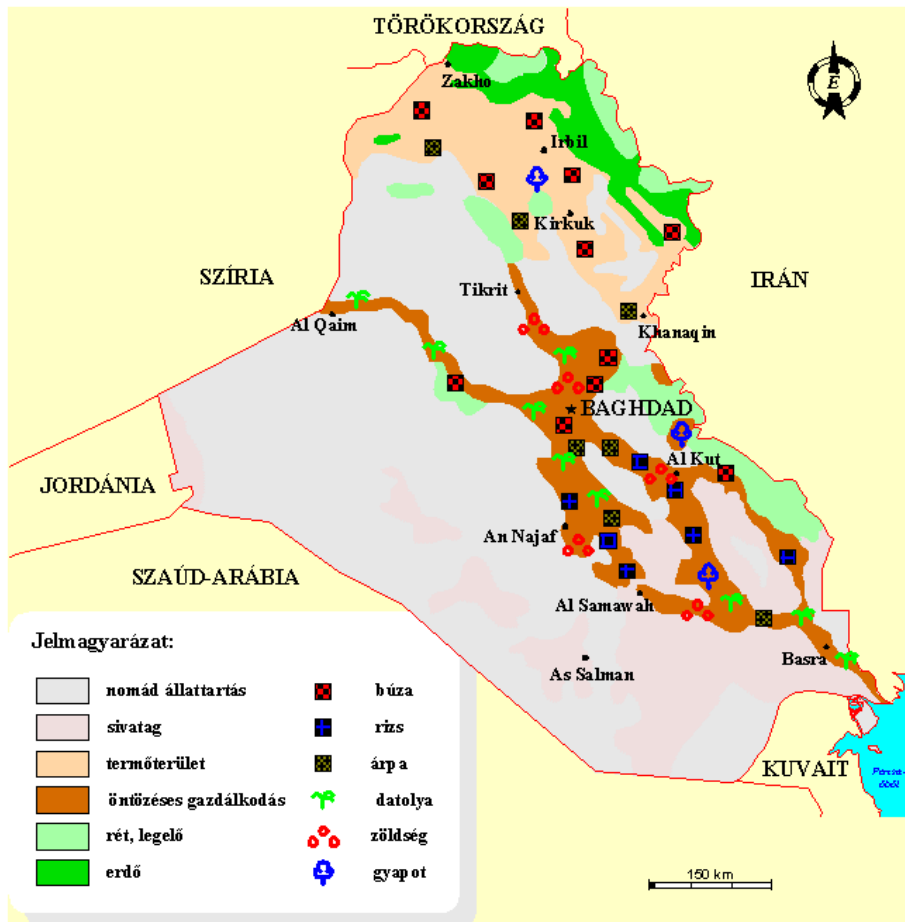
**A térségben tartózkodó koalíciós
haditengerészeti és tengerészgyalogos erők
(2003. március 17-i helyzet)**

Ország	Létszám	Eszköz	Mennyiség	Szervezet	Megjegyzés
Bahrein	1 500			egy romboló harccsoport	
	4 600				5. flottaparancsnokság
	500	F-18C, D	24	251., 452. vadászbombázó-század	
Omán	100	P-3C Orion	2		
	3 400			26. tengerészgyalogos ezred	2. haditengerészeti hadosztályparancsnokság
Perzsa (Arab)-öböl	5 200	Constellation repülőgép-hordozó	70		
	5 800	Abraham Lincoln repülőgép-hordozó	70		
	5 636	Kitty Hawk repülőgép-hordozó	70		
	5 748	Theodore Roosevelt repülőgép-hordozó	70		
	8 000	Ark Royal repülőgép-hordozó	30		16 db kísérő hajó, 5 000 tengerész, 3 000 tengerészgyalogos
	3 000	Ocean helikopterhordozó			brit
	3 635	Nassau, Tarawa, Duluth, Rushmore helikopterhordozó, partraszállító hajók	11		116 helikopter
	3 000	M1A1	8	15., 24. tengerészgyalogos-ezred részei	
	7 000	M1A1	60	7. tengerészgyalogos-ezred	1. tengerészgyalogos- hadosztály
	6 000			1. tengerészgyalogos-ezred	
	7 500			2. tengerészgyalogos-dandár	
	6 000			5. tengerészgyalogos-ezred	
Diego Garcia	1 000	támogató hajók	30		
Dzsibuti	700				
Földközi- tenger	5 200	Harry Truman repülőgép-hordozó	70	2. tengerészgyalogos hadosztályparancsnokság	
	5 748	Theodore Roosevelt repülőgép-hordozó	70		

Irak lakosságának nemzetiségi megoszlása

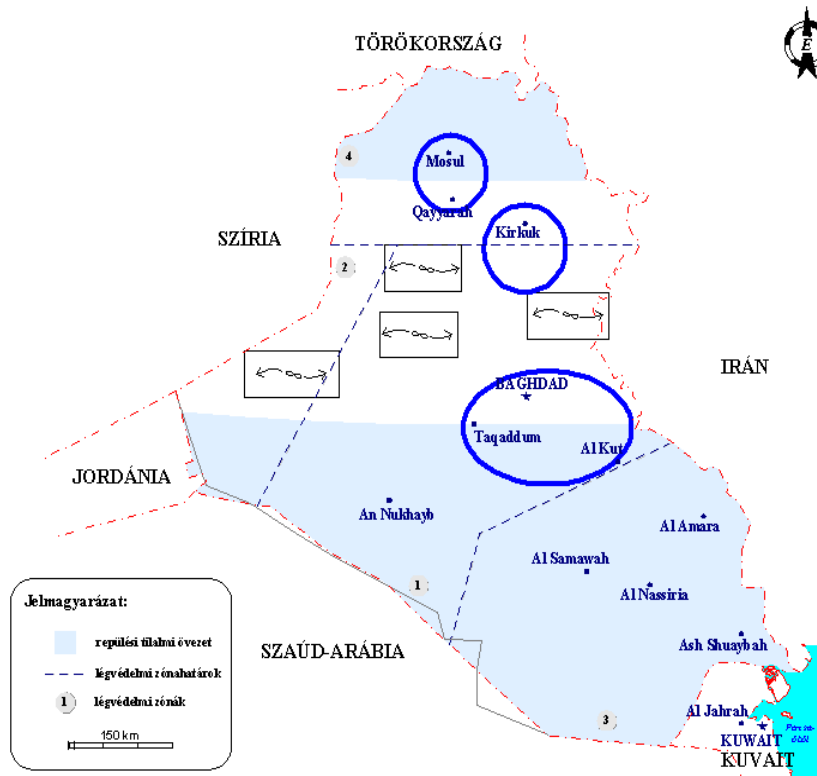
Irak növényzete

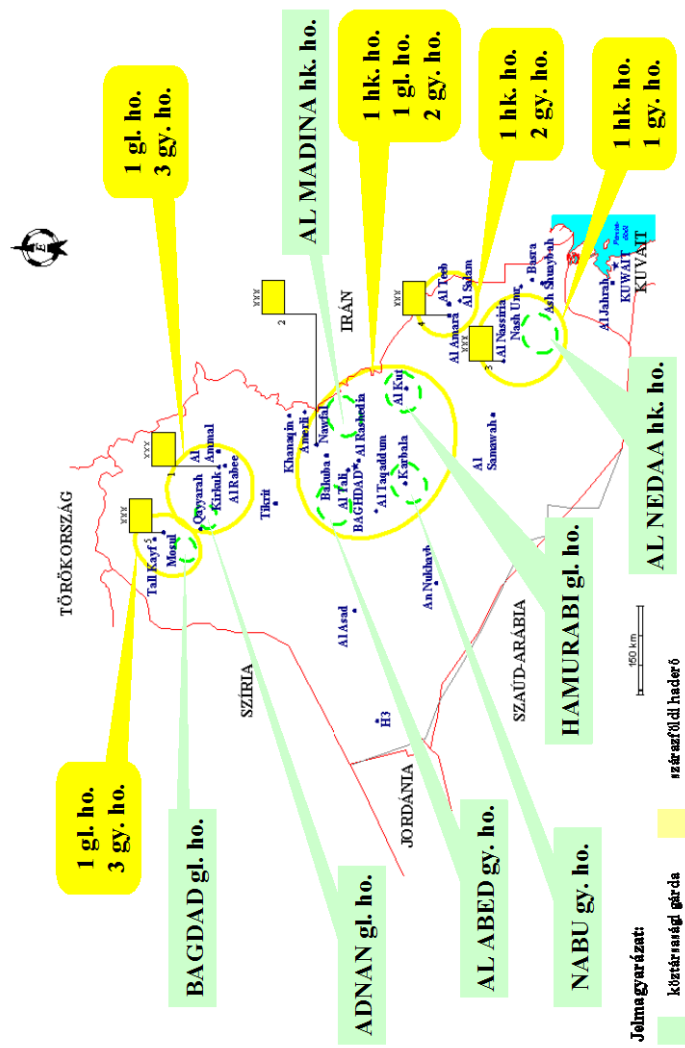
Kurdok és síiták területi elhelyezkedése

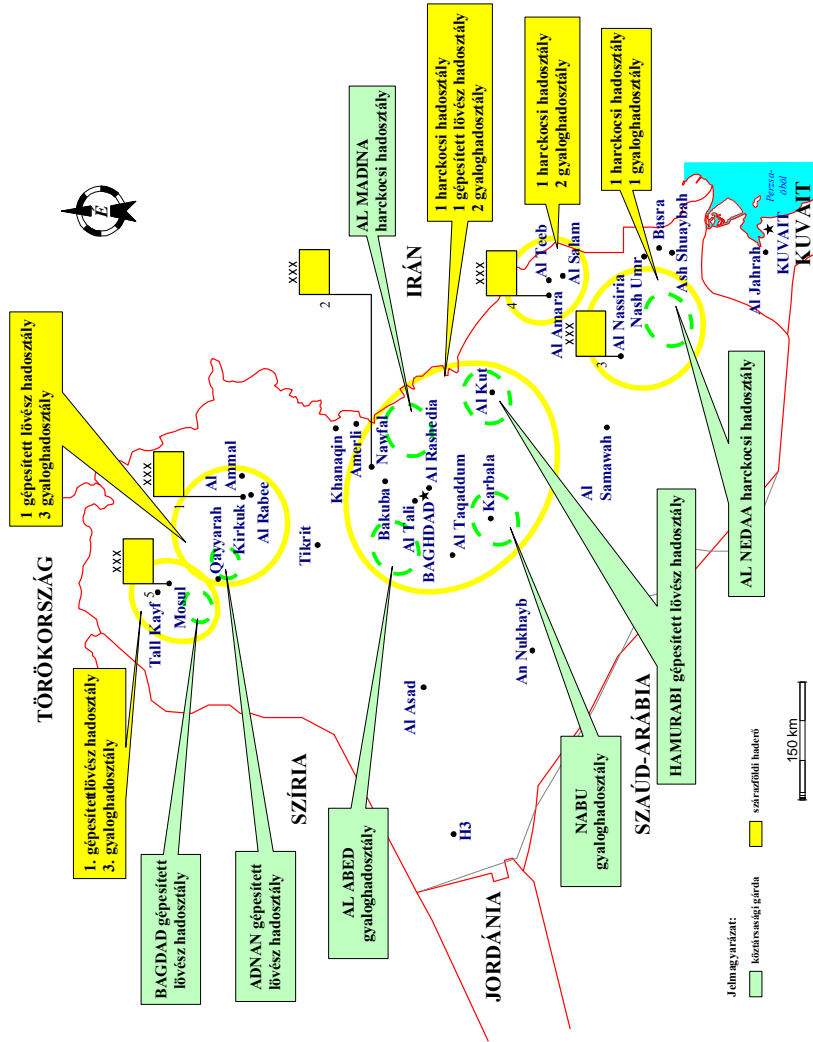
Az iraki légvédelem csoportosítása

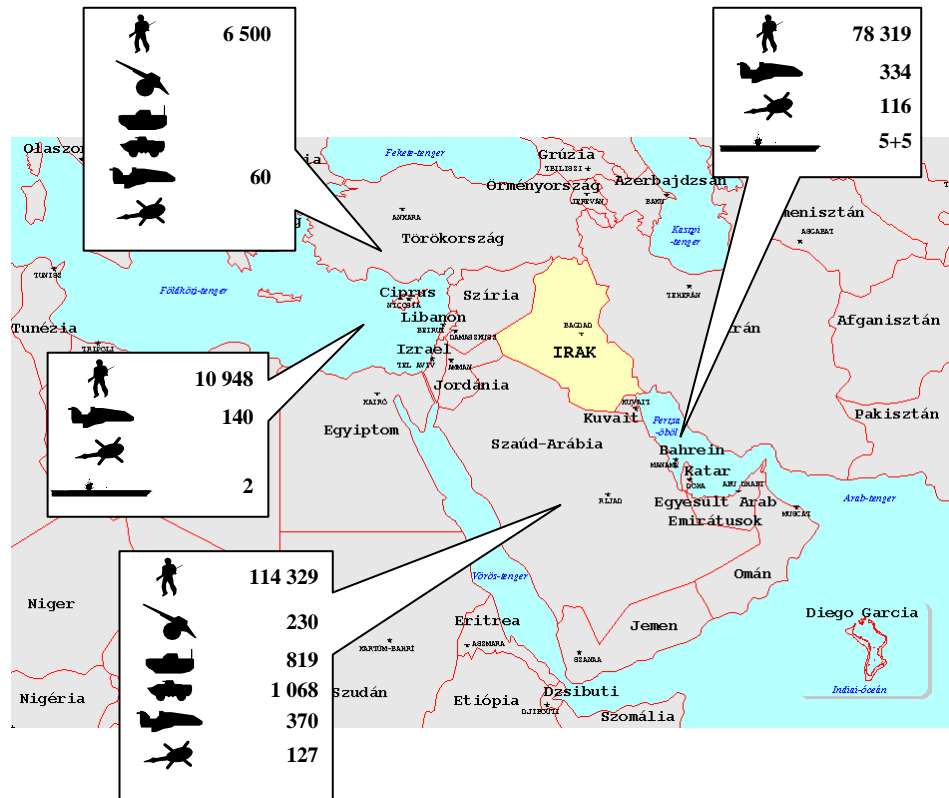
Az iraki szárazföldi haderő csoportosítása
(2002. november 25.)

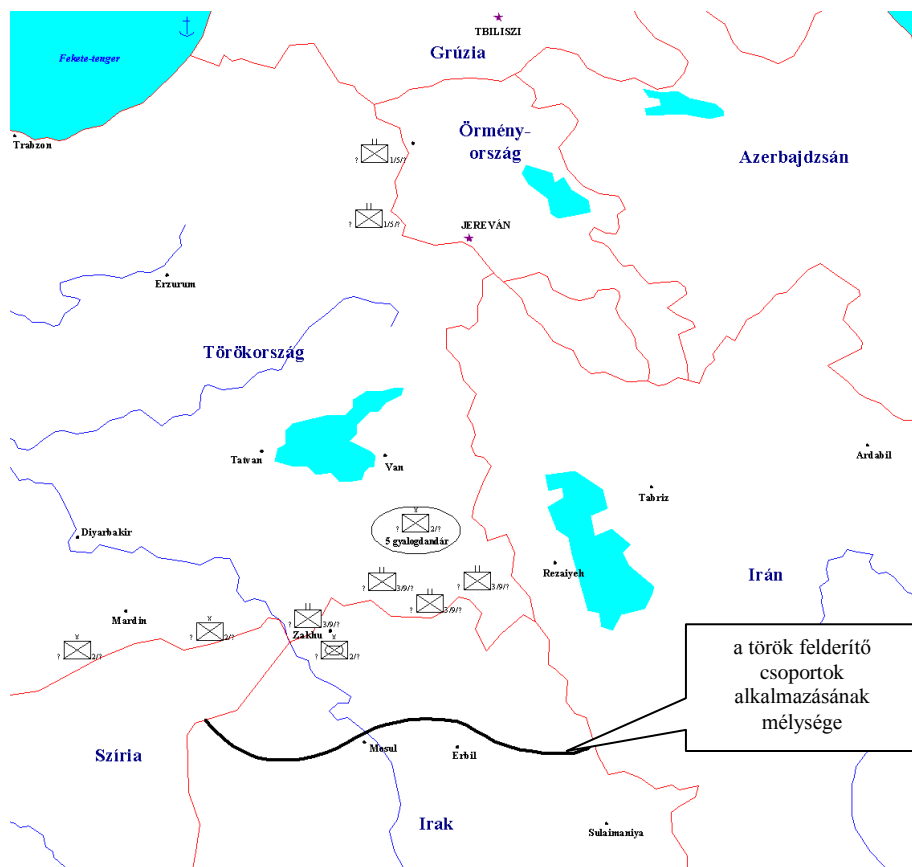
Az iraki szárazföldi haderő csoportosítása (2003. március 18.)

Koalíciós erők a térségben

A török szárazföldi erők csoportosítása az iraki határ közelében (2003. január 16.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- www.globalsecurity.org/wmd/world/iraq/index.html
 - www.globalsecurity.org/wmd/world/iraq/army.htm
 - www.globalsecurity.org/wmd/world/iraq/airforce.htm
 - www.globalsecurity.org/wmd/world/iraq/air-defence.htm
 - www.globalsecurity.org/wmd/world/iraq/airfields.htm
 - www.globalsecurity.org/wmd/world/iraq/facility.htm
- www.globalsecurity.org/military/world/index.html
 - www.globalsecurity.org/military/world/iraq/ground.htm
 - www.globalsecurity.org/military/world/iraq/navy.htm
 - www.globalsecurity.org/military/world/iraq/maps.htm
- www.globalsecurity.org/military/ops/iraq.html
 - www.globalsecurity.org/military/ops/iraq/centcom.htm
 - www.globalsecurity.org/military/ops/iraq/orbat.htm
 - www.globalsecurity.org/military/ops/iraq/options.htm
 - www.globalsecurity.org/military/ops/iraq/oplan-1003.htm
 - www.globalsecurity.org/military/ops/iraq/rdo.htm
 - www.globalsecurity.org/military/ops/iraq/downing.htm
- www.fas.org/man/dod-101/ops/iraq.htm
- www.leb.net/IAC/
- www.iraqi-mossion.org/

DR. KATONA MAGDA

AFGANISZTÁN ÉS A REGIONÁLIS GEOPOLITIKAI DINAMIKÁK SZEPTEMBER 11-E UTÁN

Afganisztán kulcsfontosságú a regionális szereplők, különösen Oroszország, Kína, Irán, Törökország és Pakisztán számára. Maga Afganisztán egyik állam eurázsiai politikájában sem bír kiemelt jelentőséggel, ám geostratégiai helyzete miatt a regionális hatalmak egymás közötti kapcsolatainak sarkalatos pontja. Az Egyesült Államok új stratégiai gondolkodása, térségbeli jelenléte további lendületet ad ezeknek a regionális hatalmi tényezőknek, hogy újradefiniálják stratégiai érdekeiket egymással, valamint az Egyesült Államokkal szemben.

Ellentétben az 1992. évi helyzettel, a külső erők jelenleg Afganisztán stabilitásában, területi integritásában, állami létének fennmaradásában érdekeltek. A kérdés csupán az, hogy a stabilitás milyen szintje felel meg érdekeiknek. A szomszéd államok, valamint a regionális hatalmi tényezők mindannyian ellenzik a politikai és katonai ellentétek folytatódását az országban. Annak ellenére, hogy az ország stabilitásának koncepciójában a külső szereplők egyaránt érdekeltek, eltérően tekintenek az Egyesült Államok afganisztáni részvételére. Oroszország, Kína, Törökország, India, valamint az Európai Unió különböző módon viszonyulnak a régióban felerősödött stratégiai vetélkedéshez, és számos esetben új stratégiákat kell kidolgozniuk, amelyek jobban tekintetbe veszik az amerikai katonai jelenlétet. Stratégiai döntéseik attól függenek, hogy milyen hosszú lesz ez a katonai jelenlét a térségben, a regionális vetélkedésben részt vevő államok hogyan interpretálják ezt, és hogyan reagálnak az amerikai célkitűzésekre, amelyeket alapvetően meghatároz a háború időbeli és térbeli kiterjedése, valamint, hogy nyertesnek vagy vesztesnek tekintik-e az Egyesült Államokat. A különböző nézeteket valló regionális politikai erők között arról is vita van, hogy milyen legyen saját államuk jövőbeni politikai berendezkedése. Abban általában egyetértenek, hogy az Egyesült Államok térségbeli jelenléte és afganisztáni akciói szélsőséges kilengéseket okozhatnak az iráni és a pakisztáni politikai dinamikákban. Az afganisztáni események ezzel szemben erőegyensúlyt indukálhatnak Oroszország és Kína között, ám nem gyakorolnak döntő hatást egyik állam irányába sem.

Közép-Ázsia földrajzi helyzete, a szegénység, a magas népszaporulat, a határviták, a rövid távú politikák, valamint az autoritárius posztszovjet vezetők miatt ideális helyszín lehet az al-Kaida számára, hogy újrarendezeze sorait. Pakisztán központi hatalomtól távoli északnyugati régiói, valamint Afganisztán kabuli kormányzat ellenőrzésén kívüli területei olyan góccokat jelenthetnek, ahol az al-Kaida újraszerveződhet. Igaz, alacsonyabb szinten, mint az Egyesült Államok afganisztáni hadműveleteit megelőzően.

Afganisztán

Afganisztán esetében a fő kérdés továbbra is az marad, hogy túl tud-e lépni a negyedszázados folyamatos hadiállapoton, vagy a háborús viszály újabb korszakába lép. Minden jelentősebb javulás csak fokozatos, hosszsz folyamatok eredményeként jöhet létre. A gyakorlatban – az ország történelme során – a központi hatalom mindig is decentralizált volt, és jelentős mértékű regionális autonómia érvényesült, de csak a fővárost és a nagyobb városokat modernizálták, a vidékre komoly elmaradottság a jellemző. Az ország sorsának alakulásában a külső tényezők és a szomszédok mindig fontos szerepet játszottak.

Afganisztán inkább egy roszakag erőegyensúlyi rendszer, mintsem állam, ahol a jelenlegi átmeneti állapot könnyen egy újabb polgárháború előjátéka lehet. A különböző etnikai csoportok eltérő érdekeket preferálnak. Az etnikai egyensúly hiánya az ideiglenes afganisztáni kormányzatban tartósnak bizonyult, ám a különböző etnikai csoportok mély ellentétei ellenére az afgánok többsége egy egységes állam keretein belül kíván maradni. A kisebbségek nem akarnak és – mivel nem élnek összefüggő tömbben – nem is tudnak az anyaországokhoz csatlakozni, illetve részben nem is rendelkeznek anyaországokkal. A kisebbségek minimális igénye, hogy ne mészárolják le őket, maximális igényük pedig, hogy minél nagyobb önállóságot harcoljanak ki a kabuli központtól. Afganisztánban a nemzeti tudat nem a legerősebb, ám az ország a mély etnikai ellentétek ellenére sem fragmentálódik, egyben marad az afgán államiság keretein belül. Noha Afganisztánban – akárcsak Pakisztánban – még mindig nagy a fragmentáció veszélye, a nemzeti, etnikai kérdés a jelenlegi konfliktusban csak helyettesítő.

Katonai tekintetben javult a helyzet. Az afgán kormány nem nyújt otthont terroristáknak. Az Egyesült Államok által vezetett koalíciós erők hadműveletei ellenére ugyanakkor az al-Kaida és a tálibok kisebb-nagyobb gócai megmaradtak az országban, rávilágítva arra, hogy a terrorizmus elleni küzdelem még korántsem fejeződött be. A tálibok és az al-Kaida azonban csak a délkeleti régióban élveznek némi támogatást.

Az ország jövőbeni katonai stabilitását csak egy soknemzetiségű önálló fegyveres erő létrehozása tudja biztosítani, aminek a megteremtése azonban még sok évbe telik. Addig is ez a születő erő hivatott felszámolni az al-Kaida és a tálibok gócait. Karzai elnök az erőskezü Ahmad Dzsallali 2003. januári belügyminiszteri kinevezésével és a törzsi határőrség intézményének újjáélesztésével (amelyet 1989-ben Nadzsibullah szüntetett meg) Fahim tábornok hadügyminiszter fegyveres erejét (amely a Sura-i Nizar fegyveres ereje és nem a reguláris hadsereg) kísérel meg ellensúlyozni. Nem vált be az a korábbi elképzelés, hogy Afganisztánban csak egy gyenge – csendőrség típusú – központi haderőt állítsanak fel, amely nem fenyegeti a szomszédos országokat és a helyi hadurakat(!).¹ Nem sikerült megvalósítani azt a tervet sem, hogy a hadurak harcosaikat az ország fegyveres erejébe integrálják. A hadurak ideiglenes kormányzatba történő bevonása a polgárháború elkerülésének sikeres eszköze volt, ők azonban a végsőkig ragaszkodnak gazdasági függetlenségükhöz, forrásaikhoz és magánhadseregükhöz.

¹ Anja Manuel – P. W. Singer: A New Model Afghan Army. Foreign Affairs, July/August 2002.

Egy év elteltével azonban már felvetődhet a beilleszkedni képtelen kiskirályok hatalomból való kiszorításának vagy kitaktikázásának lehetősége. Ami a külső tényezőket illeti, Pakisztán latensen továbbra is kulcsszerepet játszik a konfliktusban, ahol az elmenekült tálibok és az al-Kaida tagjai újra szervezkezhetnek. Ismét terjed a tálibok által egyszer már kiirtott ópiumtermelés.

Afganisztánban folyamatosan megszűnik az anarchia és a polgárháborús állapot, de az ország még csak a teljes békéhez és stabilitáshoz vezető út elején jár. Nem szabad elfelejteni, hogy Afganisztán nagyon mélyről indult. Az al-Kaida és a tálib góccok, valamint a törvénytelen övezetek még fennmaradhatnak. A kulcstényező annak elemzése, hogy ezek a destabilizáló tényezők mikor és milyen mértékben nőnek vagy csökkennek. Afganisztán jövője az anarchia, a polgárháború és a stabilitás kombinációját hordozza. Az etnikai vetélkedések és az állam decentralizált természete az ország bizonyos részein a fegyveres erőszak fennmaradásához vezetnek, ami külföldről anarchiának tűnik. Az erőszak ugyan folytatódik – mert ez az ország rendes működése –, de ez nem zárja ki a stabilitást.

Ami a politikát illeti, a különböző ideológiai, etnikai vagy regionális alapon szerveződő érdekcsoportok vetélkedése tovább folytatódik. Fontos nyomon követni, hogy mennyire erőszakos ez a vetélkedés. Óriási eredmény, ha a különböző csoportok rivalizálása képes megmaradni a politikai rendszer keretein belül. A gazdasági stabilizáció meggyorsíthatja számos magán milícia lefegyverzését, és biztosíthatja bizonyos érdekcsoportoknak, hogy háborúskodáson és csempészetten kívüli eszközökkel szilárdítsák meg pozícióikat. A pénzügyi önállóság kevésbé teszi őket függővé más országok támogatásától.

Sokan – főleg az Egyesült Államokban – úgy látják, hogy Afganisztán kormányozhatóságának záloga a decentralizáció. Számos kérdésben – főleg a hadurak integrálása tekintetében – a hangsúlyt a centrumból a perifériára kell áthelyezni. Meg kell kísérelni egy föderális, decentralizált rendszerbe a legtöbb hadurat bevonni, míg a legrenitensebbeket egyenként kell lefegyverezni vagy megsemmisíteni. A hadurak kivásárlásának döntő szerepe volt a tálib rendszer megdöntésében és a polgárháború elkerülésében, ám erőszakos felszámolásuk kiélezheti az etnikai feszültségeket. A decentralizáció ellenére a kabuli kormánynak mindenképpen kézben kell tartania a vámszedést, valamint az önálló haderőt és a rendőrséget, amelyeket mindenekelőtt létre kell hoznia. Afganisztánban nem a külső erők jelentik a legfőbb fenyegetést, hanem a belső biztonságpolitikai kockázati tényezők. Az új nemzeti haderő nem lehet provokatív a szomszédokra nézve, ezért sem szabad a hadurak milíciáit integrálni. (Először ugyan megkísérelték, ám ma már nyilvánvaló, hogy az megvalósíthatatlan, annál is inkább, mert az új haderő nem lehet milícia jellegű. Leginkább a csendőrség típusú fegyveres erő kiépítése kívánatos, ám egy korszerű hadsereggel is rendelkeznie kell az országnak. A magánhadseregek felszámolásánál, lefegyverzésénél fontosabb a mezőgazdasági és ipari termelés beindítása, munkát kell adni a hadurak szétszéledő ármádiáinak.)

A centrum-periféria viszonyát Afganisztánban továbbra is a korrupció, a fluktuáló lojalítások és a sporadikus összecsapások szövevénye határozza meg. A konfliktust nem lehet felszámolni, legfeljebb szubregionális szintekre redukálni. A pacifikáció mértéke csak az ország történelmi hagyományával és az elmaradottság mértékével arányosan mérhető. Afganisztán stabilitása relatív, amit függetlenné kell tenni a segélyektől, azok csak a központon keresztül és rekonstrukciós projectek formájában realizálódhatnak, nem a függőséget prolongáló adományok formájában.

A stabilitás fenntartásának kulcsa és a siker elérésének módja a központi kormányzat számára a hatalomgyakorlás egyensúlyozása a különböző régiók, helyi kormányzók és hadurak között, valamint a kvázi-autonómia fenntartása a Kabulon kívüli régiókban. Mindez akkor valósítható meg, ha a központi hatalmat továbbra is támogatják olyan külső erők, amelyek elég erősek ahhoz, hogy megakadályozzák a helyi kormányzók központi kormányzatot aláaknázni próbáló törekvéseit. A haduraknak csekély az érdekeltégük akár a területi integritás, akár a politikai autonómia fenntartásában, mivel a nyugati segélyek javát ők kapták, amelyek zsebeikben elszivárogtak. A föderatív koncepció mellett ma már egyre erősebb azoknak a szakértőknek a hangja, akik az erősebb központi hatalom mellett teszik le a voksukat.² Bosznia vagy Koszovó? Melyik politikai rendezési modellt bizonyul hatékonyabbnak az ázsiai válságócokban? Irakban már nem a szétforgácsolt és gyenge ellenzékéből akarnak afganisztáni mintára szövetségi vagy kvázi-szövetségi államot létrehozni. A Szaddám utáni korszakot illetően egyre inkább teret hódít a koszovói típusú protektorátus-igazgatási koncepció.³

Az elégedetlenek koalícióját, amely képes lehet mozgósítani az új kormányzat ellen, két tényező korlátozza. Az egyik a vallás, amelyet széleskörűen diszkreditáltak a tálibokkal kapcsolatos tapasztalatok. A másik a külföldi beavatkozás nagyon alacsony valószínűsége és lehetősége, mivel az Egyesült Államok térségbeli jelenléte elrettentheti a külső erőket a beavatkozástól.

Afganisztánban hosszú távon az állam az anarchia, a polgárháború és a periodikus instabilitás szakaszain bukdácsol. Ebben a helyzetben a tálibok és az al-Kaida számíthatnak némi menedékre. A legrosszabb esetben ismét iszlám kormányzat alakulhat Kabulban. A siker Afganisztánban hasonlóképpen értelmezhető, mint Boszniában: a nemzetközi erők tartós jelenléte, igen nehéz békefenntartási feladatokkal.

Különböző külső tényezők elvonhatják a nemzetközi érdeklődést Afganisztántól, növelve a folytatólagos instabilitás esélyeit. Ezek lehetnek: egy arab-izraeli háború, az Egyesült Államok Irak elleni inváziója, egy indiai-pakisztáni háború, valamint az iráni rezsím összeomlása.

² Mark Sedra: Challenging the Warlord Culture: Security Sector Reform in Post-Taliban Afghanistan. Bonn, Center for Conversion, 2002.

³ Washington Post, 2003. Jan. 6.

Az Európai Unió

Az Európai Unió tagországainak egyöntetű álláspontja szerint a szervezet továbbra is a terrorizmus elleni globális koalíció élvonalában kíván maradni. A terrorizmus elleni nemzetközi kampány szükséges velejárójának tekintik a kábítószer-termelés és -kereskedelem, a fegyver- és embercsempészet, az illegális migráció és a proliferáció elleni harcot.

A tagországok hosszú távú stratégiájuk kialakításakor mindenekelőtt a bukott államok fogalmát határozták meg. Mint az afganisztáni és Afganisztán körüli események során integrált politika szükséges részét, Pakisztánt és a közép-ázsiai köztársaságokat is igyekeznek bukott állam gyanánt definiálni, ám e tekintetben a tagállamok értékelése nem egységes.⁴ Az Európai Unió Bizottsága elhatározta, hogy megduplázza a közép-ázsiai köztársaságok pénzügyi támogatását, ugyanakkor aggodalmát fejezte ki a térség országainak gyenge határőrizete, a határokon átnyúló kábítószer-, fegyver- és embercsempészet, valamint a proliferáció miatt.

Az Európai Unió volt a 2002. januári tokiói konferencia legnagyobb donora, ahol a Bizottság 200 millió eurót adott, a tagállamok pedig további 400 millió eurót ajánlottak fel. A segélynyújtásnak mind a formája, mind a tartalma megváltozott a tavalyi esztendő során. Míg az Európai Unió 2002 első felében a „csekk-könyv stratégiát” és a legkisebb közös nevező politikáját alkalmazta, a második félelvtől a fenti preferenciák alapján a rekonstrukciós és politikai konszolidációs segítségre helyezte a hangsúlyt.

Az Európai Unió tagállamai további intézkedéseket sürgetnek, hogy elkerüljék a térség államainak Afganisztán belügyeibe történő ismételt beavatkozását. Favorizált etnikai vagy kliens csoportjaik támogatása révén igyekeznek véget vetni a haduraskodásnak, valamint a bonni konferencián előírt politikai átmenetet hatékonyan kikényszeríteni. A Karzai-kormányzat olymértékű támogatására törekednek, hogy képes legyen transzparens fiskális és pénzügyi politikát kialakítani. Az Európai Unió támogatja a rekonstrukciós projekteket, valamint Afganisztán önálló fegyveres erejének kiépítését. Az Egyesült Államok és Franciaország az új nemzeti hadsereg kiképzésében, Németország pedig a rendőri erő kiépítésében vesz részt (ez a királyság óta hagyomány). Különösen erős az Unió tagállamainak aggodalma az Afganisztán északnyugati részén tapasztalható erőteljes iráni jelenlét, valamint Pakisztán, mint a tálibok „hinterlandja” miatt. Álláspontjuk szerint meg kell akadályozni azt is, hogy az afganisztáni műveletek révén Pakisztán tovább destabilizálódjon, és Kasmír miatt veszélyes konfrontáció alakuljon ki India és Pakisztán között. Az Európai Unió az ISAF-erők mandátumának Kabulon kívülre történő kiterjesztéséért száll síkra, e tekintetben sokáig különbözött az Unió és Washington álláspontja. Az EU azt szorgalmazza, hogy a kormányzatban és a politikai életben nagyobb szerephez jussanak a **pastunok**.

⁴ European Union Commission's Documents. 2002. June

Az Európai Unió **közös biztonságpolitikai főmegbízottja** hangsúlyozta, hogy az Afganisztánnak nyújtott európai segítség az európai biztonságot szolgáló olyan hasznos befektetés, amely megakadályozhatja a térségből induló kábítószer, illegális migráció és bűnöző elemek Európába áramlását.⁵ Az európai biztonság számára e tekintetben a legfőbb garancia, ha sikerül elkerülni a káosz visszatérését Afganisztánban, és megakadályozni, hogy a globális terrorizmus ismét otthonra leljen a térségben.

Törökország

Törökország számos történelmi és etnikai szállal kötődik a régióhoz, és szeptember 11-ét követően tüstént támogatásáról biztosította nyugati szövetségeseit, ám az Irak elleni háborút sokáig ellenezte. A török külpolitika Afganisztánnal kapcsolatosan mérsékelt. A szeptember 11-e utáni környezet keveset változtatott Törökország stratégiai gondolkodásán vagy prioritásain. Ankara számára Afganisztán, sőt most már (a 90-es évek elejének túlzott elvárásait követően) a közép-ázsiai térség is az ország nyugati szerepe megerősítésének eszköze, és nem jelent alternatív stratégiai orientációt.

Törökország afganisztáni prioritásai az alábbiakra szorítkoznak: közvetítő szerep a tárgyalásokon, részvétel a koalíció békefenntartó tevékenységében, továbbá kedvező pozíciók biztosítása az Északi Koalíció azon erőinek, amelyekkel Törökország már az 1980-as évek óta kapcsolatban áll. A török diplomácia is kivette részét a 2001. december eleji bonni tárgyalások előkészítésében, ahol körvonalazódott a tálibok utáni Afganisztán politikai jövője. 2001. február 15-ig Törökország látta el az ISAF, a nemzetközi békefenntartó erők kabuli parancsnoki tisztét. Ankara etnikai rokonság alapján Dosztum üzbég erőit támogatja. Térségbeli vetélytársai, Irán és Oroszország pedig Afganisztán északi részén a következő tádzsik szervezeteket támogatják:

- Burhanuddin Rabbani Dzsamiat-i Iszlami szervezetét;
- a Sura-i Nizart, korábban Maszud, jelenleg a Karzai-kormányon belüli hatalmi ellenpólust jelentő Fahim tábornok erőit (amelyeknek északi parancsnoka Atta Mohamed, csapatai folyamatosan összecsapnak Dosztum milíciájával);
- Naderi síita milíciáját preferálják.

A terrorizmus elleni háború és az Afganisztán körüli fejlemények – hosszabb távú biztonsági kérdésként – az orosz-amerikai kapcsolatok jövőbeli karakterének tesztjét is jelentik Ankara számára. Törökország szeretné Oroszország szerepét is korlátozni ebben a térségben, valamint a közép-ázsiai köztársaságokban. Moszkva mind Dosztumot, mind a Sura-i Nizart támogatta, ezek egymásnak ugrasztása csökkenti Oroszország befolyását az észak-afganisztáni régióban.

⁵ EU migrációs konferenciájának zárónyilatkozata 2002. október, Brüsszel

Oroszország a jelenlegi harcokban diszkréten ugyan, de továbbra is a Sura-i Nizart támogatja. Ankara Kínára, mint regionális szereplőre – különösen az ujgur kérdésben – több figyelmet fordít.

Törökország meglehetősen ambivalens módon viszonyult egy Irak elleni háborúhoz, amivel kapcsolatosan igen figyelemre méltó lépés volt az incirliki amerikai támaszpont használatának korlátozása. Ez a támaszpont létfontosságú egy Irak elleni háború esetén. Törökország attól tart, hogy egy független kurd állam alakul Észak-Irakban, vagy – az afganisztáni amerikai koncepcióhoz hasonlóan – Irakban is föderatív állami struktúrát igyekeznek kialakítani, olyan kurd autonómiával, amelynek hatására nagyobb önállóságot követelhetnek a törökországi kurdok is.

Hogy Afganisztán és a közép-ázsiai térség nem áll Ankara fókuszában, nemcsak az ország permanens pénzügyi válságának, hanem a török kül- és biztonságpolitikai érdekek szempontjából sokkal fontosabbnak tartott kérdéseknek is köszönhető:

- az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatainak jövője;
- bilaterális kapcsolatok az Egyesült Államokkal;
- a görög-török enyhülés;
- Irak, Irán, Szíria, az arab-izraeli válság;
- kapcsolatok Oroszországgal;
- a közép-ázsiai fejlemények.

Törökország hangsúlyozottabb támogatást kér terrorizmus elleni harcához, a Valutaalappal szembeni követeléseivel, EU-csatlakozási törekvéseivel. Ankarára nézve csapást jelent, hogy a NATO novemberi, széles körű bővítésével elveszítette a délkelet-európai pillérben élvezett monopolszerepét, az Európai Unió bővítése során pedig még a kibővített tárgyalásokon sem számoltak az országgal. Ankarának ugyan megvan a maga része a multilaterális együttműködésben, de fél az Európán kívüli transzatlanti szerepek egyensúlyváltozásától, az ország marginalizálódásától. 2002 októberében az ország történelmében első ízben iszlám kormány alakult, s ezáltal gyengülhetnek a nyugati prioritások, a török külpolitika orientációt válthat, és inkább a Közel- és Közép-Kelet felé fordulhat. Mindez elsősorban azt jelenti, hogy Törökország átfogalmazhatja Iránhoz fűződő kapcsolatait is.

Oroszország

Az Egyesült Államok al-Kaida és tálibok ellen folytatott háborúja közelebb hozta Oroszországot a Nyugathoz. Oroszország beismerni kényszerült, hogy az eltelt évtized során alkalmatlan volt arra, hogy fenntartsa Közép-Ázsia stabilitását, és alkalmazkodik az Egyesült Államok régióbeli stratégiai célkitűzéseivel. Moszkva kénytelen volt elfogadni amerikai bázisok jelenlétét a térségben, légtérhasználatot biztosított nyugati szövetségeseinek, a háború során hírszerzési információkat bocsátott rendelkezésükre, Grúziában amerikai kiképzők jelenlétéhez járult hozzá,

gazdasági előnyök ígérete ellenében politikai engedményeket tett az ABM-egyezmény, a fegyverkezési tárgyalások, valamint a NATO bővítése terén. Moszkva ígéretet kapott arra is, hogy segítséget és támogatást kap a WTO-ba való felvételéhez, valamint a világgazdaságba történő integrálódásához, amelyek találkoznak Putyin elnök politikájának preferált célkitűzéseivel.

Az Egyesült Államok afganisztáni terrorellenes kampánya óriási lehetőségeket teremtett Oroszország és személy szerint Putyin elnök számára is, amelyeket sikeresen kiaknázott. A háború ráirányította az amerikai biztonságpolitika fókuszát az eurázsiai szélsőséges iszlám terrorizmus veszélyeire – Afganisztán mellett – a Kaukázusban is. Az Egyesült Államok rámutatott a tálibok szerepére a közép-ázsiai biztonság romlásában, ami miatt az orosz biztonságpolitikusok már a 90-es évek közepétől aggódtak, de a problémát nem tudták megfelelően kezelni. Ha az amerikai hadviselés nem bizonyul sikeresnek, az iszlám extrémizmus szétterjedhet, ami elsősorban Oroszország számára jelent biztonságpolitikai fenyegetést.

Hosszú és fájdalmas út vezetett azonban addig, amíg Putyin elnök kényszerűen elfogadta, hogy gyengébb, mint az Egyesült Államok. Közép-ázsiai és csecsenföldi kudarcai mellett a szeptember 11-e után Afganisztánban indított terrorizmus elleni háborút illetően is komoly viták folytak orosz politikai körökben. Egyesek azt hitték, hogy a választások és a gazdasági recesszió, valamint a háborúellenesség megosztja az amerikai társadalmat, és komoly háborúellenes mozgalom bontakozik ki.⁶ Nem így történt. Az amerikai gazdaság kilábal a recesszióból, az afganisztáni katonai műveletek pedig viszonylag sikeresnek bizonyulnak. Ez amerikai vereség azonban még nagyobb aggodalmat keltett volna Moszkvában. Ha az Egyesült Államok a terrorista hálózat felszámolását követően kimerült volna egy afganisztáni gerillaháborúban, Oroszország stratégiai pozíciója némileg javulhatott volna. Az al-Kaida és a tálibok közép-ázsiai jelenlétének felszámolásával az Oroszországban működő iszlám szélsőségesek nem kapnának további támogatást. Végül az Egyesült Államok kivonult volna a térségből. Az instabilitás jelen lenne Afganisztánban, de a terrorizmus nagymértékben redukálódna, és Oroszországnak lehetősége nyílt volna arra, hogy helyreállítsa stratégiai jelenlétét a térségben. Ám ha nagy maradna az instabilitás Afganisztánban, az Egyesült Államok megerősítené jelenlétét, ami nem lenne kívánatos Moszkva számára. Ebben az esetben Putyin elnökre nagy belső nyomás nehezedne, hogy újragondolja az Egyesült Államok terrorellenes háborújának támogatását, a NATO-bővítés és a rakétavédelem terén tett engedményeit. Ellenzéke azzal vádolná Putyin elnököt, hogy Oroszország semmit sem kapott az engedményekért cserébe. Felerősödnek az Oroszország „körülkerítése” miatt aggódó hangok, ami a nacionalista belpolitikai erők térnyeréséhez vezethetne az országban.

⁶ Human Rights Watch: Afghanistan's Bonn Agreement one Year Later: A Catalog of Missed Opportunities. December 2, 2002.

Kérdés, hogy meddig tartható fenn az eurázsiai iszlám szélsőségesek terrorizmusa elleni harccal kapcsolatos közös érdek. Az orosz-amerikai kapcsolatokban komoly problémát okozott a globális terrorizmus támogatásában játszott iráni szerep eltérő megítélése. Ha Üzbegisztánban és Grúziában rosszabbodik a helyzet, és a konfliktus áttérjed az Orosz Föderáció határán, további nézeteltérések támadhatnak a terrorizmus elleni harc kiterjesztésével és módszereivel kapcsolatosan. Ha az instabilitás áttérjed Pakisztánra, Oroszország veszélyben látná az Indiával kiépített kapcsolatokba investált befektetéseit, és türelmetlenebbé válhatna az Egyesült Államokkal szemben.

Moszkva óvakodik attól, hogy stratégiai partnerséget alakítson ki Kínával, gyorsan fejleszti kereskedelmi kapcsolatait Indiával és diszkréten távolodik Iraktól. Ez bizonyos tekintetben az Egyesült Államokkal fennálló kapcsolatainak változásából adódik, de még inkább Oroszország változó prioritásaiból, a térségben való szerepvállalásának átrendeződéséből, valamint a térségbeli hatalmakkal meglévő kapcsolatainak felülvizsgálatából következik. Indiával ellentétben, Kínával egy szorosabb gazdasági kapcsolatban csak alárendelt szerephez juthat, melynek során legfeljebb Kína nyersanyagellátója lehet. Irak számára az orosz vezetés világossá tette, hogy meg kell fizetnie adósságait, egyébként nincsenek további szerződések vagy politikai kapcsolatok.

Afganisztán nem bír elsődleges jelentőséggel Oroszország eurázsiai biztonság- és gazdaságpolitikai ambíciói tekintetében, de ez az ország az orosz szándékok és lehetőségek, valamint az azokra irányuló veszélyek középpontjában helyezkedik el. Így folytatódnak az orosz fegyverszállítások Fahim tábornoknak Tádzsikisztánban és Kunduzon keresztül a Pandzsír völgyébe, ahol az ideiglenes kormányzat hadügyminisztere hatalmas titkos fegyverraktárakat halmozott fel. Az Egyesült Államok azért nem avatkozik be, mert az Irak elleni háborúhoz szüksége van Oroszország támogatására. E háború során Oroszország számol politikai és gazdasági gyengeségével, beleértve a NATO-bővítést és az Európai Unió bővítési tárgyalásait is. Hosszú távú politikai preferenciáit kénytelen feladni rövid távú biztonságpolitikai és középtávú gazdasági érdekei miatt.

A közép-ázsiai köztársaságok

A közép-ázsiai államok érdekelték az Egyesült Államok hosszú távú térségbeli jelenlétében. Ez felértékeli őket a terrorizmus elleni harcban. Ha Afganisztánban befejezettek nyilvánítják a háborút és az Egyesült Államok jelenléte csökken a térségben, Közép-Ázsia ismét leértékelődik.

A közép-ázsiai országok anyagi nyereséget és politikai kiegyensúlyozó hatást várnak az Egyesült Államok jelenlététől, ugyanakkor tartanak tőle, hogy ez a jelenlét a regionális kompetíció kiújulásához vezet, aminek súlypontja áttevődik a közép-ázsiai térségbe.

Közép-Ázsia jelentőségét a terrorizmus elleni harcban az is fokozza, hogy a térség a terrorista hálózatok újjászerveződésének optimális terepe, egyrészt Pakisztán gyengesége (Musarraf elnök különböző okokból szembekerült mind a demokratikus pártokkal, mind az iszlám ellenzékkel, Iszlámábád számára nagy belpolitikai veszélyekkel jár, hogy afganisztáni amerikai erők bázisául szolgáljon), másrészt a nagy szegénység, munkanélküliség és magas népességszaporulat miatt. Hozzájárult ehhez, hogy a politikai intézmények fejletlensége miatt, a Szovjetunió összeomlását követően az értékek és intézmények hiánya volt megfigyelhető. Mivel ezek strukturális körülmények, nehezen tűnnek el. Ha az Egyesült Államok igyekszik elkerülni, hogy csapdába kerüljön és kihátrál a régióból, az al-Kaida újjászervezheti sorait a térségben. A terrorizmus újjáéledésének kedvező körülmény továbbá az orosz hatalom meggyengülése.

Oroszország ugyan befolyási övezetének tekinti a térséget, de nincs abban a helyzetben, hogy komoly hatással legyen a folyamatokra. Egyik közép-ázsiai ország sem örülne, ha Moszkva a birodalom romjain rekonstruálná hegemoniáját. Közép-Ázsiában a húzóeffektus is érvényesül. Üzbegisztán, Tádzsikisztán és Kirgizisztán az amerikai bázisok jelenlétéhez nem elsősorban a radikális iszlámtól való félelmében, hanem a regionális vetélkedés ellensúlyozása, a jövőben ismételt stagnációba, érdektelenségbe süllyedés elkerülése végett járult hozzá. A polgárháború esélye nagy a régióban, ami a stratégiai terepet göröngyössé és kockázatosá teszi, és felmerül annak a veszélye is, hogy az Egyesült Államok politikai beharcokba bonyolódik a térségben.

A Közép-Ázsia államai közötti vetélkedés arra ösztönzi az Egyesült Államokat, hogy huzamosabb ideig maradjon a térségben. Az a tény, hogy szeptember 11-e fő haszonélvezője Közép-Ázsiában Üzbegisztán, Kazahsztán számára kellemetlen, Kirgizisztán és Tádzsikisztán számára pedig egyenesen ijesztő. Ezen országokat elrettentik az agresszív üzbegisztáni katonai gyakorlatok, a gázellátás redukálása és a belügyeikbe való különböző beavatkozások. Ezek a gyengébb államok csak az Egyesült Államok oldalán a terrorizmus elleni harcban betöltött stratégiai partnerségük révén tudják ellensúlyozni az üzbegisztáni hatalmi aspirációkat. Az IMU (Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom) Hizb Út-Tahrir Al-Iszlami és az al-Kaida veszélyt jelentenek ezekre az államokra. A Nyugathoz fűződő kapcsolatuk kulcsa azonban sokkal inkább a regionális vetélkedésben, mint a nemzetközi terrorizmustól való félelmükben keresendő.

A közép-ázsiai államok között határviták lángolhatnak fel, a radikális iszlám mozgalmak pedig szeparatista és irredenta konfliktusokat generálhatnak. Oroszország – felismerve a fenyegetést, amit egy Tádzsikisztánban kialakuló hatalmi vákuum jelentene az egész térség stabilitására – csapatokat állomásoztat Tádzsikisztánban a tádzsik-afgán határ mentén. Az orosz csapatok jelenléte azonban inkább tovább gerjeszti az instabilitást és a rend hiányát azáltal, hogy nem képesek hatékony ellenőrzés alatt tartani a fegyver- és kábítószertranszfert, sőt integráns szerepet játszanak az efféle illegális tevékenységekben.

A közép-ázsiai köztársaságok változó viszonya Oroszországgal

Oroszországnak – amely nem képes ismét befolyásolni a térség dinamikáit – ugyancsak igazodnia kell az új térségbeli amerikai jelenléthez. Képességei gyengülésével szándéka is gyengül a térség államainak befolyásolására, ennek ellenére bizonyos szinten fenn akarja tartani katonai jelenlétét Közép-Ázsiában. Oroszország és az Egyesült Államok munkamegosztást hoznak létre a regionális együttműködés bázisán. Jelenleg ez a bázis a terrorizmus elleni háború széles körű juszifikálása. Ez azonban hosszú távon nem bizonyul elégségesnek, mert arra bátorítja a közép-ázsiai államokat, hogy mindennemű ellenzékot vahabitának, iszlám szélsőségesnek bélyegezzenek és legitimálják represszív intézkedéseiket, amelyek végül megfelelő táptalajt biztosítanak a szélsőségeseknek.

A közép-ázsiai térségben tartóssá váló amerikai jelenlét átstrukturálja a közép-ázsiai köztársaságok egymáshoz, valamint Moszkvához fűződő viszonyát. Stratégiai szinten Tádzsikisztán és Kirgizisztán úgy tekintenek az amerikai jelenlétre, mint Oroszországtól való függetlenedésük eszközére. Különösen Tádzsikisztánnak – amely a függetlenség elnyerése óta igen gyenge alapokon nyugszik, valamint brutális és hosszan tartó polgárháborúban vérzett ki – áll érdekében az orosz katonai jelenlét redukciója és a nyugati jelenlét növekedése. Tádzsikisztánnak létérdeke, hogy hatékonyabb katonai erőt alakítson ki. A tádzsikok 2002-től bérleti díjat követelnek Oroszországtól a területükön lévő, mindeddig ingyen használt támaszpontok használatáért.

Az Egyesült Államok jelenléte nem lesz átmeneti, mert gazdasági érdekein, a kőolaj- és földgázvezetékek megépítésén túlmenően a térség problémás gócai, instabilitása is arra késztetik, hogy folyamatos jelenlétével biztosítsa afganisztáni sikerei tartósságát. A közép-ázsiai tartós jelenléttel az iszlám szélsőségesek tevékenységének ellehetetlenítése és az al-Kaida újjászerveződésének megakadályozása is lehetővé válik. Ha Közép-Ázsiában káosz törne ki, az a szomszédokat – főleg a nukleáris potenciállal rendelkező Oroszországot, Kínát, Pakisztánt és Indiát – saját biztonságuk és regionális érdekeik érvényesítése miatt beavatkozásra készítheti.

A szeptember 11-e utáni események következtében a közép-ázsiai térség szerepének felértékelődése számos lehetőséget kínál az érintett országok számára, hogy javítsanak politikai, társadalmi, katonai és gazdasági helyzetükön, valamint – gazdasági és transzportációs utak révén – egyesített gazdasági övezetté transzformálják a régiót.

Ami a gazdasági együttműködést illeti, szkepticizmusra ad okot, hogy ott még mindig az állami szereplők élveznek prioritást, különböznek a köztársaságok gazdasági képességei, ezért nehéz egy kooperatív gazdasági szervezetbe integrálni őket. A legtöbb helyen az ellenérdekelt erők erősebbek, mint az együttműködést elősegítő tényezők. Mindegyik köztársaság máshogy látja a gazdasági partnerséget, és elsősorban máshogy látja azt Oroszország és Kína.

Üzbegisztán

Üzbegisztán az Egyesült Államok természetes stratégiai partnerének tekinti magát, amellyel az orosz befolyást igyekszik ellensúlyozni, s regionális vezető szerepre tehet szert. Karimov elnök cinikusan a radikális iszlám fenyegetésével szokta igazolni a civil társadalom és a demokrácia elfojtását. A radikális iszlamisták Karimov elnököt a Darul Harb (a „Háború Háza”) örének tekintik.

Üzbegisztán és a többi közép-ázsiai állam közötti, különösen Tádzsikisztánnal és Kirgizisztánnal szembeni politikai és stratégiai egyensúlyhiány kedvez az Egyesült Államok közép-ázsiai jelenlétének. Üzbegisztán rendelkezik Közép-Ázsia legerősebb haderejével. A közép-ázsiai államok licitháborút folytatnak az amerikai politikai és katonai jelenlét vonzására, amelyben a kazahok, tádzsikok és kirgizek egyelőre vesztesnek érzik magukat az üzbégekkel szemben.

Üzbegisztán megcélozta a tádzsik és kirgiz biztonsági rendszer gyengeségét, megerősítette saját határait, ám szabad átjárást biztosít az iszlám militánsoknak ezen államok irányában. E három állam között a Fergana-völgyben vízhiány és területi disputa súlyosbítja a helyzetet. Ha már egyszer elkötelezte magát a térségben, az Egyesült Államok nem tudja elkerülni, hogy ne keveredjen bele az államok közötti ellentétekbe. Attól függően, hogy az Egyesült Államok kit támogat, gazdasági és katonai képességeik különbségei is tovább mélyülhetnek.

Annak ellenére, hogy Karimov elnök nem bízik Moszkvában, fenntartja vele a dialógust és haditechnikai eszközöket szerez be Oroszországból. Üzbegisztán hosszú távú stratégiai elkötelezettsége Afganisztánban (Dosztum Dzsombes-e Iszlami mozgalomát támogatja és az üzbég befolyást kívánja erősíteni Észak-Afganisztánban) érdekeltté teszi hogy erős stratégiai kapcsolatokat építsen ki az Egyesült Államokkal és a nyugati országokkal.

Kazahsztán

A közép-ázsiai üzbég hegemon törekvések Kazahsztánt is komolyan aggasztják. Nazarbajev elnök igyekszik támogatni az amerikai műveleteket Afganisztánban, így biztosítva, hogy Közép-Ázsiában ne egyedül Üzbegisztán arassa le az amerikai jelenlét összes gyümölcsét. Az erős és exkluzív üzbegisztáni-amerikai szövetség arra készíti Kazahsztánt, hogy Oroszországhoz közeledjen, kiegyensúlyozva Üzbegisztán megnövekedett stratégiai befolyását. Kazahsztán csak korlátozott lehetőségekkel rendelkezik az amerikai támogatásért folytatott vetélkedésben, mind Afganisztántól való távolsága, mind demográfiai sajátosságai okán (Kazahsztánban közel egyenlő arányban élnek kazahok és oroszok). Ha Nazarbajev elnök távolodik Oroszországtól, komoly belpolitikai válsággal szembesülhet.

Türkmenisztán

Az országra a közép-ázsiai regionális dinamikák vizsgálatánál kevesebb figyelem fordul. A Türkmenisztán által meghirdetett pozitív semlegesség miatt az ország némiképp elszigetelődik. A Niazov-rezsimmel igen nehéz bármilyen kapcsolatot kiépíteni. Niazov elnök a türkmének egyre szélesebb tömegeit idegeníti el, nagy a puccs veszélye. Egyesek szerint 50% az esélye, hogy Niazov egy éven belül elveszíti hatalmát.⁷ Ha Niazov elnököt eltávolítják, Türkmenisztánban a pozitív semlegesség feltehetően nem érvényesül többé. Mások viszont nem értenek egyet a pozitív semlegesség labilis mivoltával, azt állítva, hogy ez már négyszáz éve a türkménisztáni politika sajátossága.⁸

Kirgizisztán

Kirgizisztánban a biszeki és a khanabadi amerikai bázisok ellensúlyozására hatalmas, új orosz bázis épül Kant térségében. Tádzsikisztánban az amerikai bázisok nemcsak ellensúlyozzák az orosz katonai jelenlétet, de meg is erősítik a polgárháború fellángolása és az iszlám szélsőségesek térnyerése ellenében. Az amerikai támaszpontok üzbegekisztáni jelenléte leginkább Karimov üzbegekisztáni elnöknek jelent manőverezési szabadságot, ugyanakkor ő fél leginkább a regionális vetélkedés fellángolásától.

Tádzsikisztán

Tádzsikisztánt számos elemző a térség „rákos daganatának” tekinti⁹, mert a polgárháborús zavargások és az iszlám szélsőségesek az ország függetlenségének kivívása óta az önálló államiság állandó kísérőjelenségét alkotják. Rahmanov elnök nem képes hatékonyan fellépni a szélsőséges elemekkel szemben. További problémát jelent a kormány számára, hogy az ország Afganisztánnal határos területeit – a lakosság ellenzi a jelenlegi vezetést – nem képes ellenőrzése alá vonni. A központi kormányzati ellenőrzés hiányának következtében az ország fragmentálódhat, és az instabilitás átterjedhet a határokon túlra. A jelenlegi kormány képes ugyan egyensúlyozni a belső és külső nyomás között, valamint sikerült eredményeket elérnie a korrupció elleni harc terén is, de ennek ellenére Tádzsikisztán az ázsiai térség kábítószerek-kereskedelmének egyik háttérterülete.

A tálib rendszer bukását követően Rahmanov egyik afganisztáni tádzsik csoport támogatásával sem kötelezte el magát oly módon, mint korábban Karimov elnök Dosztum mellett. (Az afganisztáni tádzsikok politikailag megosztottak és nem élnek összefüggő tömbben, nem lehet egységes befolyási övezetet kialakítani. Rahmanov a helyi szeparatizmus fellángolásától fél.)

⁷ Ahmed Rashid: US Officials Prepare New Campaign for Afghan Security. November 25, 2002.

⁸ Pentagon Plans a Redirection in Afghanistan. Washington Post, November 20, 2002. Dr. Fazal-ur-Rahim Marwat: The Basmachi. Royal Book Company, Karachi, 2002. 72.-73. o.

⁹ Afghanistan and Regional Geopolitical Dynamics after 11 September. National Security Council. CR 2002-02, Washington, August 2002. 25. és 31. o.

Az al-Kaida maradványai megkísérik, hogy Közép-Ázsiából folytassák akcióikat. Főleg olyan országokban próbálkoznak, ahol gyenge a kormány hatalma, és ahol a jelenlegi vezetők nem tartják ellenőrzésük alatt országuk területének egészét. Az al-Kaida számára megfelelő színteret jelenthet Kirgizisztán és Tádzsikisztán. Ennek ellenére feltételezhető, hogy az al-Kaida a közép-ázsiai köztársaságokban nem lesz képes olyan pozíciókat kialakítani, mint Afganisztánban.

Az új, decentralizált al-Kaida az Egyesült Államoknak és a közép-ázsiai köztársaságoknak egyaránt problémát jelent. Ugyanakkor nem az al-Kaida az egyetlen a térségben működő iszlám szervezetek közül. Az IMU (Üzbegisztáni Üzbég Mozgalom) is folytatja a közép-ázsiai stabilitás fenyegetését, noha a tálibok bukását követően, valamint Karimov üzbég elnök repressziói által e szervezet lehetőségei korlátozódtak.

Kína

A kínai vezetés megpróbálja elfogadni a térségben jelen lévő amerikai erők miatt bekövetkezett stratégiai átrendeződést. Az amerikai jelenléttel kapcsolatban a vezetés álláspontja „kiegyensúlyozott”, annak ellenére, hogy a kormányon belül a megosztottság jelei mutatkoznak. Egyesek úgy vélik, hogy az Egyesült Államok gazdasági és katonai ereje hanyatlóban van, mert a katonai akcióval nem érte el a stabilitás megvalósulását Afganisztánban. Szívesen látnák, ha az amerikai kormány elismerné korlátait, és nem akadályozná meg Kína Tajvannal – az amerikai kormány támogatja a tajvani vezetést – kapcsolatos stratégiai törekvéseit. Mások a regionális gazdasági fejlődésre összpontosítanak, és fenn akarják tartani, vagy növelni akarják a kínai gazdasági fejlődés dinamikáját. Szerintük az amerikai katonai siker Afganisztánban – tekintet nélkül az amerikai katonai jelenlét hosszára – az egész térségnek stabilitást hoz.¹⁰

Kína hosszú távú energiastratégiájának nem kedvez az instabilitás Közép-Ázsiában. Az indiai-pakisztáni válságban Pakisztánt támogatja, ugyanakkor fél az iszlám fundamentalizmus előretörésétől az ujjur szeparatisták miatt, valamint aggasztja az indiai-amerikai kapcsolatok javulása és Pakisztán pozícióvesztése a térségben.

Az afganisztáni hadműveleteket követően az al-Kaida új bázisokat hozott létre Pakisztánban, a kínai határhoz közel.¹¹ Kína ezt azért tűri, mert biztosítékot kapott, hogy ezekben a táborokban nem képeznek ki ujjur harcosokat.

¹⁰ Wishful Thinking on Afghanistan. Washington Post, November 25, 2002.

¹¹ Az egyik tábor Csitrálban Sah Szalim térségében, a másik a Pamírban, a Wakhan-folyosón, Markosi helységben található. Katona Magda: A soknemzetiségű Afganisztán. Budapest, 2002. 315. o.

Irán

Afganisztán az Egyesült Államok katonai műveleteit megelőzően az iráni és pakisztáni vetélkedés színtere volt. Az iráni vezetést igen aggasztotta az afganisztáni belpolitikai helyzet, a tálibok pastu nacionalizmusa, valamint a kábítószer-csempészet, amelyek alapvető ellentétet eredményeztek a fundamentalista szunnita tálibok és Irán keményvonalas siita vezetői között.

A 90-es évek közepétől sporadikus, de állandó összecsapások voltak az iráni-afganisztáni határtérségben, amelyekben Irán 3 000 határórt veszített el. Háborús feszültség keletkezett a két ország között, amikor a tálibok 1998-ban elfoglalták Mazar-i Sarif városát és tizenegy iráni diplomatát gyilkoltak meg.

A tálibok ellen indított hadműveletek során Irán az Északi Szövetség erői közül Iszmail Khán herati parancsnokot, valamint Rabbani-Maszud erőit támogatta. A hadműveleteket követően diplomáciai szerepet vállalt a bonni konferencia előkészítésében, főleg Rabbani meggyőzésében, hogy mondjon le.

Az afganisztáni háborút követően Irán meghátrált az Egyesült Államokkal szemben, ugyanakkor hasznot is akar húzni ennek a háborúnak a következményeiből. Fegyverekkel, haditechnikával és iszlám gárdistákkal látja el Iszmail Khán herati hadurat, valamint támogatja önállósodási törekvéseit a kabuli kormányzattól. (Irán régi álma a perzsa kultúrájú Herát tartomány megszerzése.)

Teherán viselkedése ambivalens, mert egyrészt együttműködik az Egyesült Államokkal, másrészt aktívan munkálkodik a Karzai-kormány aláaknázásán. Viták folynak az iráni vezetésben arról, hogy milyen szerepet játszanak a tálibok utáni Afganisztánban. Egyes mérsékelt iráni politikusok úgy látják, hogy az amerikai jelenlét a legjobb eszköz, hogy Irán elérje a térségben egyik kulcspolitikai célját, az afganisztáni kábítószer-kereskedelem szétzúzását. (Ez azonban nem történt meg, sőt a tálibok után újraéledt.) Azt remélik, hogy együttműködés esetén befolyást gyakorolhatnak a Szaddám utáni Irak jövőjére is. Ennek ellenére az iráni vezetés szerette volna elkerülni az Irak elleni hadműveletek megindítását, mivel számolt azzal a lehetőséggel, hogy Irak után rá kerül a sor. Az iráni keményvonalasok háborúellenessége részben megegyezik Karzai véleményével, amely szerint az Irak elleni háború elvonja a Nemzetközi Közösség figyelmét Afganisztán ügyétől. Ha az amerikai kormány megvalósítja katonai és politikai céljait Irakban, úgy befejeződik Irán amerikai bázisokkal történő bekerítettsége. Ennek elkerülése érdekében Irán szeretné elérni, hogy bizonyos szinten állandósuljon a zűrzavar Afganisztánban, amely lekötne az amerikai erőket. Azért, hogy biztosítsa az amerikai erők lekötöttségét, olyan elemeket támogat Afganisztánban, mint Gulbuddin Hekmatiar, a tálibok vagy más helyi hadurak. (Az iráni beavatkozás Afganisztánban diszkrét és finoman kiegyensúlyozott.)

Ami a regionális együttműködést illeti, Irán keresi India, Oroszország és Kína szövetségét. A korábbi iráni elnök, Rafszandzsani elképzelése az ázsiai együttműködésről nem túl szerencsés kísérlet volt arra, hogy Irán kitörjön a politikai és gazdasági „karanténból”, amelybe a Nyugat kényszerítette az Irak ellen vívott háborút követően. Irán jó kapcsolatokat ápol Türkmenisztánnal, hogy megakadályozza a pakisztáni terveket, a türkmén földgáz- és kazah kőolajvezetékek kiépítését Afganisztánon át Karacsiba. A Kaszpi-olajvezeték építésében, amely egyelőre ugyancsak terv maradt, Irán, Törökország és Oroszország egyaránt vetélytársak.

India

Szeptember 11-e előtt India Közép-Ázsiát a geopolitikai vetélkedések szélesebb politikai küzdőterének, a Pakisztánnal folytatott szembenállás kiterjesztett színterének tekintette, illetve olyan terepnek, ahol megtörheti Kína bekerítési törekvéseit. India számára Közép-Ázsia és a pakisztáni kormány által támogatott Afganisztán az iszlám szélsőségesek fenyegetését jelentette. Ezzel a veszéllyel számolva támogatta a tálibok ellen harcoló Északi Szövetséget, és szorosabbra fűzte kapcsolatait Üzbegisztánnal és Iránnal, mint stratégiai partnerekkel. India szerint szeptember 11-e előtt egyedül ő vette komolyan a Pakisztánból és Afganisztánból kiinduló iszlám szélsőséges fenyegetést, az al-Kaida transznacionális természetét.

Az Egyesült Államok gyors és erős katonai válasza a szeptember 11-ei terrortámadásra megteremtette India és az Egyesült Államok szorosabb katonai és stratégiai kapcsolatait. Jelenleg arra igyekszik felhasználni az Egyesült Államokat, hogy rábírja Pakisztánt Kasmírban folytatott tevékenysége beszüntetésére, ugyanakkor tart attól, hogy az amerikai kormány ennek fejében stratégiai követelésekkel lép fel vele szemben. Attól is tart, hogy az Egyesült Államok pozíciója bonyolítja kapcsolatait Teheránnal és Moszkvával. Indiának azonosak az érdekei az Egyesült Államokkal a terrorizmus elleni harcban, a hasadóanyagok proliferációjának megakadályozásában és általában a térség stabilizálásában. Aggódik, hogy az Egyesült Államok nem marad elég hosszú ideig ahhoz, hogy tartós megoldásokat kreáljon, illetve az amerikai politika ballépései olyan hosszú távú problémákat okoznak a térségben, amelyeket majd magának kell megoldania.

India az Egyesült Államokkal rügyező politikai, gazdasági és katonai kapcsolatait arra használta, hogy az Egyesült Államokat érzékenyebbé tegye a dél-ázsiai biztonsági aggodalmak iránt, főleg a növekvő kínai befolyással szemben Pakisztánban, Burmában és Nepálban. Az Egyesült Államok közép-ázsiai jelenlétét követően India még hatékonyabban játszhatta ki ezt a kártyát Kínával való stratégiai vetélkedésében. Utóbbi erős és tartós indiai-amerikai szövetség kialakulásától tart. India attól fél, hogy a közép-ázsiai amerikai jelenletre adandó kínai válasz az indiai érdekekre nézve más térségekben jelent majd kihívást.

Az indiai vezetést aggasztja az amerikaiak hosszú távú jelenléte a térségben, mivel az korlátozza manőverezési szabadságát Pakisztánnal szemben. Másrészt viszont, ha az Egyesült Államok kivonul a térségből, India jobbnak tartja stratégiai érdekérvényesítésének esélyeit a térségben. Lehetőséget lát arra is, hogy a térséget kereskedelem útján stabilizálják Oroszország bevonásával.

A közép-ázsiai energiakészletek igen vonzóak lettek India számára, mert attól tart, hogy az Irak elleni háború ellátási válságot idéz elő és instabilitást okoz a Perzsa (Arab)-öböl térségében. India abban reménykedik, hogy sikerül megszabadulnia a Perzsa (Arab)-öböltől való függéstől. A közép-ázsiai indiai beruházások jelenleg növekednek, és az indiai kormány megkísérli szorosabbra fűzni kapcsolatait Iránnal, Türkmenisztánnal és Üzbegisztánnal.

India számára Irán Közép-Ázsia kapuja, és aggodalommal tölti el, hogy Bush elnök az „ördögi tengely” részének minősítette Iránt is. Irán negatív megítélése miatt India attól fél, hogy a más területeken meglévő közös érdekek ellenére komoly ellentétei merülnek fel Washingtonnal. Az indiai döntéshozók és stratégiai tervezők attól is tartanak, hogy az amerikai akciók közelebb taszítják Iránt Kínához. Közös energiaérdekeik miatt az indiai-iráni kapcsolatok további elmélyülése várható, számolva az amerikai politika negatív következményeivel is. India és Irán 2003. január 4-én Teheránban együttműködési egyezményt írt alá.

India nagyobb szerepet kíván játszani Afganisztánban és Közép-Ázsiában, amelyet kiterjesztett stratégiai szomszédságnak tekint. Ily módon Közép-Ázsia annak a stratégiának a része, amelynek révén India távol szeretné tartani Pakisztánt az iszlám szélsőségesek támogatásától, és csökkenteni kívánja Kína lehetőségeit, hogy Pakisztánt „stratégiai törnek” használja India ellen.

Az indiai kormány szélesebb körű jelenléte várható Afganisztánban. India új exportút kiépítésében segít Afganisztánnak Közép-Ázsia, valamint Irán irányába, amelyek elkerülnek Pakisztánt. Konzulátusokat nyitott Mazar-i Sarifban, Herátban, valamint Kandahárban és Dzsalamálábádban, közel a pakisztáni határhoz, ahol hagyományosan indus közösségek találhatók. Ezen kívül India autóbuszokat, légitársaságokat, kórházi berendezéseket és haditechnikát szállít Afganisztánnak.

Noha India a jövőt illetően nagymértékű bizonytalanságot lát és stratégiája még nem egészen egyértelmű a térségben, a szeptember 11-e utáni átrendeződés egyik nyilvánvaló nyertese.

Pakisztán

Pervez Musarraf pakisztáni elnök, aki puccsal jutott hatalomra és szerepet játszott az afganisztáni tálib rezsim fenntartásában, stratégiai és politikailag kimanőverezte magát az elszigetelődésből, amikor az amerikai kormány szövetségesévé vált a terrorizmus elleni harcban. A terrorizmus elleni küzdelem támogatása fejében a „feledés fátyla” borult az 1998-as nukleáris robbantásokra, a hordozórakéták ügyére, a betiltott iszlám szervezetek újrászerveződésére, az al-Kaida aktivistáinak Pakisztánba történő beáramlására is. Mindezt azért bocsátották meg Pakisztánnak, mert földrajzi adottságai – közös határ Afganisztánnal – nélkülözhetetlenné teszik a terrorizmus elleni harcban.

Pakisztán az amerikai kormány váltakozó támogatása ellenére jelentős problémák között vergődik. Az Egyesült Államok nem adta meg a legnagyobb kedvezményt, a textíliákkal – Pakisztán fő exportcikke – szembeni vámtarifák csökkentését. Pakisztán gazdasági nehézségeinek forrásai túl mélyek és túl számosak ahhoz, hogy az Egyesült Államok megoldja azokat.

Politikai téren még riasztóbb a helyzet. Az iszlám politikai erők hat nagy pártba rendeződtek, és egyes betiltott szervezetek új néven ugyancsak betagozódtak ebbe a szövetségbe, amelynek eredményeként Muttahida Madzslisz-i Amal (MMA) néven választási szövetségre léptek és a képviselői helyeknek 25%-át szerezték meg a legutóbbi választásokon. (A pastuk által lakott, Afganisztánnal határos Északnyugati Határtartományban és Beludzsisztánban, ahol az iszlám szélsőségesek és a szekularizált helyi nacionalista pártok, valamint a Néppárt és a Muzulmán Liga aránya kiegyenlített volt, elsöprő többséget szereztek, iszlamizálva ezzel a nacionalista pártokat is.) Pakisztánban nem a szavazóurnák alkotják a politikusok mögötti legfőbb erőt. Pakisztán stratégiai elkötelezettsége sérülékeny, mert egy emberen, az államfőn múlik. Musarraff támogatottsága jelentősen csökkent, mivel egyre többen látják őt az amerikai politika eszközének. Esetében is a Szadat-szindróma figyelhető meg: népszerűbb az Egyesült Államokban, mint saját országában.

Pakisztán egyéb tekintetben is sérülékeny, mivel az al-Kaida beszivárgott az államapparátusba, a hadseregbe, a titkosszolgálatokba, annak ellenére, hogy a vezetés megpróbálta lezárni az afgán-pakisztáni határt. További problémát jelent, hogy erősödik a pastuk szolidaritása, ismét nő az al-Kaida híveinek száma. Afganisztán megerősödése vagy gyengülése egyaránt fokozza a fragmentáció veszélyét Pakisztánban és felmerül annak a lehetősége is, hogy szétesik az ország.

Az indiai-pakisztáni válságot illetően – a folyamatos határincidensek, valamint az erőegyensúly hiánya miatt – a szembenállás legvégső esetben nukleáris háborút is eredményezhet. Pakisztán a hagyományos katonai hadviselés mellett bevethet atombombát, mielőtt még India elpusztítaná nukleáris potenciálját. Az Egyesült Államok térségbeli jelenléte ugyanakkor megakadályozza, hogy India megtámadja Pakisztánt, illetve, hogy a konfliktus nukleáris háborúba torkoljon.

Az Egyesült Államok hagyományos katonai fellépése (az elrettentés és hagyományos háború megvívása főleg levegőből) a világ e részén hatástalannak bizonyul. Közép-Ázsiában békefenntartásra és nemzetépítésre van szükség, ami nem készíti a helyi vezetőket instabilitást előidéző politikájuk megváltoztatására.

Az afganisztáni al-Kaida káderek jelentős része Pakisztánon át elmenekült. Jelentős hányaduk az Afganisztán és Pakisztán közötti, független törzsi sáv területén tartózkodik. Az afgán-pakisztáni határ őrizhetetlen, a független törzsi sáv hozzáférhetetlen a pakisztáni kormányzat számára. A kabuli kormányzat nem képes kiterjeszteni fennhatóságát az ország egészére. Mindezek ellenére az al-Kaida egyelőre nem képes újjászervezni sorait, de fenntartja szervezett jelenlétét a térségben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Afghanistan and Geopolitical Dynamics after 11 September.
National Intelligence Council, Washington, CR 2002-02. August 2002. 47. o.
- Ahmed Rashid
US Officials Prepare New Campaign for Afghan Security.
„Dawn”, November 25, 2002.
- Ahmed Rashid
Karzai Mounts Anti-Warlord Campaign in Afghanistan.
„Dawn”, January 3, 2003.
- European Union Commission's Documents.
2002. June
- EU migrációs konferenciájának zárónyilatkozata
2002. október, Brüsszel
- Human Rights Watch
Afghanistan's Bonn Agreement one Year Later:
A Catalog of Missed Opportunities.
December 2, 2002.
- Katona Magda
A soknemzetiségű Afganisztán.
Bíró Family, Budapest, 2002. 327. o.
- Katona Magda
Új dzsihád születik?
„Népszabadság”, 2002. szeptember 13.
- Katona Magda
Kabuli katonai kérdőjelek.
„Népszabadság”, 2002. november 27.
- Katona Magda
Afganisztán, az ázsiai sarokpont.
„Népszabadság”, 2003. január 14.
- Manuel, Anja – Singer, P. W.
A New Model Afghan Army.
„Foreign Affairs”, July/August 2002.

- Marwat, Fazal-úr-Rahim Dr.
The Basmatchi Revolts.
Royal Book Company, Karachi, 2002.
- Pentagon Plans a Redirection in Afghanistan.
Washington Post, November 20, 2002.
- Sedra, Mark
Challenging the Warlord Culture:
Security Sector Reform in Post-Taliban Afghanistan.
Bonn, Center for Conversion, 2002.
- US Undermining Long-Term Security in Afghanistan.
Interhemispheric Resource Center, October 24, 2002.
- Washington Post
2003. Jan. 6.
- Wishful Thinking on Afghanistan.
Washington Post
November 25, 2002.

DR. JAKUS JÁNOS ALEZREDES

AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS ISMÉRVEI

Aszimmetria: aránytalanság, más néven a szinkron hiánya.

A fogalom általában a természettudományok területén használatos (biológia, fizika, kémia). A politikai szakirodalmak korábban csupán érintőlegesen jegyezték ezt a meghatározást, a hadtudományok pedig a természettudományi kapcsolódási pontokon alkalmazzák a fogalmat. A politikatudományok manapság elsősorban a biztonság- és a védelempolitika fogalomkörébe helyezik ezt a témakört.

Az aszimmetria megjelenése a biztonságpolitika és a hadtudományok terminológiájában indokolt. Különösen a hadtudományok területén történő értelmezése figyelemre méltó. Ezen a területen a szembenállás (az egymással szemben katonai tevékenységet – hadműveleteket – folytató felek) általános megközelítése az akció-reakció elvének megfelelően a reagálás, a tevékenységi módok azonosítása alapján történik (támadás ↔ védelem, támadás ↔ halogató harc stb.).

A haditevékenységek azonosítása lényegében követi (követte) a szemben álló felek politikai célkitűzését. A felek azonosíthatók, szervezeti felépítésük a célkitűzésekhez igazodik és a kihívásokra azonos módon reagálnak (reagáltak).

Az aszimmetria, mint fogalom és gyakorlat megjelenése a politika- és hadtudományokban nem követi a fent vázolt logikai folyamatot. Lényegében a jelentősége is ebben rejlik: a logikus válaszlépés (akció-reakció) nem a szinkron szerint következik be, hanem szokatlan, váratlan, meglepő módon és módszerek alkalmazásával.

Ebből az is következhet, hogy – térben és időben – bárhol és bármikor lehetséges a kihívásra történő nem logikus válasz. Napjainkban ez jelenti az általános biztonságra a legnagyobb veszélyt.

A hadviselési formák kialakulása és fejlődése jól azonosítható. A kontinentális érdekek mentén kialakult szárazföldi hadviselés irányzatait a *porosz, osztrák-magyar, orosz* gyakorlat képviseli, amelyben a domináns elemeket a porosz, orosz felfogás jeleníti meg. A kontinentális hadviselés a szárazföldi erők túlsúlyára épít, a többi haderőnem szerepe is annak sikeréhez nyújt támogatást, tevékenységük ily módon korlátozott.

A haditengerészet és a légierő – mint haderőnemek – szerepe azoknál az országoknál élvez elsőbbséget, amelyeknek hadászati céljai távol esnek saját területeiktől. Ez a *hadviselés angolszász felfogása*, amely arra irányul, hogy egyrészt távol tartsa a fegyveres küzdelem színterét a honi területektől, másrészt viszont érdekeiknek megfelelően azt ott és olyan eszközökkel vívják meg, ahol és ahogy a lehető legkisebb élőerő ráfordítással megoldható.

Míg a hadviselés porosz, orosz felfogása a szárazföldi erőkkel történő manővereken alapszik, addig az angolszász felfogás az anyagi erőforrásokra épít. Ebből eredően az élőerőben keletkező veszteségek is jelentősen különböznek a két hadviselési felfogásban. Azok a hadviselő felek, amelyek képességeiket illetően nem tudják céljaikat a fent vázolt erőkkel és módon elérni – esetleg elszenvedik a csapásokat, de nem képesek arányos válaszcsepások kiváltására –, a legtöbb esetben a *gerilla-hadviselés* által használt megoldásokat választják. Ezek a felvetések a hadviselési módokról adnak tájékoztatást és abban a haderők hagyományos szerepét vázolják fel.

Mi történik tehát abban az esetben, amikor nincs deklarált hadiállapot, a szemben álló fél nem azonosítható, fellépése azonban sajátos – gerilla-hadviseléshez közelítő – megoldásokat követ már békeállapotban is? Talán ekkor beszélhetünk az aszimmetrikus hadviselésről? Nem feltétlenül, hiszen a modern társadalmakban ma már nem szükséges fegyveres erőt alkalmazni a zavarkeltéshez. Úgy tűnik, a kívánt eredmény eléréséhez a békében működtetett kiválasztott infrastruktúrák megbontása is elégséges. (A hadiállapot kihirdetése veszít jelentőségéből.)

Ez a tény maga után vonja a támadott fél válaszadási képességének – erőinek, eszközeinek és módszereinek – újraértékelését. Ebben az összefüggésben a fegyveres erőknek is igazodnia kell – ki kell szélesítenie képességeit – az új kihívásokhoz, és tevékenységében szoros együttműködést kell megvalósítania a polgári szervezetekkel, sőt az esetek többségében azokat ki kell egészítenie, mert a műveletek fő súlyát ők viselik.

A hadtudományi alap- és alkalmazott kutatások napjainkra felgyorsult üteme nagymértékben befolyásolja a hagyományos fegyverek és az új típusú fegyverrendszerek kutatását, fejlesztését. Az új fejlesztésű hagyományos fegyverek, illetve a hadviselés nem hagyományos technológiai (módszerek és eszközök) egyre könnyebben felhasználhatók a különböző célpontok ellen irányuló műveletekben. Megnőtt a nem hagyományos eszközök NATO elleni alkalmazásának veszélye is.

Aszimmetrikus hadviselés

Az aszimmetrikus hadviselés tehát a konfliktusok rendezésének új formája, amelynek alkalmazása növekvő tendenciát mutat.¹ Ennek alapvető oka a technológiai különbségekben és az alapvető politikai célkitűzések különbözőségében követhető nyomon. Ugyanis az aszimmetrikus hadviselést választó fél tevékenysége nem feltétlenül vált ki háborús helyzetet a megtámadott fél részéről, mert a célpontok sok esetben azonosíthatatlanok, tevékenységük transznacionális jellegű. Az aszimmetria nem egyoldalú folyamat, amelyet a képességdeficités fél alkalmaz. Az aszimmetria fordított arányban is igaz, de azt a védelempolitika manapság megelőző csapásként aposztrofálja. Erre a közelmúlt történéseiből számos példát lehetne felhozni. A „fordított aszimmetria” vagy a megelőző csapás erőltetett alkalmazása azt vetíti előre, hogy az azt választó fél még nem találta meg a megfelelő választ az időszerű biztonsági kihívásokra, csupán a veszélyt érzékeli, amelyre hagyományos módszerekkel és eszközökkel reagál.

¹ Katonai Kislexikon HVK TSZO Budapest, 2000.

A megoldási mód nyilvánvaló és közismert: a kiváltó ok megszüntetését kell elérni. A jól azonosítható gazdasági-pénzügyi és politikai érdekek erre ma még nem kínálnak megoldásokat. Az aszimmetriával, a hadviselés újszerű formájával a belátható jövőben számolni kell.

Az aszimmetrikus hadviselés előfordulhat a konfliktusok kitörését megelőzően, békeállapotban terrorcsoportok tevékenysége során, gerillaháborúban, békefenntartó műveletek és hagyományos (nyílt) hadviselés során. Főbb típusai:

1. A polgári és katonai infrastruktúra támadása, megbénítása;
2. A katonai erők mozgásának, szétbontakozásának megakadályozása;
3. A koalíciós műveletek zavarása, megbénítása, a harctámogatás, harciszolgálat (mindenoldalú biztosítás), valamint a különböző – elsősorban infrastrukturális – hadműveleti bázisok telepítésének és működésének akadályozása;
4. A vezetés működési hatékonyságának csökkentése, különösen a fejlett technológia alkalmazásának korlátozásával;
5. A műveletek költségeinek – mind politikai, mind anyagi és emberi tekintetben – növelése, az együttműködő felek (szövetség) politikai akaratának gyengítése;
6. A műveletek ütemének befolyásolása, az információs fölény megszerzésének megakadályozása.

Az aszimmetrikus hadviselést választó erők részére számos módszer és eszköz áll rendelkezésre, amelyek a következők lehetnek:

A.) Terrorizmus és terrorfenyegetések

Terrorizmus meghatározása

A terrorizmus definíciója nemzetközileg nem tisztázott, a NATO és az EU szintjén az alábbi meghatározások használatosak:

- a **NATO-dokumentumok szerint** politikai, vallási vagy ideológiai célkitűzések érdekében, kormányokat, társadalmakat érintő engedmények kikényszerítésére vagy megfélemlítésére tett kísérletben az egyének vagy javak elleni erő vagy erőszak törvénytelen alkalmazása, illetve az azzal való fenyegetés;
- az **EU-ban elfogadott nézetek szerint** terrorcselekménynek minősülnek „*azok a szándékosan elkövetett cselekmények, amelyek természetükből vagy elkövetésük körülményeiből adódóan súlyosan sérthetnek egy országot vagy nemzetközi szervezetet (...), amikor az elkövető célja, hogy megfélemlítse a lakosságot vagy a közhatalmat, illetve egy nemzetközi szervezetet valamely cselekedet megtételére vagy meg nem tételére kényszerítsen, vagy súlyosan destabilizálja, illetve lerombolja egy ország vagy nemzetközi szervezet politikai, alkotmányos, gazdasági vagy társadalmi struktúráit*”.

Nemzetközi terrorizmus

A terrorfenyegetés, amellyel napjainkban együtt kell élnünk, elsősorban a Nyugat-ellenes, iszlám fundamentalizmus, radikalizmus ideológiáján alapszik. A radikális ideológia befolyása a jelentős iszlám népességgel rendelkező országokban növekszik. A szélsőséges ideológiák terjedését politikai, gazdasági, szociális és környezeti problémák, valamint az állandó politikai instabilitás erősítik. A legnagyobb kihívást az iszlám radikalizmus észak-afrikai, közel-keleti és közép-ázsiai terjedése jelenti. Az iszlám radikalizmus stratégiai céljait a vallási alapon nyugvó iszlám államok létrehozása, valamint az „iszlám területeken” a nyugati befolyás megszüntetése képezik.

A stratégiai célok elérése érdekében a terrorszervezetek a nyugati országokban szimbolikus célpontok ellen hajthatnak végre támadásokat (WTC), amelyeknek célja, hogy a kormányokat – a lakossági támogatás megtörésén keresztül – a terrorellenes kampány és a külpolitikai célok megváltoztatására kényszerítsék.

A terrortámadások további potenciális célpontjai lehetnek a kiemelt fontosságú katonai objektumok (szövetségi szintű parancsnokságok, válságkörzetben működő vezetési pontok, fegyver- és lőszerraktárak, stb.), a terrorellenes műveletekben feladatot végrehajtó alegységek és katonák. A támadások célja a vezetés bénítása, a katonák morális megtörése, a harcképesség csökkentése és olyan veszteségek okozása, amelyek arra készítetik a béketámogató műveletekben részt vevő országot, hogy kivonja onnan erőit.

A terrorcsoportok tevékenységi körét ma már nem köthetjük egyetlen országhoz vagy régióhoz, alkalmazott módszereik is sokrétűek, szervezeteik behálózják az egész világot. A terrorcsoportok azonosítása, tevékenységük felfedése hosszú időt vesz igénybe és nemzetközi összefogást követel. (Az ellenük való fellépés eszköz- és módszertára folyamatosan változik.) A terrorizmus elleni globális küzdelem feltételeinek hiánya korábban nem tette lehetővé a terrorcselekmények elkövetésének megakadályozását. A New York-i és Washington-i terrortámadás a terrorizmus globalizálódásának eddigi legnyilvánvalóbb bizonyítéka.

Az Egyesült Államok ellen szeptember 11-én elkövetett terrortámadásnak két következménye volt; az egyik rövid távú és közvetlen reagálást (válaszcspapást a terrorszervezetekre), a másik hosszú távú és közvetett reagálást (a világban kialakult hatalmi csoportosulások átrendeződését) vont maga után.

Az al-Kaida nevű terrorszervezet az első, amely nemzetközi hálózatot kiépítve és működtetve az Egyesült Államok, illetve a NATO figyelmének középpontjába került. *Az al-Kaida sajátos vonása, hogy lényegében egy személyhez kötődő terrorszervezetként funkcionál, anyagi alapját többnyire magánforrásból tölti fel.* Szervezeti felépítése még a szövetséges erők válaszcspapását követően is biztosítja a szervezet működőképességét. Az al-Kaida vezetésének rendje nem hasonlítható a hagyományos fegyveres szervezetekéhez (hadsereg, rendőrség, titkosszolgálatok), mivel nincs szigorúan vett hierarchizált vezetési struktúrája.

E bonyolultan szervezett és vezetett hálózat végérvényes felszámolásának folyamatában fontos feladat a különböző országokban települt sejtek azonosítása és működési területük behatárolása, az adott szervezet vezető és irányító személyeinek elszigetelése, valamint a szervezetek működése anyagi alapjainak korlátozása, a potenciális személyek felfedése és felkészítésük lehetetlenné tétele.

A szövetséges katonai erő afganisztáni alkalmazásával párhuzamosan, a terrorizmus elleni nemzetközi küzdelem megindításakor új feladatok jelentkeztek.

Ezek az alábbiak:

- a rendészeti-adminisztratív intézkedések (polgári légi közlekedéssel kapcsolatos, belső rendészeti-védelmi rendszabályok, határrendszet megerősítése);
- a biztonsági szolgálatok tevékenységének hatékonyabbá tétele (terrorakciókkal kapcsolatos nyomozás megkezdése, a terrorcsoportok, szervezetek felszámolására irányuló tevékenység, katonai válaszlépések biztosítása);
- a politikai-diplomáciai természetű lépések (a terrorellenes nemzetközi fellépés nemzetközi jogi háttérét biztosítja);
- a nemzetközi terrorizmus anyagi forrásait, a terrorizmus infrastruktúráját gyengítő gazdasági-pénzügyi intézkedések (kábitószer- és illegális fegyverkereskedelem, embercsempészet, bankszámlák zárolása, gazdasági vállalkozások elszigetelése);
- a társadalompolitikai területen (rasszizmussal és az előítéletekkel szembeni fellépések);
- a hírközlés-kommunikáció (PR-tevékenység nemzetközi összehangolása).

A fentiekben felsorolt feladatok hasonló szintű, de esetenként más módon megjelenő fenyegetést jelentenek a Szövetség számára, és más formában, illetve jelentőséggel bírnak.

Az al-Kaida európai jelenléte és kapcsolata az iszlám országokhoz köthető NGO-kal

Az al-Kaida sejtjei és fedőcégei szinte egész Európában jelen vannak, a harcosok többsége azonban a Balkánon koncentrálódik. Az al-Kaida tagjai számos esetben más muzulmán, radikális szervezeteknek is tagjai, így a tagok hovatartozása nehezen bizonyítható.

Oszama bin Laden mudzsahid harcosai részt vettek a boszniai háborúban is. A politikailag ingatag válságövezetben az al-Kaida szervezet könnyűszerrel toborozhat híveket ideológiai céljainak megvalósításához. A „terror-guru” – az NGO-k felhasználásával – anyagilag és katonailag támogatja a balkáni terrorcsoportokat, amelyek az al-Kaida pénzügyi háttérét biztosító kábítószer-terjesztéssel viszonyozzák a segítséget.

A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem tapasztalatai azt mutatják, hogy a válságkörzetekben a nemzetközi közösség irányában megjelenő egyes nem kormányzati szervezetek (non governmental organization – NGO) tevékenységükkel gyanakvásra adhatnak okot. Valószínűsíthető, de nehezen bizonyítható, hogy a terrorista és szélsőséges vallási fanatikusok, illetve a terrorizmust támogató országok céljaik eléréséhez felhasználják ezeket a szervezeteket.

Egyes, radikális irányzatot követő és esetenként terrorista kapcsolatokkal is rendelkező, elsősorban muzulmán országokban szerveződött NGO-k tevékenysége a Balkánon komoly kihívás elé állítja a nemzetközi közösséget. A háború sújtotta régióban ezek a szervezetek – az ideológiai és vallási propagandatevékenység mellett – jelentős anyagi támogatást is nyújtanak az érintett országok muzulmán lakossága számára.

Az iszlám országokhoz köthető NGO-k működésének veszélye abban rejlik, hogy nem egy esetben szélsőséges nézetek terjesztésével, főleg az ifjúságot igyekeznek megnyerni, mintegy toborzást végezve közöttük. Ezek a nézetek a nyugati kultúra és értékrend radikális elutasítását közvetítik a fiatal korosztály felé. A szélsőséges vallási tanok terjesztése agresszív szervezetek kialakulásához vezet, amelyek akcióikkal, erőszakos fellépésükkel hátráltathatják a régió országainak konszolidációs törekvéseit.

Terrorizmus jelenléte a Balkánon

Jugoszlávia utódállamaiban és Albániában különböző mértékben tapasztalható az iszlám vallás felélédeése és olyan problémák felerősödése, mint az instabilitás, az átjárható határok, a különféle kisebbségi lakosság, valamint a törvények hiánya és a jogbiztonság alacsony szintje. Ezek továbbra is lehetőséget teremtenek az iszlám terrorista csoportok számára ahhoz, hogy megkönnyítsék a logisztikai háttér megerősítését.

Az iszlám vallás megerősödésében rejlő lehetőségeket felismerve, néhány muzulmán ország – a nem kormányzati szervezeteken keresztül – erőteljesen növeli befolyását a muzulmánok lakta balkáni országokban, és működésük lehetővé teszi a terrorszervezetek beszivárgását és megerősödését a térségben. A terroristákkal kapcsolatban álló nem kormányzati szervezetek tevékenységüket megpróbálják elfedni, de sok közülük – a helyi szükségletekre, humanitárius segélyekre hivatkozva – nyíltan tevékenykedik.

Közel-keleti események hatása Európára

A vallási (döntően iszlám), illetve etnikai alapon szerveződő szélsőséges csoportok a közel-keleti térség minden államában jelen vannak, és fenyegetést jelentenek a térség kormányai számára.

Az izraeli-palesztin konfliktus főként izraeli/palesztin területen zajlik, és nem valószínű, hogy nemzetközivé válik. A közel-keleti terrorizmus Európában elsősorban a gazdasági biztonságot fenyegeti (például olajválság), bár a Hezbollah, a HAMASZ és a Fatah szélsőséges sejtjei jelen vannak az európai országokban, és támadásokat követnek el európai zsidó létesítmények és személyek ellen is.

A magukat iszlám hitűnek nevező radikális fegyveresek számos konfliktusban vettek részt a Balkánon is. Kis számban ugyan, de biztos rejtékhelyet találtak néhány körzetben, ami potenciális fenyegetést jelenthet az ott működő koalíciós erők számára.²

B. Információs műveletek

A legkülönbözőbb kulturális alapokon szerveződött társadalmak (országok) infrastruktúrája egyre nagyobb mértékben függ a korszerű információs technológiától, ezért fenyegetettségük skálája kibővült. Információs támadásokat az egymással ellenséges viszonyban lévő országok, koalíciók fegyveres erői vagy egyéb szervezetek (fegyveres csoportok, terrorszervezetek, vallási szekták) indíthatnak. A jelenleg üzemelő információs rendszerek közötti összeköttetés magas foka következtében a Szövetség rendszereit is érhetik támadások. Az informatikai hálózatokat leggyakrabban érintő támadások:

- túlterheltséget és üzemképtelenséget okozó, tömeges információkérés (Denial Of Service – DOS);
- rosszindulatú programok bejuttatása és futtatása;
- minősített információhoz történő illetéktelen hozzáférés;
- az információ (programok és adatok) megsemmisítése, illetve hordozóik rongálása.

Az informatikai támadások eszközei és formái a számítástechnika fejlődésével gyakran változhatnak, a kifejlesztésükhöz szükséges eszközök könnyen (az Interneten keresztül) hozzáférhetők. A támadások során leggyakrabban használt eszközök: vírusok, jelszavakat és beállításokat felkutató, távoli hozzáférést lehetővé tevő programok, a számítógép fizikai megrongálása. A katonai és kettős felhasználású hálózatokat érő sikeres támadások következménye lehet a NATO képességeinek, terveinek és szándékainak kiszivárgása, a katonai vezetési-hírközlési rendszer működésének zavarása, illetve a polgári-kereskedelmi infrastruktúra működésének zavarásával a hadműveletek politikai támogatásának csökkentése. (Ilyen akció előfordult a Koszovó ellen folytatott légi támadó hadművelet irányítása során.)

Nem zárható ki, hogy napjainkban az egyre hatékonyabb terrorellenes fellépés az informatikai hadviselés mezsgyéjére tereli a terrorszervezeteket. Ebben az összefüggésben a terrorcsoportok/szervezetek informatikai rendszerek ellen indított támadása nem csupán vízió, hanem egyre inkább valós, létező fenyegetést jelent.

² Varga Edit fhdgy. és a szerző értékelése. Az eredeti anyag a szerző birtokában van.

A modern társadalmak nagymértékben függenek a gyors információáramlástól és a fejlett kommunikációs rendszerektől. Ezek a rendszerek egyaránt kiszolgálják a katonai (stratégiai, hadművelleti, fegyverirányító, kommunikációs) és a polgári (kormányzati és nem kormányzati) információs igényeket. A modern polgári számítástechnikai infrastruktúra teljes egésze függ a különböző gazdasági szereplők közötti digitális információcserétől. A katonai információs rendszerek, hálózatok egymás közötti szünetmentes kapcsolatára ez ugyanígy igaz. A felhasználók információigényeit kiszolgáló technikai megoldásokban rejlő lehetőségeket felismerve néhány terrorszervezet kiterjesztette tevékenységét erre a területre is, mialatt nem hagytak fel a hagyományos módszerek alkalmazásával (bombarobbanás, gyilkosság, emberrablás, zsarolás stb.) sem. A hagyományos tevékenységet összekapcsolják a számítógépes rendszerek elleni támadással, a komputerhálózatok saját céljaik érdekében történő felhasználásával, a lélektani műveleteikhez.

A terroristák által támadható informatikai rendszerek

A terrorszervezetek fokozott érdeklődést mutatnak a kommunikációs hálózatok iránt, amelyeken egyrészt képesek hatékony PR-tevékenységet kifejteni, másrészt biztosítani tudják a rejtett kapcsolattartást az aktív és az alvó szervezetek (személyek) között. Kísérleteket tesznek arra, hogy a nem állami intézmények (bankok, szállító vállalatok, szolgáltatásokat végző intézmények) kapcsolatrendszerét megzavarják. Igyekeznek az adatbázisokat feltörni és azokból adatokat megszerezni. Néhány terrorszervezet már speciális részlegeket (sejteket) hozott létre, amelyek a számítógépes hálózatok elleni támadások kivitelezésén dolgoznak. A terrorszervezetek az informatikai rendszerek elleni támadásokat a terrortámadás fő célpontja elleni akció támogatásához is felhasználhatják.

A számítástechnikai terrorista sejtek feladatai lehetnek:

- támadás végrehajtása a számítástechnikai hálózatok ellen (katonai és polgári);
- gazdasági, pénzügyi folyamatok befolyásolása (ipari, pénzügyi központok adatbázisainak feltörése);
- propaganda és lélektani befolyásolás.

A terroristák által legsebezhetőbb kommunikációs infrastruktúrák

A közeljövőben a terrorszervezetek informatikai rendszerek elleni támadása képességének növekedésével kell számolni. A polgári számítástechnikai hálózatok elleni támadás végrehajtása a legvalószínűbb, mert azok általában kevésbé védettek, fizikai elkülönítettségük a kereskedelmi és nyilvános hálózatoktól (ellentétben a katonai hálózatokkal) ma még nem megoldott, valamint takarékosági vagy finanszírozási okokból nem rendelkeznek a legmodernebb biztonsági és operációs rendszerekkel.

Legveszélyeztetettebb polgári rendszerek:

- szállítást ellenőrző számítástechnikai rendszerek (különösen a légi és vasúti közlekedés);
- állami intézményekben működő számítástechnikai rendszerek, amelyeket a kereskedelmi adatok továbbítására használnak és amelyek személyi adatbázissal dolgoznak (különösen a rendőrség, tűzoltóság);
- a fontos, nem állami intézményekben alkalmazott számítástechnikai rendszerek (különösen a banki, pénzügyi, elektromos áram, kőolaj-feldolgozó és elosztó szektorok).

A polgári hálózatok legsebezhetőbb pontjai:

- adatcsere a terminálok és a helyi szerverek között, valamint a különböző fejlettségű szerverek párhuzamos alkalmazása;
- szétszórtan elhelyezett adminisztrációs rendszer (általában független az adminisztrátoroktól, mivel egy elkülönült társaság, ügynökség üzemelteti a hálózatot);
- nem megfelelő szintű adatvédelem (a legmodernebbek drágák, ezért sok társaság és intézmény nem engedheti meg azok alkalmazását).

Az egyik veszélyeztetett rendszer az MS Windows, mivel ez a legelterjedtebb. Az Unix bázisú rendszereket nehezebb megtámadni és megzavarni, mert ezek operációs rendszere nehezebben törhető fel, vírussal nem fertőzhető. A támadások legveszélyesebb formája a közvetlen hacker-támadás, amikor a kezelők elvesztik az ellenőrzést a rendszer felett, és a létrehozott „féregprogram” megtámadja az adatátvitelt, az energiaszolgáltatást, stb. Az Egyesült Államokban megtörtént esetek bizonyítják, hogy nem szabad lebecsülni ennek hatását: repülőterek órákig nem tudnak gépet fogadni, telefonvonalak hallgatnak el, esetleg egy város energiaszolgáltatása válik működésképtelenné.

Az azonosított terrorszervezetek képességeinek fejlődése az informatikai rendszerek elleni támadás területén

Számos terrorszervezet (HAMASZ, Hezbollah, al-Kaida, Tamil Tigrisek Szervezete) figyelemre méltó képességeket alakított ki a fejlett számítástechnika alkalmazására. Az eredményesen végrehajtott cyber-támadások aránya ma még alacsony szintű – amelynek oka, hogy a terrorszervezetek vezető rétege az idősebb korosztályból kerül ki, és ők még nem látják be a számítástechnikai támadások előnyeinek teljes mélységét, vagy pedig szervezeteik nem rendelkeznek világméretű számítástechnikai hálózattal –, azonban a HAMASZ, a Hezbollah és más szervezetek sok tagja tanult számítástechnikai ismereteket abból a célból, hogy kiterjeszthessék tevékenységüket a cyber-térre. Ha megtörténik a generációváltás a terrorszervezetek élén, a számítástechnikai terrorizmus okozta kár jelentősen növekedni fog.

A számítástechnikai terrorizmus fenyegetettségi szintjeinek tényezői:

- a felhasznált hálózat típusa;
- az alkalmazott hardver típusa;
- az operációs rendszer és a szoftver típusa;
- a számítástechnikai hálózat és rendszer védettsége;
- a kezelő felkészültsége;
- a számítástechnikai terrorista ismeretei és képessége.

A számítástechnikai terrortámadás lehetséges céljai és módszerei

A terrortevékenység szándéka lehet pénzügyi előnyök megszerzése:

- információszerzés a személyi jövedelemadóról, a pénzügyi programokról, fájlhamisítás, adó-visszaigénylés;
- hitelkártya-hamisítás;
- hitel és tartozás oldal meghamisítása.

A terroristák rendelkezhetnek olyan képességekkel, amelyek lehetővé teszik számukra a behatolást a személyi adatbázisokba. Ez különösen veszélyes, mert új személyazonosságot tudnak szerezni a szervezet tagjainak, vagy módosítani tudják a meglévő adatokat.

A terroristák egyik legfontosabb információforrása az Internet. Innen szerzik a legtöbb adatot a potenciális célokról vagy célpontokról, az Interneten megtalálhatók a fontosabb intézmények, objektumok tervdokumentációi, meg lehet szerezni a célország nukleáris erőműveinek, katonai bázisainak, víz- és energiaszolgáltató létesítményeinek adatait.

A számítógépes rendszerek támadásának célja lehet:

- a rendszer időszakos zavarása vagy kikapcsolása;
- a tárolt vagy továbbított adatok megszerzése;
- téves adatok bevitele;
- az adatok megváltoztatása;
- az adatok vagy a vezérlő rendszerek átvétele saját célra.

A hackerek, a számítógépgyártók és a szoftverfejlesztők az alábbi eljárásokat fejlesztették ki a rendszerek támadására és bénítására:

- **leselkedő szoftverek:** a központi számítógépre bejuttatott program a kezelő hálózatba történő minden egyes bejelentkezéskor feljegyzi az első 128 karakterleütést és továbbítja a hackernek. Így meg lehet szerezni a jelszavakat, azonosítási kódokat mind a fertőzött számítógépre, mind a rendszerre vonatkozóan;

- **csapóajtók:** ezeket a fejlesztő szándékosan építi be a programokba, hogy a későbbiek folyamán a tesztelést, javítást végre tudja hajtani. Ezeket a terroristák is felhasználhatják, hogy a programokba bejussanak;
- **vírusok:** olyan programok, amelyek a gazdaprogramba történő bevitelük után képesek magukat újra és újra előállítani. Általában a gazdaprogramot manipulálják;
- **makróvírusok:** nem a programban kerülnek bevitelre, hanem egy dokumentumban és annak megnyitásával terjednek;
- **trójai falovak:** egy legitim programban rejtik el őket és a program indításakor aktivizálódnak. Saját nyomaikat automatikusan el tudják tüntetni;
- **férgek:** nagyon gyorsan szaporodó vírusok, amelyek rendszeresen végigmennek a programon, és adatokat semmisítenek vagy változtatnak meg;
- **logikai bombák:** alvó vírusok, amelyek egy meghatározott eseményre vagy időpontban aktivizálódnak, és az érintett számítógépen tárolt adatokat vagy programokat semmisítik meg.

Informatikai rendszerek a terrorszervezetek PR-tevékenységének szolgálatában

A terrorszervezetek ma már széleskörűen alkalmazzák a számítástechnikai hálózatokat propagandájuk terjesztésére és a pszichológiai műveletek végrehajtására is. Ilyen tevékenységet hajtott végre az al-Kaida, a HAMASZ, a GIA 23 (Algéria) és a csecsen szakadárok.

A propagandatevékenység fő célja:

- a támogatók számának növelése;
- a terrorszervezetek ideológiájának, követeléseinek bemutatása, népszerűsítése;
- a hivatalos propaganda hatásainak csökkentése;
- bizalmatlanság keltése az állami intézményekkel és a rendvédelmi szervekkel szemben;
- ellenfelek megfélemlítése.

Az informatikai rendszerek sebezhetőségét nem csupán egyes terrorszervezetek használják ki céljaik elérésére, hanem bizonyos országok is élnek a lehetőséggel. Erre számos példa van. Folyamatos támadások érik például az Egyesült Államok közigazgatási szerveinek informatikai rendszerét, de a Külügyminisztérium, a Pentagon, valamint a bankrendszer is kedvelt célpontjai az ilyen jellegű támadásoknak.³

³ Németh Miklós örgy. értékelése. Az eredeti anyag a szerző birtokában van, annak felhasználása az értékelő hozzájárulásával történt.

C. Elektronikai hadviselés (EC/EW)

Az elektronikai hadviselés célja az ellenség elektromágneses eszközei működésének befolyásolása megtévesztő információk kisugárzásával, az érzékelők és híradóeszközök zavarásával, illetve fizikai rombolásával (lokátor elleni rakéták, nagy energiájú mikrohullámú eszközök és lézerek segítségével). **Az elektronikai hadviselés hagyományos és aszimmetrikus konfliktusokban is fontos szerepet játszhat.** Fő formái lehetnek:

- a fejlett érzékelő rendszerek, a kommunikációs hálózat, a felderítő és navigációs berendezések könnyen hozzáférhető eszközökkel történő zavarása;
- a korszerű, nagy pontosságú fegyverrendszerek hatékonyságának csökkentése;
- téves helyzetértékelésen alapuló, késői vagy rossz döntések kikényszerítése;
- a hadműveletek költségeinek növelése.

D. Etnikai manipulációk

Az egyes embercsoportok közötti genetikai különbségeket (például bőrszín) kihasználó „**etnikai fegyverek**” – a NATO értékelése alapján – komoly szerepet játszhatnak a jövő hadviselésében. A gyakorlatban még nem sikerült az egyes etnikai csoportok egyértelmű, genetikai alapú megkülönböztetése, ilyen típusú eszközök kifejlesztése középtávon nem valószínű. (Az emberi klónozással összefüggő kísérletek – a nemzetközi tiltakozások ellenére – előrehaladott állapotban vannak.)

Az aszimmetrikus hadviselés eszközei

E. Pszichotronikus fegyverek

Az emberi elme befolyásolására képes **pszichotronikus fegyverek** (mint például a kis energiájú, nagyon alacsony frekvenciájú, illetve mikrohullámú elektromágneses sugárzás), hanghullámok a központi idegrendszer befolyásolásával, **a célszemély pszichofiziológiai állapotának megváltoztatásával fejtik ki hatásukat.** A feltételezett hatások: látó- és hallószervi hallucinációk, a tájékozódó képesség elvesztése, az összpontosítás hiánya, személyiségváltozások, fiziológiai bénulás és halál. (Ilyen eszközöket az izraeli hadsereg már bevetett a palesztin erők ellen Hebronban.)

F. Harceszközök meghibásodását okozó anyagok

A harceszközök, technikai berendezések szerkezetét, kritikus alkatrészeit hosszabb távon is folyamatosan **rongáló anyagok és eszközök** már a kereskedelemben is hozzáférhetők. Hatásuk alapján megkülönböztethetők a fém és műanyag alkatrészeket rongáló, anyagszerkezetüket megváltoztató, illetve a hajtóanyagok, a kenőanyagok, a hűtőfolyadékok fontos tulajdonságait, viszkozitását megváltoztató hatóanyagok.

G. Nem halálos fegyverek

A hidegháború lezárását követően a különböző országokban egyre nagyobb hangsúlyt kaptak az úgynevezett „humánus fegyverek” kutatási és fejlesztési programjai. A fejlesztések elsősorban Oroszországban és az Egyesült Államokban hoztak már rövid távon is jelentős sikereket. (Az Egyesült Államok K+F tevékenysége ezen a területen 1991-ben futott fel.)

A nem halálos fegyverek csoportjában kezdetben a különböző kémiai összetételű bénító gázok fejlesztése kapott prioritást. Ezeknek az anyagoknak az alkalmazása azonban – több esetben – nem a kívánt hatást érte el. (A moszkvai csecsen terroristák elleni bénító gáz alkalmazása 128 ártatlan polgári áldozatot követelt.) A 90-es évek második felében a K+F felfutásának eredményeként bővültek a biológiai hatóanyagok biztonságos alkalmazásának lehetőségei. Ezeknek az anyagoknak a csoportjába tartoznak a tudatmódosítást eredményező vegyületek. A különböző halmazállapotú szerekkel folytatott kísérletek mellett a fejlesztés másik irányát az akusztikus, sugár- és lézerefegyverek alkalmazása jelenti, amely az élőerő és a harci technika harcképtelenné tételére irányul.

A célszemély bénulását, harcképtelenné tételét eredményező **nem halálos fegyverek** típus szerint lehetnek:

- elektromágneses eredetűek (villódzó fény, vakító lézer, mikrohullámú és hangsugarak);
- vegyi és biológiai eredetűek;
- anyagi eredetűek (gumilövedék, mechanikai akadályok).

H. Alacsony költségű fegyverek és lőszer

Az alacsony költségű fegyverek közé olyan, viszonylag egyszerű működésű, széles körben elterjedt, ezért viszonylag könnyen beszerezhető, kis ráfordítással hatékonyan működtethető eszközök tartoznak, mint a különféle, élőerők és harceszközök elleni **aknák, kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverek**. Korszerű érzékelő- és irányzórendszerrel kiegészítve komoly fenyegetést jelenthetnek az aszimmetrikus konfliktusokban, például a polgári repülőterek forgalmát veszélyeztetve. Több ország foglalkozik korszerű műholdas navigációs rendszerrel (**GPS**) felszerelt, távolról irányított repülőgépek fejlesztésével, amelyek akár tömegpusztító fegyverek nagy távolságra történő célba juttatására is alkalmasak. Az ilyen, esetlegesen lopakodó technológiával felszerelt repülő eszközök elleni védelem igen nehéz, ezért a haderő számára egy jövőbeni válságövezetben való alkalmazás során komoly fenyegetést jelenthetnek.

I. Műhold elleni eszközök

A technológiai kutatások eredményeinek következtében egyes országok a jövőben rakétahajtóműves, illetve összpontosított energiafegyvereket, elektronikai harceszközöket alkalmazhatnak a felderítő és hírközlési műholdak rongálására, megsemmisítésére, a földi irányító állomások zavarására.

J. Környezeti hadviselés

A **környezeti hadviselés** eszközei hagyományos és nem hagyományos tömegpusztító fegyverek és eszközök lehetnek. Megjelenési formáik alapján három csoportba oszthatók:

- természeti jelenségek ellenséges szándékú kiváltása, manipulálása és felhasználása;
- hosszú távú környezeti változások előidézése (felszín átalakítása, a növényzet pusztítása);
- rövid távon ható környezeti pusztítások: kőolajvezetékek és vízzáró gátak rombolása, olaj- vagy vízlelőhelyek szennyezése.

A **környezeti hadviselés** egyes fajtái – a szükséges nagy energiák miatt – csak az atomhatalmak számára hozzáférhetők. Egyes, rejtett formáinak hatása csak hosszabb távon érzékelhető, ez az elkövető számára lényegesen csökkenti a katonai megtorlás esélyét, és jelentősen megnehezíti a védekezést.

A környezeti katasztrófák – szándékos vagy akaratlan – előidézése békében és minősített időszakban egyaránt komoly, figyelemre méltó veszélyforrás. A szemben álló felek régen is, ma is élnek ezzel a lehetőséggel. (Intő példák hazánkban is előfordultak. Komoly környezeti károkkal járt például a tiszai ciánszennyezés vagy a Duna egyoldalú elterelése.)

K. Radiológiai fegyverek

A **radiológiai fegyverek** a személyek és a környezet radioaktív szennyezését okozzák. Körülbelül 200, alacsony felezési idejű radioaktív izotóp létezik, amelyek hagyományos robbanóeszközök segítségével viszonylag nagy területen szétszórhatók. Hasonló hatásai lehetnek a nukleáris létesítmények – atomerőművek, fűtőelem-feldolgozó üzemek, ideiglenes és végleges tárolóhelyek, radioaktív anyagok – szállítmányai ellen végrehajtott sikeres támadásnak, szándékosan előidézett „baleseteknek”. Néhány Szövetségen kívüli ország képes a jelenleg rendelkezésére álló technikai és gyógyászati forrásokból radiológiai fegyverek előállítására.

A fejlett technológiával rendelkező országok a haditechnikai eszközök (pusztító eszközök) előállításánál urániumot is felhasználnak. Ilyen eszközök már alkalmazásra is kerültek a közelmúlt különböző helyi konfliktusai során.

Összegzés

Az aszimmetrikus hadviselés módszerei és eszközei folyamatosan változnak. A változások mindenekelőtt azok alkalmazási területeinek módosulásával következnek be. A válaszlépések szervezett formában történő megtétele rendkívül összetett feladat, mivel nem azonosított fenyegetésekre történő reagálásról van szó. Ebben az összefüggésben az agresszor mindig előnyt élvez, a reagáló fél kezdetben – felkészültség hiányában – elszenvedti a veszteségeket, majd rendszabályokat fogantatosít. A küzdelem végkifejlete a végtelenbe nyúlik, így az ellentévekenység hatékony megszervezése – annak eszközei és módszerei – a teljesség igényével ma még nem körvonalazható.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Georg Spöttle
A gonosz természetrajza
Magyar Nemzet Magazin, 2001. szeptember 29.
- Kis-Benedek József ezds.
A terrorizmus fogalma egyetemes meghatározásának fontossága
Új Honvédségi Szemle, 2002/7
- Dr. Várhegyi István – Dr. Makkai Imre
Információs korszak, információs háború, biztonságkultúra
OMIKK-Budapest, 2000
- VÁLASZOK A TERRORIZMUSRA, avagy van-e út az afganisztáni
„vadászattól” a fenntartható globalizációig?
SVKH - CHARTAPRESS Budapest, 2002
- Csabai György
Transznacionális és aszimmetrikus kihívások
2001/3/02
- Anthony H. Cordesman
A New Transatlantic Strategy for Terrorism and Assymmetric Warfare
CSIS = Center for Strategic and International Studies
November 7, 2001
- Col. John R. Martin
Defeting Terrorism Strategic Issue Analyses
SSI = Strategic Studies Institute
US. Army War College 2002
- David J. Whittaker
The Terrorism Reader
Routledge, 2001
- Elinor C. Sloan
The Revolution in Military Affairs Implications
For Canada and NATO
McGill-Queen's University Press 2002

- Naseer Aruri
Palestinian Refugees
Pluto Press, 2001
- Patterns Global Terrorism 2000
United States Department of State
April 2001
- Samuel P. Huntington
The Soldier and the State
The Belknap Press of Harvard University Press 2002
- The Terrorist Threat
April 2002
- The Terrorist Threat
May 2002
- Dr. Kovács Jenő nyá. altbgy.
Magyarország katonai stratégiája
Komplex kutatási téma
Budapest, 1995

HAMAR SÁNDOR NYÁ. MK. ALEZREDES

**NON-PROLIFERÁCIÓS SZERZŐDÉSEK,
EXPORTELENŐRZÉSI RENDSZEREK ÉS
A TÖMEGPUSZTÍTÓ FEGYVEREK
PROLIFERÁCIÓJÁNAK TRENDJEI**

Az Észak-atlanti Szövetség tagállamainak körében általánosan elfogadottá vált a felismerés, hogy a nemzetközi biztonságot és stabilitást fenyegető veszélyforrások a hidegháború utáni időszakban változatosabbak és a korábbinál kiszámíthatatlanabbak lettek. A tömegpusztító fegyverek és hordozó eszközeik elterjedését a NATO politikai és katonai vezetői a szervezet szempontjából aggodalomra okot adó jelenségnek minősítették.

Az új kihívásokra válaszolva a NATO tagállamai célul tűzték ki, hogy fokozzák a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozását szolgáló védelmi és politikai erőfeszítéseiket. A Szövetség alapvető törekvése, hogy gátat emeljen a tömegpusztító fegyverek és hordozó eszközeik proliferációja elé, illetve ha az mégis megtörténne, visszafordítsa a folyamatokat.

A tanulmány tartalmazza mindazokat a non-proliferációs szerződéseket és exportellenőrzési rendszereket, amelyeknek célja a tömegpusztító fegyverek proliferációjának megakadályozása a NATO-val határos területeken.

Az Atomszorompó Szerződés

(Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons – NPT)

A szerződés előírásai

A szerződés alapvető célja a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozása. A szerződés öt atomhatalmat (Nuclear Weapons State – NWS) ismer el, amelyek 1967. január 1. előtt atomfegyvert vagy más nukleáris eszközt robbantottak: *Egyesült Államok, Franciaország, Kína, Nagy-Britannia és a Szovjetunió utódjaként Oroszország*. Az öt állam vállalja, hogy ilyen eszközöket nem ad át nukleáris fegyverekkel nem rendelkező országoknak (Weapons State Non-nuclear – NNWS), illetve semmilyen módon nem támogatja azokat ilyen fegyverek megszerzésében. Az atomklubon kívüli országok pedig kötelezettséget vállalnak arra, hogy nem törekszenek nukleáris fegyverek megszerzésére, kifejlesztésére és rendszerbe állítására, illetve semmilyen segítséget nem fogadnak el ennek érdekében.

A szerződés 3. cikke értelmében a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (International Atomic Energy Agency – IAEA) a vele megkötött kétoldalú biztosítéki jegyzőkönyvek (Safeguards Protocol) rendelkezései alapján ellenőrzi, hogy a részes államok betartják-e szerződéses kötelezettségeiket, illetve ellenőrzi a szerződésben részes és atomfegyverrel nem rendelkező államok teljes békés célú nukleáris tevékenységét, rutin vagy ad hoc ellenőrzések keretében meggyőződik arról, hogy az adott ország nem végez tiltott tevékenységet.

A 4. cikk a nukleáris technológiák átadásáról rendelkezik. Kimondja a részes államok jogát a nukleáris energia békés célú kutatására, az ezzel kapcsolatos fejlesztésekre, illetve rögzíti a nukleáris anyagokhoz, berendezésekhez és technológiákhoz való hozzájutás jogát.

A részes államok

A szerződéshez 187 állam csatlakozott, köztük az öt atomnagyhatalom, ezzel a legegységesebb nemzetközi szerződésnek tekinthető. Regionális biztonságpolitikai megfontolások miatt a nukleáris képességekkel rendelkező országok közül csak India, Izrael, Kuba és Pakisztán maradt távol. A szerződés előírásai a nemzetközi jog általánosan elfogadott normáivá váltak.

Előzmények

Az ENSZ Közgyűlése első, 1946-os londoni ülészakán már javaslatot tett az Atomenergia Bizottság létrehozására, amelynek egyik feladata a proliferáció megakadályozása, illetve a nukleáris leszerelés elősegítése. 1968. július 1-jén az eredeti három atomnagyhatalom (Egyesült Államok, Szovjetunió, Nagy-Britannia) és 59 atomfegyverrel nem rendelkező állam (köztük Magyarország) írta alá az Atomsorompó Szerződést, amely 1970. március 5-én lépett hatályba. Franciaország és Kína csak 1992-ben csatlakozott a szerződéshez.

1993. március 12-én Észak-Korea első és eddig egyetlen államként felmondta a szerződést. Az Egyesült Államokkal kötött megállapodás értelmében Phenjan felfüggesztette döntését, a szerződés részes állama maradt, de nem járul hozzá nukleáris létesítményei átfogó és teljes ellenőrzéséhez.

A szerződés 1995-ben megtartott felülvizsgálati konferenciáján döntöttek arról, hogy a szerződés hatályát korlátlan időre kiterjesztik.

Az Átfogó Atomcsend Szerződés

(Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT)

A szerződés előírásai

Az Átfogó Atomcsend Szerződés korlátlan hatályú tilalmat rendel el a katonai és más célú nukleáris robbantások végrehajtására. A szerződés átfogóan tiltja a légköri, világűrbeli, víz alatti, földfelszíni és földfelszín alatti kísérleteket, illetve semmilyen küszöbérték alatt nem tesz lehetővé nukleáris robbantásokat.

A részes államok

A szerződést eddig 154 állam írta alá és 56 ratifikálta. A 14. cikk értelmében akkor lép hatályba, ha azt az a 44 ország is ratifikálja, amely tagja a Genfi Leszerelési Értekezletnek és atomenergia-programmal rendelkezik. Az atomhatalmak közül Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország már ratifikálta a szerződést, ami az Egyesült Államokban, Kínában, valamint Indiában, Pakisztánban és Észak-Koreában még nem történt meg. Magyarország, amely egyike a 44 államnak, az elsők közt, már 1996. szeptember 25-én aláírta, majd az 1999. évi L. törvénnyel kihirdette és ratifikálta azt.

A szerződés rendelkezéseinek végrehajtását az 1996. november 19-én Bécsben megalakult Átfogó Atomcsend Szerződés Szervezete (CTBTO) felügyeli. Folyamatban van a szervezet személyi, szervezeti és technikai háttérének kiépítése, illetve a szerződéses kötelezettségek betartását ellenőrző, 321 megfigyelő állomásból álló Nemzetközi Megfigyelő Rendszerből (International Monitoring System – IMS) és a kiértékelést végző Nemzetközi Adatközpontból (International Data Center – IDC) álló rendszer létrehozása.

Előzmények

Az ENSZ közgyűlése 1958 óta több határozatot hozott a CTBT létrehozására irányuló tárgyalások megkezdéséről. 1963-ban megszületett a Részleges Atomcsend Szerződés (Partial Test Ban Treaty – PTBT), amely megtiltotta a légtérben, a világűrben és a víz alatt végrehajtott kísérleti atomrobbantásokat. A CTBT létrehozására irányuló tárgyalások 1993-ban kezdődtek. Háromévi intenzív tárgyalás után az ENSZ Közgyűlése 1996. szeptember 10-én megvitatta és három ellenszavazattal (India, Izrael, Pakisztán) elfogadta a szerződést, amit 1996. szeptember 24-én nyitottak meg aláírásra New Yorkban.

A Zangger Bizottság (Zangger Committee – ZC)

A bizottság célkitűzései

Az Atomsorompó Szerződés értelmében, ha egy részes állam hasadóanyagokat vagy azokhoz kapcsolódó technológiát kíván átadni atomfegyverekkel nem rendelkező országoknak, akkor köteles biztosítékokat beszerezni arról, hogy az átadott anyagot és/vagy technológiát nem használják a szerződés által tiltott tevékenységhez. A bizottság legfontosabb célkitűzése, hogy elősegítse az információáramlást a hasadóanyagok és nukleáris technológiák exportjáról. A szállító országnak biztosítéki garanciákat kell kérnie az IAEA-től, hogy a tőle származó anyagok vagy technológiák nukleáris kísérletek előkészítésére vagy nukleáris fegyverek gyártására nem alkalmasak. Az engedélyköteles anyagok és technológiák listáját a bizottság állítja össze és rendszeresen felülvizsgálja.

A bizottságban részt vevő államok

A bizottság munkájában jelenleg 31 ország vesz részt: *Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Dél-Afrika, Dánia, Egyesült Államok, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Japán, Kanada, Kína, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Portugália, Románia, Svájc, Svédország, Spanyolország és Szlovákia.*

A bizottság évente kétszer ülésezik Bécsben. A vállalt kötelezettségek nagy része – az IAEA részére küldött tájékoztatás formájában – nyilvános.

Előzmények

A bizottság 1971-ben alakult, munkájába 1973-74-től a keleti tömbhöz tartozó országok, a Szovjetunió és a Varsói Szerződés néhány tagállama is bekapcsolódott. A bizottság élén csaknem két évtizedig, 1989-ig a svájci Claude Zangger állt.

Az érzékeny termékek listáját 1974-ben hagyták jóvá, azóta folyamatosan frissítik. A Nukleáris Szállítók Csoportja (NSG) megalakulása után a bizottság veszített jelentőségéből, szakértői háttérszervezetként egészíti ki az NSG munkáját.

A Nukleáris Szállítók Csoportja (Nuclear Suppliers Group – NSG)

A csoport célkitűzései

A csoporthoz tartozó országok önmérsékletet tanúsítanak a nukleáris anyagok és kapcsolódó termékek (plutónium, dúsított urán, dúsító és újrafeldolgozó berendezések, részegységek) exportja tekintetében, hogy semmilyen formában ne segítsék az atomfegyverek elterjedését. A részt vevő országok ilyen termékeket nem szállítanak atomfegyverekkel nem rendelkező és az Atomsorompó Szerződésben nem részes államokba, kivéve, ha azok az IAEA-val kétoldalú biztosítéki jegyzőkönyvet írtak alá. Ezen felül végfelhasználói igazolást (end-user certificate) kell kérniük az adott szállítás célországától. A szállító ország vétőjogával megakadályozhatja, hogy a tilalom alá eső termékek és berendezések a célországból egy harmadik országba kerüljenek továbbszállításra.

Működési mechanizmus és a részes államok

A csoporttal kapcsolatos döntések az évente megtartott plenáris ülésen születnek, a részt vevő államok közti kapcsolattartás Japán bécsi nagykövetségén keresztül valósul meg. A csoport tevékenységében 34 ország vesz részt: *Argentína, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Brazília, Bulgária, Csehország, Dél-Afrika, Dánia, Egyesült Államok, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Japán, Kanada, Koreai Köztársaság, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország (1978-tól), Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Portugália, Románia, Svájc, Svédország, Spanyolország, Szlovákia és Új-Zéland.*

Előzmények

A 70-es évek elejétől az olajválság következtében jelentősen fellendült a fejlett államok nukleáris vonatkozású kereskedelme az Atomsorompó Szerződésen kívüli országokkal. 1974-ben India békés célúnak mondott kísérleti atomrobbantást hajtott végre. Ennek következtében alakult meg 1975-ben a csoport, eredetileg hét taggal: *Egyesült Államok, Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország, az NSZK, Kanada és Japán.* Megalakulásakor kettős célja volt: egyrészt a Zangger Bizottsághoz képest új és szigorúbb elemekkel egészítse ki a tagállamok nukleáris exportjára vonatkozó korlátozásokat, másrészt Franciaországot (amely akkor még nem volt tagja a Zangger Bizottságnak) szorosabban bevonja a nemzetközi nukleáris kereskedelem ellenőrzésébe.

A nukleáris fegyverek proliferációjának trendjei

Az orosz politikai és katonai vezetés ma is nagy fontosságot tulajdonít a nukleáris fegyvereknek, és fenntartja magának a jogot azok elsőkénti bevetésére. A nukleáris elrettentés az új orosz katonai doktrína központi eleme maradt. Az orosz fegyveres erők átszervezése előreláthatóan 2005-ben ér véget. A volt Szovjetunió tagköztársaságai közül egyedül Oroszország nem szerelte le atomfegyvereit, és megőrizte a nukleáris fegyverek előállításának, fenntartásának és szétszerelésének képességét is.

Oroszország ma 24 250 db nukleáris robbanótöltettel rendelkezik. Ebből 5 000 db a hadászati, 10 250 db a harcászati rendeltetésű és 9 000 db a szétszerelésre váró robbanótöltetek száma. Az Oroszország által 2000 áprilisában ratifikált START-II szerződés értelmében 2007-re 3 500 db alá kell csökkenteni az orosz hadászati robbanótöltetek számát, ezen belül minden szárazföldi telepítésű, több robbanótöltettel szerelt interkontinentális ballisztikus rakétát meg kell semmisíteni.

A harcászati atomeszközök haderónemenkénti megoszlását a táblázat tartalmazza:

Haderónem	Jelenlegi készlet	Csökkentés tervezett mértéke
Szárazföldi erők	4 000 db	100%
Légierő	3 500 db	50%
Haditengerészet	2 000 db	A készlet 1/3-át szétszerelik, a maradék központi tárolásba kerül
Légvédelem	750 db	A készlet 50%-át szétszerelik, a maradék központi tárolásba kerül

Biztonsági problémák

A Szovjetunió felbomlása és az azt követő politikai-gazdasági válság következtében megnőtt annak a veszélye, hogy nukleáris robbanótöltetek, részegységek, illetve hasadóanyagok illetéktelen kezekbe kerülnek. A hiányos tárolóhelyi nyilvántartások, az elégtelen létszám, kiképzés és felügyelet, valamint a tárolóhelyek nem megfelelő fizikai védelme miatt a robbanófejrések központi tárolói és a szétszerelést végző üzemek biztonsági rendszere nem jelentenek megfelelő garanciát a lopások ellen sem.

Az atomfegyverek fejlesztésével, előállításával foglalkozó szakemberek elvándorlása, az „agyelszívás” következtében felmerült szervezéstechnikai problémák még nem tisztázódtak. Az aktív atomfegyver-fejlesztési programmal rendelkező kisebb országok, mint Algéria, Líbia, Irán, Irak és Észak-Korea érdekelték az orosz kutatók és mérnökök alkalmazásában. Az egyes kutatási területek szigorú elkülönítése miatt a volt Szovjetunió kutatói közül csak kevesen rendelkeznek átfogó ismeretekkel a nukleáris robbanótöltetek és fegyverrendszerek fejlesztése terén. Az állás nélkül maradt szakemberek nagy része ma a

robbanófejrések szétszerelésében vesz részt, míg az országot elhagyó tudósok leginkább a nyugati országokban találnak munkát. Oroszország az Egyesült Államok, az Európai Unió és Japán segítségével nagy erőfeszítéseket tesz egy olyan szűk kutatói gárda megőrzésére, amely jelenleg polgári célú kutatásokat folytat, de képes nukleáris robbanóeszközöket tervezni és fejleszteni is.

Leszerelés

A START-II szerződés előírásai és az elavult fegyverzet kivonása következtében 2007-ig 10 000 db robbanófejréssz leszerelésére lesz szükség. A szétszerelés jelenlegi üteme nem ismert, de gazdasági és pénzügyi problémák miatt az orosz létesítmények csak maximum évi 1 500 db robbanófejréssz szétszerelésére képesek. Problémát okoz még a robbanófejrések és a kinyert hasadóanyag szállítása és tárolása is. *A korábbi készletekkel együtt 500 tonna dúsított uránium és 100 tonna plutónium biztonságos elhelyezését kell megoldani.* Az urániumot összesen 30 tonna/év kapacitással működő üzemek alakítják át atomerőművekben használható fűtőelemekké, majd az Egyesült Államokba szállítják. A plutónium ártalmatlanítása sokkal nehezebb, mert közvetlenül nem használható fel atomerőműben. Biztonságos tartós tárolásához a jelenleginél sokkal szigorúbb rendszabályokra lenne szükség. Az igen értékes plutónium radioaktív hulladékként történő ártalmatlanításához az oroszok nem járulnak hozzá.

Előrejelzés

Az új orosz katonai doktrína a korábbinál jóval kevesebb, 1 500-2 500 hadászati robbanótöltet és 4 000-7 000 harcászati töltet hosszú távú szolgálatban tartásával számol. Ez adta az alapot a fegyverzetcsökkentésre irányuló orosz felhívásokhoz. A robbanótöltetek számának nagyarányú csökkentését a több robbanótöltetű ballisztikus rakéták (MIRVed ICBM), az elavult, tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéták (SLBM), valamint a nukleáris töltettel szerelt levegő-föld, hajó elleni és légvédelmi rakéták kivonásával hajtják végre.

A jövőbeni orosz hadászati csapásmérő képességet a szárazföldi telepítésű egy robbanótöltettel szerelt RSz-12M Topol (SS-25 Sickle) és RSz-12M1/2 Topol-M (SS-27), a tengeralattjáróra telepített több robbanótöltetű RSzM-50 Volna (SS-N-18 Stingray), RSzM-52 Tajfun (SS-N-20 Sturgeon) és RSzM-54 Setal (SS-N-23 Skiff) típusú ballisztikus rakéták, valamint a hadászati bombázókra telepített levegő-föld és a nukleáris robbanótöltettel szerelt föld-levegő rakéták alkotják majd. Oroszország továbbra is működteti a Moszkvát védelmező ABM-4 ballisztikus rakétavédelmi rendszert.

A leszerelési tárgyalások és az orosz pénzügyi nehézségek ellenére is folytatódik a nukleáris eszközök fejlesztése. Az egyik fő kutatási program a meglévő robbanótöltetek, elektronikai rendszerek védelmének fokozása a külső hatások (sugárzás, elektromágneses impulzus) ellen. Oroszország 2000. május 27-én ratifikálta az Átfogó Atomcsend Egyezményt (Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT), de fenntartja és továbbra is működteti a Novaja Zemlja-i földalatti nukleáris kísérleti állomást.

Egyéb országok

Egyéb országok tekintetében Algéria, Irán, Irak, Líbia és Szíria atomfegyver-fejlesztési programja, India, Pakisztán és Észak-Korea proliferációs törekvései keltene aggodalmat.

Ezeknek az országoknak a legnagyobb nehézséget a szükséges mennyiségű és minőségű hasadóanyag beszerzése vagy előállítása jelenti. Egy nukleáris robbanótöltet előállításához több mint 17 kg 90% felett dúsított urániumra vagy 5 kg 95%-os plutóniumra, a fejlesztéshez még ennél is többre van szükség. Az önálló atomfegyver-program megvalósításához, a megfelelő erőforrások és szakértelem biztosítása mellett, nagy mennyiségű uránércre, a dúsításhoz szükséges berendezésekre, a plutónium előállításához megfelelő atomreaktorra és feldolgozó üzemre van szükség. Egy egyszerű nukleáris robbanótöltet összeszereléséhez szükséges, alapvető tudományos és technológiai ismeretek ma már nyíltan hozzáférhetők.

Algéria atomprogramja a 80-as évek végén kezdődött argentin, majd kínai segítséggel. A kezdeti célkitűzések között szerepelt nukleáris fegyverek előállítása, de a technikai nehézségek és a hasadóanyag hiánya ezt megakadályozta.

Az ország az elkövetkező tíz évben nem lesz képes önállóan nukleáris fegyverek gyártásához szükséges hasadóanyag-mennyiség előállítására. A kínai segítséggel 1993 végére felépített Ain Oussera Nukleáris Kutatóközpont csak jelentős bővítés és átalakítás után lenne képes évi 3-5 kg plutónium előállítására. A nukleáris fegyver összeszereléséhez egyéb berendezések, létesítmények és szakismeretek sem állnak rendelkezésre.

India atomprogramjának beindítását kezdetben a hagyományos erőforrások szűkössége, majd a kínai és pakisztáni katonai fenyegetés indokolta. Az ország 1974 óta képes nukleáris robbanóeszközök előállítására, ekkor végezték el az első kísérleti atomrobbantást. Pakisztán közepes hatótávolságú, nukleáris robbanótöltettel szerelhető ballisztikus rakétáinak kifejlesztése után az indiaiak 1998 májusában további kísérleti robbantásokat hajtottak végre. Jelenleg a közepes hatótávolságú ballisztikus rakétára szerelhető nukleáris robbanótöltetek kifejlesztése a cél.

India rendelkezik a dúsított uránium és a plutónium előállításához szükséges erőforrásokkal, nyersanyagokkal, infrastruktúrával és szakemberekkel. Nukleáris fegyverei előállításához India plutóniumot használ, amelyből évi 25-30 kg előállítására képes. Ezen felül ismeretlen mennyiségű dúsított urániummal is rendelkezik.

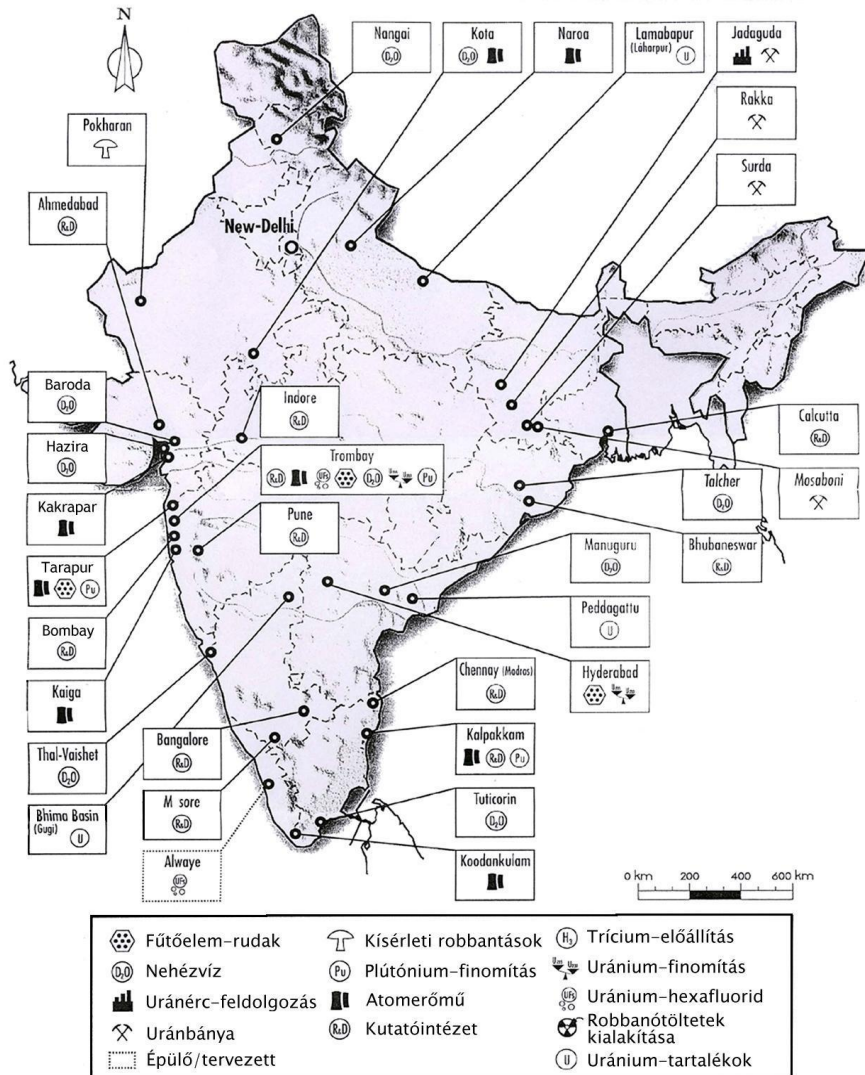
Az eddig előállított, feltehetően 400 kg plutónium 40-60 db, repülőgéppel célba juttatható nukleáris robbanótöltet előállítását tette lehetővé. Indiai közlések ellenére az ország feltehetően nem rendelkezik termonukleáris fúzió elvén alapuló, illetve kisméretű, harcászati nukleáris fegyverekkel. Az alkalmazási doktrína alapján India lemondott az atomfegyver elsőkénti bevetésének jogáról, csak minimális nukleáris elrettentésre törekszik a három haderőnem által alkalmazható eszközök kifejlesztésével. Az atomfegyverek ellenőrzését rugalmas és hatékony parancsnoki struktúra biztosítja.

Hivatalos bejelentés szerint az 1998. május 11-én és 13-án végrehajtott kísérleti robbantások során először egy 45 kT hatóerejű, termonukleáris bombát, majd két, 1 kT-nál kisebb hatóerejű atomtöltetet robbantottak fel. A szeizmikus érzékelők adatai alapján kétségek merültek fel a bejelentések igazságértékét illetően, mert:

- a termonukleáris bombák szokásos hatóereje több mint 100 kT, ami azt jelzi, hogy az első kísérlet során vagy egy maghasadáson alapuló bombát robbantottak fel, vagy a termonukleáris eszköz nem működött megfelelően;
- a szeizmikus érzékelők nem jelezték a második kísérletet, amelyet feltehetően nem harcászati, hanem kritikus tömeg alatti eszközökkel végeztek el, és ezek valószínűleg szintén nem működtek megfelelően.

India az atomenergia polgári és katonai felhasználását célzó kutatások terén a legfejlettebb országok egyike. A katonai célú kutatások fő célja olyan nukleáris fegyverek előállításának, amelyeket közepes hatótávolságú ballisztikus rakétára lehet szerelni. A bejelentések ellenére az ország feltehetően nem rendelkezik sem termonukleáris, sem a jelenleg szolgálatban álló ballisztikus rakétákra szerelhető harcászati atomfegyverekkel, de jelentős erőfeszítéseket tesz kifejlesztésükre. Ehhez kapcsolódóan a jövőben további kísérleti robbantások várhatók. Kína jelenlegi képességei és Pakisztán hasonló fejlesztései miatt az indiai atomprogramban rövid és középtávon nem várható változás.

India nukleáris létesítményei

Irán atomprogramja a 60-as években kezdődött, a kezdeti célkitűzés polgári célú atomerőművek és kutatóintézetek felépítése volt. Az 1979-es rendszerváltás után a program leállt, a legtöbb kutató és szakember elhagyta az országot. A 80-as évek közepén indult újra a program, kezdetben kínai, majd később szovjet-orosz segítséggel.

A jelenlegi iráni vezetés feltehetően nagy jelentőséget tulajdonít az atomfegyverek kifejlesztését célzó programnak, erőteljesen törekszik a szükséges berendezések és technológiák beszerzésére és a létesítmények felépítésére. Ezt jelzik:

- a plutónium előállítására alkalmas reaktorokkal végzett kísérletek;
- a plutónium kinyeréséhez szükséges anyagok beszerzése Kínától;
- az urándúsításhoz szükséges berendezések és technológiák beszerzésére tett erőfeszítések;
- a szerződés Oroszországgal dúsított urán, illetve a dúsításhoz szükséges berendezések szállítására.

Az iráni nukleáris program az elmúlt években új szakaszba lépett. Az ország rövid időn belül képessé válik a nukleáris fegyverekhez szükséges hasadóanyagok előállítására.

Irán nukleáris programjában polgári és katonai szervezetek egyaránt részt vesznek. A dúsított uránium és a plutónium előállításához szükséges berendezésekkel rendelkeznek. Az ország az elmúlt években három kutatási programot indított az urándúsító technológiák – gázdifúzió, lézeres izotópszeparáció és gázcentrifugálás – terén. A jelenlegi kutatások az utóbbi két technológiára összpontosítanak. Szakértők szerint Irán hozzájutott olyan nyugati műszaki leírásokhoz, amelyek segítségével gázcentrifugát építhet. A centrifugális dúsításhoz szükséges felszerelést és az alapanyagokat illegálisan – a ratifikált Atomsorompó Egyezmény ellenére – szerzi be. A nukleáris berendezések gyártásához szükséges különleges minőségű ötvözött acél, nagy szilárdságú alumíniumötvözetek és egyéb részegységek (például gyűrűmagnes) szállítói orosz és ukrán cégek.

Az iráni kormány több mint 15 éve próbál egy nehézvíz-szabályozású kutatóreaktort beszerezni Argentínától, Kínától, Indiától vagy Oroszországtól. Egyik országtól sem kapott segítséget, ezért hazai fejlesztésű reaktor létesítése mellett döntöttek. Létrehoztak egy nehézvizet előállító laboratóriumot. Jelenleg orosz segítséget akarnak igénybe venni egy nehézvizet gyártó üzem megépítéséhez. Ezzel a segítséggel lehetővé válik a nehézvíz-szabályozású reaktor működéséhez szükséges teljes fűtőanyagciklus megteremtése.

Hivatalos álláspont szerint a nukleáris program az energiaellátás javítását szolgálja. Irán lehetővé teszi a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA) helyszíni ellenőrzését. Szakértők szerint az ország 1991-ben nagy mennyiségben importált Kínából urándúsításhoz szükséges felszereléseket és alapanyagot,

jóval többet annál, mint amennyi a kutatásokhoz szükséges. Ezt az importot az iráni kormány nem jelentette az IAEA-nak. Ezen tények ellenére az ügynökség szakemberei azt állapították meg, hogy az ország jelenleg nem rendelkezik olyan létesítményekkel, amelyek nukleáris fegyverkezési program meglétét bizonyítanák.

Kínai segítséggel megkezdtek egy uránfeldolgozó üzem építését, amelynek tényét késve jelentették az Atomenergia Ügynökség felé. Kína az ügynökség nyomására visszavonult a projekt kivitelezésétől, Oroszország azonban jelezte, hogy hajlandó részt venni az uránfeldolgozó és egy reaktorfüttőanyag-gyártó üzem megépítésében. Irán a dúsított uránt az IAEA ellenőrzése alá kívánja rendelni. Szakértők szerint az ország képes lesz arra, hogy jelentős mennyiségű dúsított uránt titokban fegyvergyártáshoz használjon fel.

Szakértők szerint Irán a következő nukleáris programokat indította el:

- a Bandar Abbas-i bázison a nukleáris töltetek és ballisztikus rakéták integrációját próbálják megvalósítani;
- Bushehr-ben – orosz szakemberek közreműködésével – két 1300 MW teljesítményű reaktort építenek, amelyek készülségi foka 60-75%;
- Darkhovin-ban – kínai segítséggel – egy 935 MW-os reaktor épül;
- a Gorgan-támaszpontot a nukleáris kutatások és fejlesztések gyorsítására építik;
- Isfahanban van Irán nukleáris központja: egy 27 kW-os neutronfejlesztő reaktor, egy nehézvíz-szabályozású kutató reaktor, egy könnyűvízes és egy grafit-szabályozású kutatóreaktor, valamint egy nukleáris kutatóközpont az Isfahani Egyetemen;
- Yazd környékén található a Koshomi és a Shagand uránbánya;
- az Amirabad-i nukleáris kutatóközpontban nukleáris fegyverek tervezésével és plutónium – használt fűtőanyagból történő – kinyerésével foglalkoznak;
- a Jabir Ibn al Hayyan laboratóriumban nukleáris kutatók gyakorlati képzése folyik;
- a Karaji nukleáris kutatóközpontban működik egy Belgiumból származó ciklotron;
- a Borujerd-i üzemből nehézvizet állítanak elő.

Irán előreláthatóan 2006 körül lesz képes önállóan atomfegyver gyártására. Jelenleg jelentős erőfeszítéseket tesz hasadóanyagok előállítására, valamint a megfelelő szakismeretek és berendezések beszerzésére az uránium dúsításához és/vagy a plutónium kivonásához. Az ország vezetése törekszik a nukleáris fegyverek mielőbbi megszerzésére vagy önálló gyártására és ehhez minden számításba vehető lehetőséget kihasznál. A kutatásokhoz nyújtott orosz és kínai segítség jelentősen felgyorsította a fejlesztést.

Irak a 70-80-as évek során tett szert nukleáris létesítményeire, amelyek képessé tették önálló atomfegyver-fejlesztésre. A hazai erőforrásokra épített hatékony és jól szervezett program során párhuzamosan kutatták a nukleáris fegyverek felépítését és a szükséges hasadóanyag előállításának lehetőségeit. A program a jelentős ráfordítások ellenére sem haladt gyorsan. 1991-ben még további három-négy év kellett volna egy kezdetleges nukleáris robbanóeszköz összeszereléséhez szükséges mennyiségű dúsított uránium előállításához. A plutónium előállítására alkalmas, épülő atomreaktorra Izrael 1981 júniusában légcsapást mért.

Az Öböl-háború során jelentős károsodás érte az iraki nukleáris létesítményeket. Azt követően az UNSCOM ellenőrzései során minden hasadóanyagot, illetve kettős felhasználású berendezést eltávolítottak. Az UNSCOM tevékenységének 1998. decemberi felfüggesztése után az atomfegyver-programot feltehetően újraindították. Irak továbbra is rendelkezik az urándúsításhoz, illetve a nukleáris fegyverek megépítéséhez szükséges technikai ismeretekkel és szakemberekkel. A külső ellenőrzések teljes felfüggesztése esetén nukleáris robbanóeszköz önálló kifejlesztéséhez öt-hét évre lenne szükség.

A líbiai atomprogram, amelyet a politikai vezetés minden eszközzel támogat, a 70-es évek közepén szovjet segítséggel indult. Keresik az együttműködést más országokkal, és kísérleteket tesznek a külföldi szakemberek alkalmazására. A fejlődést jelentősen akadályozza az ország elmaradott oktatási rendszere, a hazai kutatók, mérnökök és technikusok hiánya, az elégtelen tudományos és ipari háttér, valamint – az ország ellen 1999-ig tartó szankciók eredményeként – a szükséges berendezések és részegységek beszerzésének nehézségei.

Líbia jelenleg nem képes az uránérc dúsítására, atomerőműben használt fűtőelemek előállítására, illetve az elhasznált fűtőelemek feldolgozására. Az egyetlen líbiai atomerőművet a nem megfelelő üzemeltetés és karbantartás miatt 1993-ban le kellett állítani. Felújítására és reaktíválására 1998-ban kötöttek szerződést az orosz Atomenergoeksport vállalattal, de a fizetési és egyéb feltételek tisztázatlansága miatt a munkálatok még nem kezdődtek meg.

A líbiai nukleáris program katonailag nem jelentős, mert az ország jelenleg nem képes hasadóanyagok önálló előállítására, nem rendelkezik a szükséges létesítményekkel, azok megszerzésére irányuló képességei gyengék, szervezetlenek és hatástalanok.

A 80-as évek végén indult *észak-koreai atomprogram* elsődleges célja nukleáris fegyverek kifejlesztése volt, az atomreaktorok elhasznált fűtőelemeiből kinyert plutónium felhasználásával. Az eredeti tervek három atomreaktor és több feldolgozóüzem felépítésével számoltak. A programot titokban folytatták, mert Észak-Korea 1985-ben aláírta az Atomsorompó Szerződést (Non-Proliferation Treaty – NPT), illetve 1992-től engedélyezte a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (International Atomic Energy Agency – IAEA) ellenőrzéseit.

Az ország rendelkezik az önálló hasadóanyag-előállításához szükséges minden létesítménnyel. Feltehetően 1993-94 során kezdte meg működését az első plutónium-generáló atomreaktor és a korlátozott kapacitású feldolgozó üzem. Az elhasznált fűtőelemek feldolgozásával mintegy 10-15 kg plutónium előállítására lehettek képesek, amely mennyiség 1-2 db kis hatóerejű robbanótöltet megépítését teszi lehetővé.

Észak-Korea 1994-ben ígéretet tett atomfegyver-fejlesztési programjának befagyasztására, a plutónium előállítására képes létesítmények leállítására, és engedélyt adott nemzetközi ellenőrzések végrehajtására. Az utóbbi időben nyilvánosságra került, hogy a fejlesztési programot nem függesztették fel, hanem néhány földalatti létesítményben folytatták a kutatásokat. Az ország nukleáris képességei fenyegetést jelentenek, mert Észak-Korea hajlandó teljes fegyverrendszerek és kettős felhasználású berendezések és technológiák szállítására a tömegpusztító fegyverek előállítására törekvő országoknak.

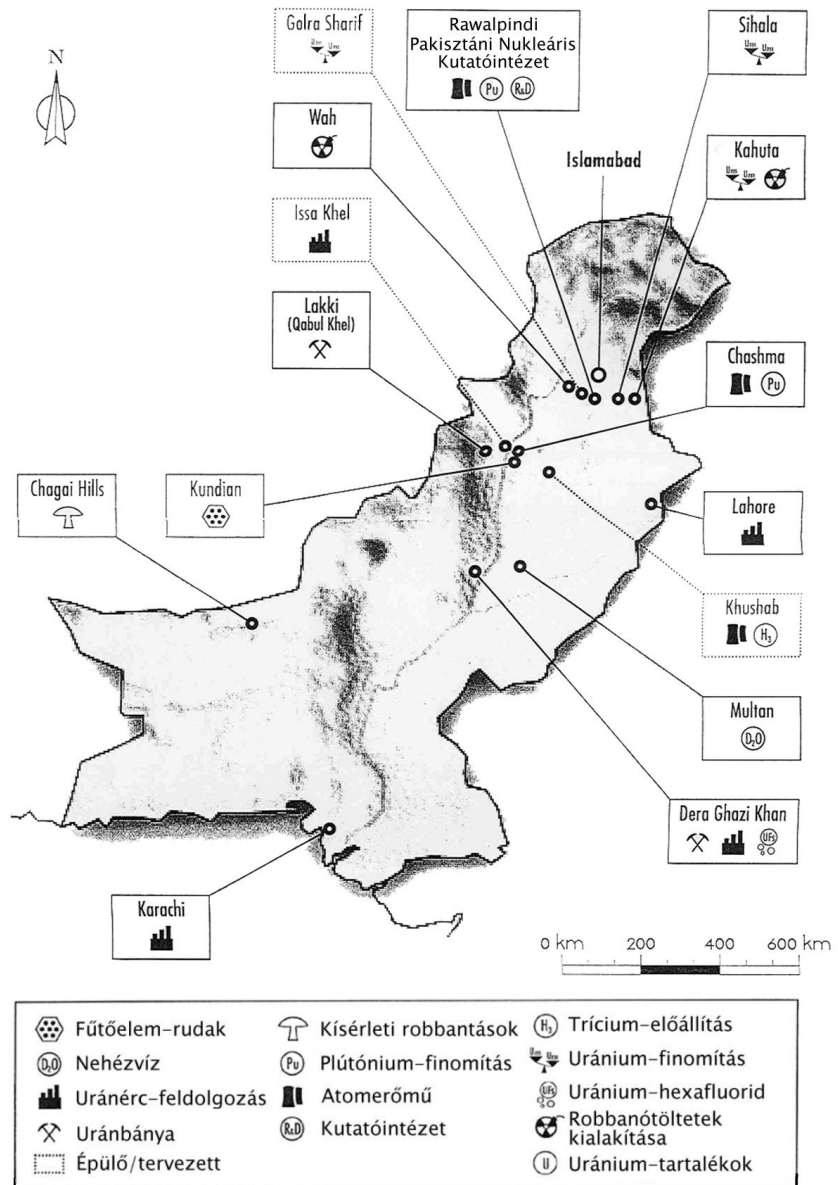
Pakisztánban az 1974-es indiai kísérleti robbantásra adott válaszként, a biztonság garantálása érdekében indult az atomprogram, amelynek felépítése, irányultsága és eredményei kezdettől a nukleáris fegyverek kifejlesztésének szándékát jelezték. Kezdetből fogva erőteljesen törekedtek a hasadóanyag-előállításához szükséges infrastruktúra megteremtésére, valamint az atomfegyverek gyártásához nélkülözhetetlen ismeretek megszerzésére, amelyeket elsősorban Kína, illetve a Pakisztáni Atomenergia Bizottság felügyelete alatt világszerte működő kereskedelmi vállalatok, illetve beszerzési ügynökségek biztosítottak.

A nukleáris fegyverek előállításához Pakisztán dúsított uránt használ. Az ország 20-30 db, egyszerű felépítésű, repülőgéppel célba juttatható nukleáris robbanószerkezettel rendelkezik. Ezek tervezéséhez és összeszereléséhez Kína közvetlen és jelentős mértékű támogatást nyújtott. A szükséges technológiák, anyagok és részegységek illegális beszerzésében több mint száz, a fejlett országokban működő pakisztáni kereskedelmi vállalat és ügynökség működött közre.

Hivatalos bejelentés szerint 1998. május 28-án öt földalatti kísérleti robbantást hajtottak végre 35, 25, 12 kT, illetve két 1 kT alatti, valamint május 30-án egy 12 kT hatóerejű nukleáris robbanószerkezettel. A szeizmikus mérések adatai alapján a bejelentés valóságtartalmát illetően kétségek merültek fel:

- május 28-án feltehetően csak 2 db, 5-8 kT, míg május 30-án egy 0,2 kT hatóerejű szerkezetet robbantottak fel;
- az 1 kT alatti hatóerejű szerkezetek feltehetően kritikus tömeg alatti és nem harcászati robbanótöltetek lehettek;
- a jelek szerint a pakisztáni vezetés azt a benyomást akarta kelteni, hogy katonai-technológiai képességei a ténylegesnél jóval magasabb szinten állnak.

Pakisztán nukleáris létesítményei

A jövőbeni kutatások a közepes hatótávolságú ballisztikus rakétákra szerelhető nukleáris robbanófejrészek, plutónium alapú robbanótöltetek, illetve termonukleáris fegyverek kifejlesztésére irányulnak. Ezzel kapcsolatban elképzelhető, hogy további kísérleteket hajtanak végre.

A 80-as évek elején indult *szíriai atomprogram*, a szükséges technológiák és berendezések megszerzésére irányuló erőfeszítések ellenére, csak részben teljesítette a politikai és katonai vezetés elvárásait. Az első kísérleti reaktor 1992-ben épült kínai segítséggel. Egy újabb reaktor beszerzéséről és a szír személyzet képzéséről jelenleg is folynak tárgyalások Oroszországgal.

A szír vezetés szándékai ellenére, az ország a következő 15 évben nem lesz képes nukleáris fegyverek előállítására.

Az 1925. évi Genfi Jegyzőkönyv

(1925 Geneva Protocol)

A jegyzőkönyv célkitűzései

A fojtó-, mérgező vagy más gázok használatának és a hadviselés bakteriológiai módszereinek tilalmáról szóló jegyzőkönyvet 1925. június 25-én írták alá Genfben. Fő célkitűzése a szükségtelen szenvedést okozó vegyi- és bakteriológiai fegyverek használatának és gyártásának megakadályozása. A jegyzőkönyv megerősítette az erre vonatkozó korábbi nemzetközi dokumentumok (1899. évi Hágai Békekonferencia 1. számú nyilatkozata, az 1922. évi Washingtoni Konferencián született megállapodás) érvényességét, és a tilalmat a vegyi anyagokon kívül kiterjesztette a biológiai hadviselésre is.

A jegyzőkönyvhöz csatlakozó államok vállalták, hogy egymással szemben nem használnak vegyi fegyvert. Több állam fenntartással csatlakozott és nem zárta ki a vegyi fegyverrel történő válaszcsepés jogát, ha vele, illetve szövetségesével szemben vegyi fegyvert alkalmaznak.

A részes államok

A jegyzőkönyvet 145 állam írta alá és ratifikálta. Közülük 40 ország fenntartásokkal fogadta el, de az elmúlt években több ország visszavonta a fenntartásait. Magyarország 1952-ben írta alá és az 1955. évi 20. törvényerejű rendelettel lett kihirdetve.

Előzmények

Az első világháborúban a szemben álló felek nem tartották be az első Hágai Békekonferencia 1. számú nyilatkozatában vállalt kötelezettségeket, a vegyifegyverhasználat következtében több mint százezren haltak meg és egymillióan szenvedtek maradandó sérüléseket. A Genfi Jegyzőkönyvet a Népszövetség égisze alatt 1925. május-júniusában tartott nemzetközi fegyver- és lőszerkereskedelem-ellenőrzési konferencián dolgozták ki és írták alá. A jegyzőkönyv 1928. február 8-án lépett életbe.

Az Ausztrália Csoport (Australia Group)

A csoport célkitűzései

Az Ausztrália Csoport olyan informális megállapodás, amelynek keretében a részt vevő országok között információ- és véleménycserére kerül sor a vegyi és biológia fegyverek elterjedéséről, annak megakadályozásáról. A csoport valamennyi tagja ratifikálta a biológiai és vegyifegyver-tilalmi egyezményeket, a tagok közötti együttműködés biztosítja a fegyver-prekurzorok exportjára vonatkozó előírások hatékony végrehajtását. A gyakorlati intézkedések meghozatala szigorúan nemzeti hatáskör, a tagokra jogi kötelezettségvállalások nem hárulnak, de igyekeznek összehangolni nemzeti exportellenőrzési politikájukat.

A részt vevő országok

A rendszer keretében jelenleg 30 ország működik együtt: *Argentína, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Csehország, Dánia, Egyesült Államok, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Japán, Kanada, Koreai Köztársaság (Dél-Korea), Lengyelország, Luxemburg, Magyarország (1992-től), Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Svájc, Svédország, Spanyolország, Szlovákia és Új-Zéland.*

A csoport évente egyszer Párizsban tarja plenáris ülését, ahol elfogadják az információcserével és a szakértői ülésekkel kapcsolatos határozatokat.

Előzmények

1984-ben nyilvánvalóvá vált, hogy Irak rendszeresen vegyi fegyvereket használt Iránnal vívott háborújában, illetve, hogy nyugati vállalatok akarva-akaratlanul az iraki vegyifegyver-program beszállítói voltak. Az egyes országok ennek figyelembevételével kezdték szigorítani nemzeti exportellenőrzési politikájukat, és a nemzetközi összehangolás érdekében 1985-ben létrehozták az Ausztrália Csoportot.

A Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény (Chemical Weapons Convention – CWC)

Az egyezmény előírásai

Az egyezmény kimondja a vegyi fegyver használatának, kifejlesztésének és megszerzésének tilalmát, elrendeli a meglévő készletek megsemmisítését 2007-ig. A hatálybalépés után a részes államoknak évente nyilatkozniuk kell arról, rendelkeznek-e vegyifegyver- és mérgezőharcanyag-készlettel, gyártó létesítményekkel, illetve hagytak-e más ország területén vegyi fegyvereket.

Az egyezmény végrehajtását a Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény Szervezete (Organization for the Prohibition of Chemical Weapons – OPCW) felügyeli, amely helyszíni ellenőrzésekkel folyamatosan vizsgálja a bejelentett adatok valóságát mind a hadiipari, mind a polgári ipari szférában.

A szerződés előírásainak feltételezett megsértése esetén külön helyszíni ellenőrzésekre van lehetőség. A szervezetet három szerv alkotja: a részes államok évente üléselő értekezlete, a 41 tagú végrehajtó tanács és a közel 500 fős technikai titkárság.

A szerződés részes államai

Az egyezményt 134 állam ratifikálta, Jugoszlávia 2000 áprilisában csatlakozott. Az egyezmény végrehajtása érdekében kiemelt jelentőségű a közel-keleti térség országainak – *Egyiptom, Irak, Líbia, Szíria, Izrael* – csatlakozása.

Előzmények

Az 1899-es Hágai Békekonferencia után az 1925. évi Genfi Jegyzőkönyvben rögzítették a vegyi fegyver használatának tilalmát, de a két dokumentum nem bizonyult hatékonynak. A Genfi Leszerelési Értekezleten, 40 állam részvételével, 24 évig tartó tárgyalások eredményeként, 1993 januárjában nyitották meg az egyezményt aláírásra Párizsban. 1997. április 29-én lépett hatályba, éppen a magyar ratifikációs okiratnak az ENSZ főtitkáránál 65. országgént történt letétbe helyezése után. Magyarország az 1997. évi CIV. törvény kihirdetésével ratifikálta az egyezményt.

Az egyezmény végrehajtásának eredményeként az ismert vegyifegyver-készletek teljes egészében az ellenőrzési és megsemmisítési rendszer hatálya alá kerültek. Oroszország, az Egyesült Államok, India és Dél-Korea jelentett be készleteket. Az Egyesült Államokban már folyik a megsemmisítés, Oroszország pénzügyi okok miatt a határidő 2012-ig történő meghosszabbítását kérte. Az OPCW megalakulása óta 60 vegyifegyver-gyártó létesítményt és több mint 1 000, kettős felhasználású termékeket gyártó polgári vállalatot jelentettek be, melyeket folyamatosan ellenőriznek.

A vegyi fegyverek gyártásának és proliferációjának trendjei

A volt Szovjetunió összes vegyi fegyvere és a kutatási-fejlesztési program legtöbb létesítménye az Orosz Föderáció területén található. Fehéroroszország és Ukrajna szintén részt vett a kutatásokban, de lényegesen kisebb mértékben. A vegyi fegyverek terén jelenleg Oroszország rendelkezik a világon a legnagyobb készletekkel és legátfogóbb képességekkel, valamint feltehetően aktív vegyifegyver-fejlesztési programmal. A közép-kelet-európai térség országai közül egyedül Jugoszlávia rendelkezhet kisebb mennyiségű vegyifegyver-készlettel.

A korábbi szovjet, illetve orosz vegyifegyver-program kiterjedt a kémiai hatóanyagok kutatására, vegyifegyver-rendszerek fejlesztésére, előállítására és tárolására, valamint az érzékelő, védő és mentesítő rendszerek kifejlesztésére, a kiképzés végrehajtására. A Szovjetunió felbomlását követő politikai és gazdasági válság, illetve a Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény (Chemical Weapons Convention – CWC) orosz aláírása és ratifikálása erősen befolyásolta a támadó vegyi fegyverek fejlesztését, de ennek mértékét nem lehet megbecsülni. A programot övező titkosság miatt feltételezhető, hogy a vegyi fegyverek fejlesztése, esetenként polgári célú kutatás-fejlesztés leple alatt, továbbra is folyik.

A vegyifegyver-program 1987-es nyilvánosságra hozatala óta az oroszok több bejelentést tettek a készletek nagyságát, a rendelkezésre álló hatóanyagokat, felhasználásukat és gyártásukat illetően. A CWC előírásai alapján Oroszország bejelentette, hogy 40 000 tonna hatóanyaggal rendelkezik, amelyből 32 000 tonna különféle tűzérségi gránátokba, rakéta-robbanófejrészekbe és légibombákba töltve található, a maradékot tartályokban tárolják. A célba juttatáshoz használt eszközök a bejelentés alapján ballisztikusrakéta-robbanófejrészek, tűzérségi gránátok, sorozatvető rakéták, gravitációs bombák, illetve repülőgépre szerelhető szóró tartályok lehetnek.

Oroszország hét bejelentett vegyifegyver-tárolóval rendelkezik:

- a készletek 18,8%-át Gornij és Kambarka körzetében, vasúti tartálykocsikban;
- a szárazföldi csapatoknál rendszeresített tűzérségi vegyigránátokat és rakétafejrész-vegyitölteteket (a készlet 27,8%-át) Scsucyje és Kizner körzetében, míg
- a légi szórótartályait és vegyitöltetű bombáit (a készlet 53,4%-a) Leonyidovka, Pocsep és Maradikovszkij körzetében tárolják.

Összesen 24 vegyifegyver-előállítással foglalkozó létesítményt jelentettek be öt helyszínen: Volgográd-ban, Novocseboksarszk-ban, Dzsersinszk-ban, Csapajevszk-ban és Bereznyiki-ben.

A vegyi fegyverek fejlesztésével jelenleg a Sikanij-i GITOS állami kutatóintézet foglalkozik. Valamennyi létesítmény a Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény Szervezet (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons – OPCW) felügyelete alatt áll.

A CWC előírásai alapján tett orosz bejelentés nem teljes és félrevezető. Oroszország feltehetően rendelkezik be nem jelentett hatóanyagokkal és vegyi fegyverekkel. A szovjet-orosz vegyifegyver-programban korábban részt vevő kutatólaboratóriumok és gyártóüzemek alkalmazottai által is megerősített, főbb eltérések:

- a vegyi fegyverek előállítása tovább folytatódott a gyártás befejezésének hivatalos bejelentése után is;
- a teljes készlet nagysága elérheti a 60 000 tonnát;
- a CWC ratifikálása után is folytatódott a kutatás-fejlesztés, amely során újfajta hatóanyagok kifejlesztését és kipróbálását is végrehajtották;
- egy újfajta, a 80-as évek végén kifejlesztett hatóanyagon alapuló, kétkomponensű (bináris) vegyi fegyverből mintegy 5-10 tonnányit gyártottak a 90-es évek elején.

Oroszország jelenleg nem rendelkezik a vegyi fegyverek tömeges megsemmisítésére alkalmas létesítményekkel. A Csapajevszk-i kísérleti üzemet a helyi lakosság tiltakozása miatt 1989-ben bezárták, jelenleg feltehetően kiképzési célokra használják. Scsucyje, Kambarka és Gornij körzetében amerikai,

illetve német segítséggel épülnek megsemmisítő üzemek. Oroszország ezek befejezése és üzembe helyezése után sem lesz képes a 2012-ig meghosszabbított határidőig megsemmisíteni készleteit. Az oroszok 2000 májusában kérték a határidő módosítását, de feltehetően az engedélyezett, öt évvel kiterjesztett határidő sem lesz elegendő. Oroszországnak 2000 áprilisáig meg kellett volna semmisíteni készleteinek 1%-át, de ezt a határidőt is 2003. április 29-re kellett módosítani.

Az orosz vegyi fegyverek hatóanyagai a CWC-bejelentés alapján

Bázis neve	Tárolt vegyi harcanyag mennyisége (%-ban)	VX	Szarin	Szomán	Mustárgáz	Lewisit	Mustárgáz-lewisit keverék	Foszgén
Pocsep	18,8	X	X	X	-	-	-	-
Maradovszkij	17,4	X	X	X	-	-	X	-
Leonyidovka	17,2	X	X	X	-	-	-	-
Scsucsj	13,6	X	X	X	-	-	-	X
Kizner	14,2	X	X	X	-	X	-	-
Kambarka	15,9	-	-	-	-	X	-	-
Gornyij	2,9	-	-	-	X	X	X	-

A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján az oroszok rendelkeznek olyan vegyi fegyverekkel, amelyek tabunt (idegméreg), hidrogén-cianidot és cián-kloridot (vérméreg), illetve hánytató hatású adamsitot tartalmaznak. Az oroszok elismerték ilyen fegyverek múltbeli létezését, de állításuk szerint ezeket már megsemmisítették.

Oroszország jelenleg is folytat támadó vegyi fegyverek előállítására irányuló kutatásokat. Az új harcanyagokból az orosz fegyveres erőknél többet is kipróbáltak, de nem ismert, hogy melyiket rendszeresítették. A korábbi szovjet és orosz kutatások nyomán az orosz haderő rendelkezésére állnak olyan, organofluorin alapú vegyi harcanyagok, amelyek képesek a NATO-szabvány gázálc szűrőbetétjén áthatolni. Az oroszok többfajta, az agyműködést közvetlenül befolyásoló, pszichogénikus hatóanyagot kifejlesztettek, amelyeket feltehetően éles helyzetben, tömegtüntetések elfojtására is felhasználtak. A Novicsok kutatási program eredményeként olyan kétkomponensű idegmérget fejlesztettek ki, amely 5-8-szor hatásosabb a VX-nél.

Az újfajta hatóanyagot 1992 elején ki is próbálták. A gyártáshoz szükséges alapanyagok könnyen hozzáférhetők, polgári üzemekben is előállíthatók és nem szerepelnek a CWC-szerződés tilalmi listáján.

A hivatalos orosz bejelentés szerint 1987-ben megszűnt a vegyi fegyverek előállítására, de a vegyipar ismert teljesítménye és képességei alapján a gyártás bármikor beindítható. A vegyi üzemek egy része jelenleg is kettős felhasználású anyagokat állít elő.

A korábbi szovjet vegyifegyver-programban több fehéroroszi intézmény is részt vett. Az ország területén tárolt vegyi fegyvereket Oroszország területére szállították. Fehéroroszország jelenleg sem vegyi támadó képességekkel, sem ezek kifejlesztésére irányuló kutatási programmal nem rendelkezik.

A kijevi Szerves Kémiai Intézet és más kutatóintézetek szorosan együttműködtek a szovjet és az orosz vegyifegyver-kutatási program végrehajtásában. Vegyifegyver-raktárak Szelescsina, Ocsakov és Fasztovo körzetében üzemeltek és települtek. Ukrajna jelenleg nem foglalkozik vegyifegyver-fejlesztéssel, de a korábban itt tárolt szovjet vegyi fegyverek egy részét feltehetően nem szállították vissza Oroszországba.

Jugoszlávia a 60-as években vált képessé vegyi fegyverek önálló előállítására. Ekkor helyezték üzembe a Potoci vegyifegyver-üzemet, illetve az alapanyagokat gyártó Lucani-i Milan Blagojevic vegyi üzemét. A vegyifegyver-program keretén belül főként szarin, mustárgáz, CS (könnyfakasztó) és BZ pszichogén hatóanyagok előállítására törekedtek. A szövetségi állam felbomlása után, 1992 elején a hatóanyag-előállításához szükséges felszereléseket és az alapanyagok jelentős részét áttelepítették a szerbiai Lucani-ba. Jugoszlávia 2000 áprilisában aláírta a CWC-szerződést, és eljuttatta az OPCW-hez az elemzések alapján hiányos deklarációját vegyifegyver-készleteiről.

A Potoci vegyifegyver-üzem mintegy 100 tonna mustárgázt, három-négy tonna szarint, egy tonna CS-t állított elő. Ezen felül kisebb mennyiségben gyártottak BZ-t, a 60-as években foszfént, valamint kísérletként VX, tabun és szoman idegmérgeket. Feltehetően a Baric-i Prva Iskra vegyi üzem is foglalkozott szarin előállításával.

A program keretében különféle célba juttató eszközöket próbáltak ki:

- 122 mm tüzérségi gránátokba töltve mustárgázt és szarint;
- 128 mm sorozatvető rakétákban mustárgázt és szarint;
- gravitációs bombákba, valamint aknákba töltve szarint, és
- szórótartályokban CS-t.

A fenti eszközökből csak a 122 mm gránátokat és a 128 mm rakétákat gyártották sorozatban. Ezeket Mostarban töltötték fel szarinnal és mustárgázzal. A lövedékek tárolására Hadzici körzetében épült tárolóhely.

A Potoci vegyiüzem felszerelését 1992 elején a szerbiai Lucani-ba szállították. A Lucani-i üzem 1992 óta nem folytatott termelést, de mintegy 30 tonna szarint lenne képes előállítani a rendelkezésre álló alapanyagokból. A Krusevac-i Miloje Zakic üzem 1992 után gyártott CS-t és BZ-t, és feltehetően képes egyéb hatóanyagok előállítására is. A Lucani-i és a Krusevac-i vegyi üzem 1999-ben, a NATO légicsapásai során egyaránt súlyos károkat szenvedett.

A bosznia-hercegovinai Potoci vegyifegyver-üzemet leszerelték, felszerelését Szerbiába szállították. Az üzem területén feltehetően nem maradtak vegyi fegyverek. A polgárháború alatt a bosnyákok kereskedelmi forgalomban kapható alapanyagokból állítottak elő klórtartalmú, kezdetleges vegyi harcanyagokat.

A jugoszláv vegyifegyver-program kutatói között jelentős számú horvát nemzetiségű kutató vett részt. Szaktudásuk igénybevételével és a polgári vegyipar felhasználásával lehetséges önálló vegyifegyver-fejlesztés beindítása, de a horvát vezetés jelenlegi célkitűzései miatt ez valószínűtlen. Horvátország 1995-ben aláírta a CWC-szerződést.

Macedónia nem rendelkezik vegyi fegyverekkel. A jugoszláv haderőnek a macedóniai Krivolak körzetébe települt vegyi gyakorlótere és lötere nem üzemel, teljesen elhagyatott.

Az iráni vegyifegyver-fejlesztési program 1983-ban indult, válaszul az iraki vegyi fegyverek bevetésére. 1987-re Irán rendelkezett foszgénnel, hidrogén-cianidval és mustárgázzal, a 80-as évek végére pedig tabunnal töltött tüzérségi gránátokkal is.

A fejlesztési program előrehaladása kezdetben a külföldről beszerzett alapanyagoktól és felszerelésektől függött. Az alapanyagokat először India, majd a 90-es évektől Kína, illetve Oroszország szállította. Ma is szükséges egyes alapanyagok külföldi beszerzése, de a hazai vegyipar fejlesztésénél előnyben részesítették a kettős felhasználású termékeket gyártó üzemek létesítését. Ennek eredményeként Irán ma önállóan állítja elő a mustárgáz és egyes idegmérgek alapanyagainak termelésében.

Irán aláírta és ratifikálta a CWC-szerződést, de az 1998-ban benyújtott deklarációjában nem ismerte el vegyi fegyverek birtoklását. Irán továbbra is ragaszkodik támadó vegyi fegyvereihez, és jelenlegi erőfeszítései eredményeként egy-két éven belül képes lesz többfajta hatóanyag önálló előállítására, illetve a gyártáshoz szükséges alapanyagok és technológia exportjára is. A jövőbeli kutatások a kétkomponensű – bináris – vegyi fegyverek és a VX-hez hasonló, annál hatékonyabb idegmérgek előállítására irányulnak.

Az iráni vegyi fegyverek jelenleg hidrogén-cianidot, foszgént, szarint, tabunt, mustárgázt és VX idegmérget tartalmaznak. Ezekből az anyagokból összesen kb. 2 000 tonnányi áll rendelkezésre. A célba juttatáshoz tüzérségi gránátokat, rakétákat és gravitációs bombákat alkalmaznak. Irán folyamatosan törekszik a rövid hatótávolságú ballisztikus rakétáihoz vegyi töltetek előállítására, birtokában van az ehhez szükséges technológiai képességeknek, de a rendelkezésre álló információk alapján ez még nem történt meg.

A vegyi fegyverekhez szükséges hatóanyagokat Aliabad, Imam Hosszein és Shiraz körzetében települt üzemekben állítják elő. A CWC-deklarációban a Shiraz-i létesítmény nem szerepel.

Az iraki vegyifegyver-program a 70-es években kezdődött. Az iraki-iráni háború alatt elért gyors fejlődés következtében 1991-re Irak rendelkezett a legtöbb vegyi fegyverrel a közel-keleti térségben. Az Öböl-háború során a deklarált kutató-fejlesztő, gyártó és tároló létesítmények súlyos károkat szenvedtek.

1991 áprilisától Irak több hiányos és félrevezető bejelentést tett vegyifegyver-programjáról. A bejelentett létesítményeket és a vegyifegyver-készleteket az UNSCOM felügyelete alatt leszerelték, illetve megsemmisítették, de ENSZ-szakértők feltételezése szerint az iraki vezetés elrejtette a vegyi és biológiai fegyverprogram kutató-fejlesztő bázisának kulcsfontosságú elemeit, valamint jelentős mennyiségű vegyi és biológiai harcanyagot. A felderített vegyi és biológiai fegyverlétesítmények többségében 1998 végén, az UNSCOM távozása után, a Desert Fox (Sivatagi Róka) hadművelet során az amerikai és brit repülőgépek, illetve manőverező robotrepülőgépek súlyos károkat okoztak. A lerombolt létesítmények jelentős részét az elmúlt három évben újjáépítették.

A Milosevics-rezsim bukásáig Jugoszlávia kétoldalú együttműködés keretében segítséget nyújtott az iraki vegyifegyver-program felújításához. Az elmúlt években a fejlesztés terén a hangsúly a bináris (kétkomponensű) vegyi fegyverekre tolódott, amelyek kettős rendeltetésű (polgári-katonai) vegyi üzemekben és laboratóriumokban is előállíthatók. Irak feltehetően továbbra is rendelkezik vegyi harcanyaggal és az előállításához szükséges alapanyagokkal, illetve kész vegyi fegyverekkel. Továbbra is rendelkezésre áll a vegyifegyver-program újraindításához szükséges szakértelem, és a különféle harcanyagok előállítását – a polgári vegyipar termékeit felhasználva – bármikor újrakezdehetik.

Információk szerint Irak jelenleg mintegy 6 000 vegyi töltettel (rakéta-robbanótöltet, tüzérségi lövedék, légibomba) és ismeretlen mennyiségű, raktárakban tárolt vegyi harcanyaggal, illetve ezek gyártásához szükséges alapanyagokkal rendelkezik.

Az 1995-ös bejelentés alapján Irak összesen 210 tonna tabunt, 2 848 tonna kénmustárt, 792 tonna szarint és 3,9 tonna VX idegmérget állított elő. A valódi mennyiségek – elsősorban a legveszélyesebb vegyi harcanyag, a VX tekintetében – meghaladhatják a bejelentettet. A gyártás az Al-Muthanna és Al-Fallujah körzetében települt vegyi üzemekben történt. A mérgező harcanyagokkal a következő harceszközöket töltötték fel:

- a BM-21 Grad önjáró rakéta-sorozatvető 122 mm rakétáit;
- a 152 és a 155 mm tüzérségi gránátokat;
- a 250 és 500 kg gravitációs bombákat;
- az SS-1C Scud-B/Al-Husszein rövid hatótávolságú ballisztikus rakétákat, és
- a Mirage F1 harci és az L-29 kiképző repülőgépek szóró tartályait.

Az észak-koreai vegyifegyver-program az 50-es évek közepén kezdődött, kezdetben a vegyi mentesítő anyagok, majd a vegyi harcanyagok fejlesztésére összpontosítva. A 80-as évek végére az ország képes volt vegyi harcanyagok és az azokat célba juttató vegyi töltetű fegyverek önálló, nagy tömegű előállítására. 1990 és 1995 között a vegyifegyver-programot jelentősen kiterjesztették, ekkor kezdődött a V-típusú idegmérgek gyártása. Az ország vegyifegyver-készletét egy 1997-es amerikai-dél-koreai közös tanulmány is 2 500-5 000 tonnára becsülte, amely információt a dél-koreai védelmi miniszter a szöuli nemzetgyűlés védelmi bizottsága előtt megerősítette.

1999-es adatok alapján vegyi harcanyagok kutatásával nyolc, az előállítással három, a tárolással hat létesítményben foglalkoznak.

Az önellátás filozófiáját alkalmazva Észak-Korea a fojtó, hólyaghúzó, ideg- és vérmérgek több fajtáját képes előállítani. A vegyi fegyverek alkalmazása egy lehetséges konfliktusban feltehetően az észak-koreai katonai stratégia szerves részét képezi. Az észak-koreai haderő, csakúgy, mint a polgári lakosság, rendelkezik a szükséges védő- és mentesítő felszerelésekkel, rendszeresen gyakorol a vegyi hadviselés körülményeinek megfelelő műveleteket, tevékenységeket.

Az ország vegyi harcanyagokat – lehetőségei ellenére – feltehetően nem értékesített külföldre.

A Biológiai és Toxinfegyver Tilalmi Egyezmény (Biological and Toxin Weapons Convention – BWC)

Az egyezmény előírásai

A bakteriológiai (biológiai) és toxinfegyverek kifejlesztésének, előállításának és tárolásának tilalmáról és e fegyverek megsemmisítéséről szóló egyezmény az első nemzetközi szerződés, melynek célja a tömegpusztító fegyverek egy teljes kategóriájának felszámolása. A megállapodás tiltja olyan mikrobiológiai vagy egyéb biológiai hatóanyagok, valamint toxinok fejlesztését, gyártását, tárolását és megszerzését, amelyek nem körmegeelőzési, védekezési vagy más békés célokat szolgálnak. A tilalom kiterjed azokra a fegyverekre, felszerelésekre és szállítóeszközökre is, amelyekkel az ilyen hatóanyagokat bevethetik az ellenséges célok ellen, vagy fegyveres konfliktus esetén alkalmazhatják azokat. Az egyezmény nem rögzíti a biológiai és toxinfegyverek használatának tilalmát, mert erről az 1925. évi Genfi Jegyzőkönyv rendelkezik.

A részes államok

Az egyezményt 145 állam ratifikálta, 18 állam aláírta, de még nem ratifikálta. A jelentősebb országok közül Izrael és Algéria még nem írta alá, míg Egyiptom és Szíria aláírta, de még nem erősítette meg. Az egyezményt Magyarország az 1975. évi 11. törvényerejű rendelet kihirdetésével ratifikálta.

Előzmények

Az egyezményt 1971-ben nyitották meg aláírásra és 1975-ben lépett hatályba. Hiányossága, hogy nem tartalmaz ellenőrzési rendszert. A BWC megsértésének ismertté vált esetei alapján a tilalom betartásának egyik előfeltétele az ellenőrzési rendszer kiépítése lenne.

Az UNSCOM 1995-ben jelentős gyártási kapacitást talált Irakban, annak ellenére, hogy Bagdad aláírta és ratifikálta a megállapodást.

Az ellenőrzési rendszer kiépítését célzó tárgyalások 1995 januárjában kezdődtek Genfben, négy területre összpontosítva: végrehajtási (ellenőrzési) intézkedések, meghatározások és tilalmi listák, bizalomerosztó intézkedések, békés célú együttműködés.

A biológiai fegyverek gyártása és a proliferáció trendje

A Szovjetunióban a biológiai hadviseléssel (Biological Warfare – BW) kapcsolatos kutatások 1934-ben kezdődtek. 1945-re kifejlesztették az első biológiai fegyvereket, megalkották a fegyverek alkalmazásának és a saját erők védelmének alapelveit. A 70-es években alakult meg a Védelmi Minisztérium (VM) Biológiai Felkészülési Főigazgatósága (Biopreparat), amely tudományos kutatás leple alatt fejlesztett és tesztelt BW-harcanyagokat és előkészítette a hatóanyagok termelését, a BW-harcanyaggal töltött célba juttató eszközök előállítását. A főigazgatóság a 80-as évek közepén 25 000 főt foglalkoztatott.

A Szovjetunió 1975-ben ratifikálta a Biológiai és Toxinfegyver Tilalmi Egyezményt (Biological and Toxin Weapons Convention – BTWC), de teljes mértékben kihasználta az ellenőrzési rendszer hiányát, rendszeresen megtévesztő adatokat tett közzé a Felülvizsgálati Konferenciákon. A BTWC előírásaival ellentétben többféle BW-hatóanyagot fejlesztett ki, a célba juttatáshoz szükséges fegyverrendszerekkel együtt. 1992 áprilisában Oroszország bejelentette a korábbi támadó BW-program létezését, de nem ismerte el, hogy rendelkezik biológiai fegyverekkel. Jelcin elnök 1992. április 2-án kiadott rendeletében betiltotta a BTWC előírásaival ellentétes tevékenységeket.

A BW-program első részében, 1934-45 között a pestis, száj- és körömfájás, kolera, vérhas, tífusz, paratífusz, tetanusz és tularémia kórokozójával folytattak kísérleteket. Az oroszok biológiai fegyverként jelenleg a pestis, a kolera, az anthrax (lépfene), a tularémia, a brucellózis és a botulizmus kórokozóit alkalmazhatják. Oroszország rendelkezik a hatóanyagok tömeges előállításához szükséges kapacitásokkal. Egyéb hatóanyagokkal, mint a himlő és a Queensland-láz kórokozó, szintén folytattak kísérleteket.

A fenti, klasszikusnak számító BW-harcanyagok mellett az oroszok különféle bioregulátorokat és toxinokat vizsgáltak, amelyek a biotechnológia fejlődésével egyre könnyebben előállíthatók, és a hagyományos hatóanyagoknál jóval nehezebben detektálhatók, illetve kezelhetők.

Oroszország, a napjainkban megjelenő tudományos publikációk és információk alapján továbbra is érdekelt a BW-védelemmel kapcsolatos kutatásokban. A jelenleg folyó kutatási programok egy része azonban nehezen hozható kapcsolatba a BW-védelemmel. A NATO értékelése szerint a nemzetközi egyezmények előírásai ellenére az oroszok továbbra is fejlesztik biológiai fegyvereiket. A polgári orvosbiológiai kutatások keretében foglalkoznak:

- az antibiotikumoknak ellenálló mikrobák kitenyésztésével;
- a különböző baktérium- és vírustörzsek közt virulencia átvitelével;
- a levegőben terjedő fertőzésekkel, a ritka vírusos megbetegedések elleni védelemmel;
- a klasszikusnak számító kórokozók (lépfene, pestis) genetikai módosításával, a virulencia és az antibiotikum-rezisztencia növelése érdekében;
- a különböző kórokozók hatásának kombinálásával, a genetikai tervezés segítségével, mint például a himlő és az agyhártyagyulladás vírusa.

A BW-program keretében átfogóan vizsgálták a hatóanyagok alkalmazásának feltételeit, a célba juttatás eszközeit. A leghatékonyabbnak a légi aeroszolképző eszközök bizonyultak, illetve felhasználták a vegyi harcanyagok célba juttatására kifejlesztett szóró berendezéseket is.

Az oroszok rendelkeznek a BW-harcanyagok előállításához szükséges ismeretekkel és infrastruktúrával. A Védelmi Minisztérium és a Biopreparat saját üzemait, illetve a felügyeletük alatt álló ilyen polgári létesítményeket a mozgósítás időszakában rövid idő alatt átállíthatják a biológiai harcanyagok tömeges gyártására, ezért nincs szükség az ilyen harcanyagok raktározására. Ezek az üzemek békeidőben növényvédő szereket és gyógyszeripari termékeket gyártanak.

A rendelkezésre álló adatok szerint Fehéroroszország nem rendelkezik támadó BW-kutatási programmal. Fejlett és nagykapacitású gyógyszeripara azonban képes lenne ilyen program beindítására. A volt Szovjetunió BW-programjában több fehérorosz kutatóintézet is közreműködött, és még rendelkezésre állnak a kutatásokhoz használt, a legveszélyesebb mikrobák kezelésére is alkalmas laboratóriumok.

Ukrajna 1992-ben jelentette be a BTWC-nek, hogy nem rendelkezik sem támadó, sem védelmi célú BW-programmal, és korábban sem folytak ilyen kutatások ukrán területen.

Irán BW-programja a 80-as évek közepén, az iraki-iráni háború alatt kezdődött. Együttműködési megállapodást kötött több országgal, ezzel egyidőben megkísérelte BW-harcanyagok és az előállításukhoz szükséges berendezések beszerzését. Irán 1972-ben aláírta és ratifikálta a BTWC-t, de elmulasztotta megtenni éves jelentéseit a szerződés hatálya alá tartozó biotechnológiai tevékenységekről.

Mára jelentősen megnőtt az iráni biotechnológiai szektor önállósága, a biológiai anyagok előállításának és feldolgozásának főbb területei függetlenek az importtól. A nyugati technológia megszerzésére irányuló erőfeszítések ennek ellenére tovább folytatódnak.

A főbb iráni kutatóintézetek, mint például a teheráni Pasteur Intézet nem folytatnak azonosítható BW-programot, de kiterjedt nemzetközi akadémiai és kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkeznek. 1997 óta együttműködnek az orosz BW-kutatásokban érintett szervezetekkel. Egyes kutatási programok eredményei közvetlenül hasznosíthatók BW-harcanyagok előállításánál.

Irán feltehetően rendelkezik kis mennyiségű BW-harcanyaggal, amely a jelenleg vegyi harcanyagokat tartalmazó eszközök kismértékű átalakításával célba juttatható.

Az *iraki BW-program* csak 1995-ben, a nemzetközi nyomásra tett bejelentésük nyomán vált ismertté. Szakértők értékelése szerint a bejelentés jórészt pontos, de egyes részletei hiányosak és félrevezetők. Ennek alapján a 70-es években kezdődött a BW-program, de a lényegi kutatások csak a 80-as években indultak be. 1991-re félig elkészült Al-Hakam körzetében a BW-kutatással, fejlesztéssel és biológiai fegyverek előállításával foglalkozó létesítmény.

Az Öböl-háború kezdetéig Irak nagy mennyiségű anthrax-spórát, valamint botulinumot és aflatoxint állított elő és töltött ballisztikus rakéták robbanófejrésszébe, illetve gravitációs bombákba. A BW-harcanyagok kutatásában és előállításában más, polgári létesítmények is részt vettek.

Iraki állítás szerint a BW-harcanyag készleteket 1991 után megsemmisítették, de az erre vonatkozó bizonyítékokat nem bocsátották a nemzetközi ellenőrök rendelkezésére. Az UNSCOM felügyelete alatt megsemmisítették az Al-Hakam-i létesítményt és berendezéseit. Ennek ellenére Irak továbbra is rendelkezhet kis mennyiségű BW-harcanyaggal, illetve a termelés újraindításához szükséges ismeretekkel és infrastruktúrával.

Az UNSCOM-ot felváltó ENSZ fegyverzetellenőrzési és -leszerelési szervezet, az UNMOVIC szakemberei megállapították, hogy Irakban az antrax-spóra előállítása sokkal nagyobb mértékű lehet, mint azt korábban feltételezték. Szerintük Irak az általa elismert 50 db R400 típusú bombánál és öt rakétatöltetnél többet tölthetett meg ilyen anyaggal.

Irak 1991-ben aláírta és ratifikálta a Biológiai és Toxinfegyver Tilalmi Egyezményt (BTWC).

Irak valószínűleg jelentős mennyiségű, fegyverként alkalmazható lépfenebaktérium-tenyésztéssel rendelkezik. Ennek ellenére valószínűtlen, hogy Irak állna az Egyesült Államokbeli lépfene-fertőzések hátterében. Egy ilyen lépés politikai kockázata a jelenlegi világpolitikai légkörben felmérhetetlenül magas lenne Szaddám Huszein és rezsimje számára.

Az észak-koreai biológiai harcanyagok és fegyverek fejlesztése a 60-as években kezdődött. Az ország saját erejéből, a hazai ipar adta lehetőségeket kihasználva képes volt korlátozott mennyiségben toxinok és baktérium/vírusörzseket – mint például a pestis, tífusz, kolera, lépfene, himlő, sárgaláz, botulinum és vérzéses lázak kórokozói – előállítására, valamint a célba juttatásra alkalmas eszközök összeállítására.

A rendelkezésre álló információk alapján napjainkban is hat észak-koreai kutatóintézet foglalkozik biológiai harcanyagok kutatásával, fejlesztésével és korlátozott mértékben előállításával. A biológiai harcanyagok célba juttatására a lehetséges eszközök széles választéka áll rendelkezésére, ebből elsődleges a ballisztikus rakéták szerepe. Meg nem erősített információk szerint a biológiai harcanyagok tesztelése az ország nyugati partvidékén fekvő szigeteken történik.

Szíria a 80-as években kezdett foglalkozni BW-kutatásokkal. A rendelkezésre álló információk alapján a damaszkuszi Szíriai Tudományos Kutatóközpont végzi a kutatást, a polgári biotechnológiai üzemek bevonásával.

Jelentős külföldi segítség nélkül Szíria nem képes BW-harcanyagok tömeges előállítására, de feltehetően rendelkezésére állnak kis mennyiség gyártásához és célba juttatásához szükséges berendezések.

A líbiai BW-program, amely a 80-as években kezdődött, jelenleg még a kutatási-fejlesztési szakaszban tart. A rendelkezésre álló információk szerint a legnagyobb problémát a tudományos és technológiai háttér hiánya jelenti.

Összegzés

A NATO non-proliférációs politikájának kialakításában fontos állomást jelentett az 1999. áprilisi washingtoni csúcsertekezlet. Megállapították, hogy a proliferáció továbbra is közvetlen katonai veszélyt jelent a Szövetség számára. A NATO perifériáján és a hozzá közel eső térségekben sok olyan állam található, amely nukleáris, vegyi és biológiai fegyverek beszerzésére és eladására törekszik. Annak érdekében, hogy a Szövetség eredményesen tudjon szembeszállni ezekkel a kihívásokkal, politikájában súlyuknak megfelelő figyelmet kell, hogy kapjanak a proliferációs kockázatok és veszélyek. A tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközeik elterjedését, terroristák kezébe jutását minden eszközzel meg kell akadályozni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Non-proliférációs ABC
Multilaterális fegyverzet-ellenőrzési megállapodások és exportellenőrzési rendszerek, KÜM Budapest, 2000

Úgy vélem, ma már senki számára sem kétséges, hogy 2001. szeptember 11-e a világ nemzetbiztonsági szolgálatainál lényeges módosulásokat okozott a terrorizmussal kapcsolatos felfogásban. Nem az én feladatom annak eldöntése, vajon az Egyesült Államok nemzetbiztonsági szolgálatai, illetve a velük együttműködő külföldi szolgálatok megtettek-e minden tőlük telhetőt a tragikus események elkerülése érdekében. Célszerűnek tartom azonban periodikánk hasábjain közzétenni azon – általam fontosnak tartott – tapasztalatokat, amelyeket az Egyesült Államok nemzetbiztonsági szolgálatai szereztek. Megítélésem szerint azok iránymutatók lehetnek más nemzetek számára is a terrorizmus elleni felderítés megszervezése és végrehajtása során, nem mellőzve a nemzeti sajátosságokat és persze a lehetőségeket sem. Tanulmányomban nem térek ki a terrorizmus elleni harc fegyveres erőket érintő egyéb vonatkozásaira, pusztán a hírszerzési kérdéseket érintem.

A terrorizmus elleni küzdelem törvényi háttere mind szövetségi, mind nemzeti szinten többé-kevésbé szabályozott, amit az alábbiakkal támasztok alá:

A NATO 1999. április 24-én Washingtonban tartott csúcstalálkozóján a Szövetség stratégiai koncepciójával kapcsolatban az alábbi megállapodás született: *„a Szövetség erőit és infrastruktúráját meg kell védeni a terrortámadással szemben”*.

A NATO 2002. november 21-ei prágai csúcsértekezlete e témában az alábbi határozatot hozta: *„Az értekezlet támogatja a terrorizmus elleni védelem katonai koncepcióját. A koncepció része a NATO-képességek növelését célzó intézkedéseknek, amely magában foglalja a hírszerzési adatok jobb megosztását és a válságkezelési intézkedéseket. A terrorizmus súlyos és növekvő fenyegetést jelent a Szövetség lakosságára, haderejére és területére, ezért minden formáját kategorikusan visszautasítjuk és elítéljük. A terrorizmus ellen csak hatékony és sokoldalú küzdelem lehet eredményes.”*

Ami a hazai szabályozást illeti, két dokumentumot tartok fontosnak kiemelni. Az 1993. évi CX. törvény a honvédelemről a Magyar Köztársaság fegyveres erői feladatainak meghatározásában az alábbi kitételeket teszi: *„segítségnyújtás a rendvédelmi szerveknek a terrorizmus elleni tevékenységhez”*.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 4., 5., 6. és 7. §-a többek között a terrorszervezetekről történő információszerzésről és a terrortevékenység elhárításáról intézkedik.

A 2001. szeptember 11-e utáni helyzet megköveteli a vonatkozó törvények átdolgozását és új szabályozók kiadását, hiszen a terrorizmus elleni harc újabb követelményeket támaszt a nemzetbiztonsági szolgálatokkal szemben.

Egyes vélemények szerint a Világkereskedelmi Központ és a Pentagon elleni támadás az 1941-es Pearl Harbor-i csata után az Egyesült Államok hírszerzésének legnagyobb kudarca. Kudarcot jelentett a hírszerzés minden munkafolyamatában, a feladat szabásában, az adatszérésben, az elemző munkában, hiszen valamilyen formában jelezni kellett volna a várható eseményeket.

Jóllehet az Egyesült Államok és a szövetségesek biztonsági szolgálatai már 1996-tól kezdve szorosan figyelték Bin Laden tevékenységét, mégsem voltak képesek előre jelezni a terrorakció előkészületeit. Kétségtelenül igaz az a tény, hogy 2001 májusa és júliusa között több figyelmeztető jelzés érkezett egy amerikai érdekek elleni lehetséges terrortámadásról (megjegyzés: érdekes figyelemmel kísérni, hogy a tragikus esemény óta mennyire megnőtt az előrejelzések száma a különféle hírszerző és biztonsági szolgálatoknál), azt azonban valószínűleg a jelzések ellentmondásossága vagy a szolgálatok figyelmének lanygulása miatt nem vették komolyan. Amint később kiderült, nem lett volna szabad Bin Laden összeköttetési módszereit és dezinformációs tevékenységét alábecsülni.

1. A radikális iszlám terrorizmus veszélyei

Mielőtt a terrorizmus elleni hírszerző műveletekre rátérek, célszerűnek tartom megvizsgálni, hogy milyen veszéllyel jár a terrorizmus. Nem vitatható, hogy 2001. szeptember 11-e az emberek terrorizmusról alkotott felfogásában gyökeresen eltérő képet alakított ki. Nyilvánvalóvá vált, hogy egyetlen hely sincs biztonságban a világon, beleértve a szuperhatalmakat is. A veszély leginkább három tényezőnek tulajdonítható: a radikális iszlám világszerte terjedő szélsőséges ideológiájának, az alkalmazott halálos módszereknek, továbbá annak, hogy fennáll a lehetősége, hogy a radikális szervezetek tömegpusztító eszközöket használnak. Utóbbi nemcsak az emberek félelemérzetét növeli, hanem komoly pszichikai hatással is bír. A félelemérzet növeléséhez hozzájárulhat a média is, különösen akkor, ha eltúlozza a veszélyeket. Tényként fogható fel azonban, hogy a 70-es, 80-as évek terrorizmusát az ezredforduló táján felváltotta az olyan vallási alapon működő terrorizmus, amely szent háborúnak tekinti ártatlan emberek felrobbantását vagy más módon történő megsemmisítését. A terrorista szervezetek az elmúlt időszakban fokozódó együttműködést valósítottak meg, az al-Kaida igyekszik minél több szervezetre kiterjeszteni befolyását.

A terrorizmus mai megjelenési formáinak megértéséhez a múltba kell visszatekinteni, és meg kell vizsgálni a kezdeteket. A Nyugat elleni iszlám dzsihad a 70-es években a szovjetek Afganisztán elleni háborújával kezdődött, akik ellen az afgán mudzsahidék (iszlám harcosok) fejtettek ki ellenállást. Ezekből a harcosokból lettek a tálibok. A mudzsahidék a világ összes muzulmánját felszólították, hogy harcoljanak a szovjet invázió ellen, ráadásul a harc győzelemmel végződött, a szovjeteket kiűzték Afganisztánból. A győzelmet Isten akaratának tudták be. Az afganisztáni háború után a mudzsahidéknek három választásuk volt: visszatérnek országukba és folytatják korábbi életüket, visszatérnek országukba és radikális mozgalmakat hoznak létre az „igazi iszlám” szülőföldjükön történő elterjesztésére, vagy az iszlám ügyért más országokban harcolnak. Ennek megfelelően az „afgán veteránok” egyre több iszlám országban tűntek fel és vettek részt terrorista

szervezetek tevékenységében, Egyiptomtól Malaysiáig. Sok esetben azonban megtagadták tőlük a belépési engedélyt, így egyes afgán veteránok politikai menedékjogot kértek és kaptak több nyugati országban, köztük az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Németországban, Svájcban. Az Afganisztánban maradt mudzsahideket Bin Laden szervezete karolta fel. Kialakult egy több országot átfogó, szélsőséges eszméken alapuló és közös célokat valló terrorista szervezet, amely háborús tapasztalatokkal rendelkezik, sőt – ami legalább ilyen fontos – tagjai személyesen ismerik egymást. Ezek a személyek alkotják a modern iszlám terrorizmus sejtjeit. Ezek a sejtek veszélyeztetik ma a nyugati és a mérsékelt arab világot. Bin Laden és követői célja világos: meghódítani a világot és mindenütt elterjeszteni a radikális iszlámot. Bin Laden az amerikai néphez írt levelet, amely először az Interneten jelent meg arabul, majd Nagy-Britanniában iszlám szervezetek angolul is terjesztették. Ebben a levélben az alábbi indokok szerepelnek a Nyugat elleni támadások alátámasztására:

- megtámadtatok bennünket Palesztinában;
- támogatjátok az orosz atrocitásokat Csecsenföldön, az indiai elnyomást Kasmír ellen és a zsidó agressziót Libanonban;
- irányításotok alatt, tanácsotokra és utasításotokra országaink kormányai naponta támadnak bennünket;
- katonai fenyegetéssel kizsákmányoljátok gazdagságunkat, jelentéktelen áron megszerzitek olajunkat;
- katonai megszállás alatt tartjátok, korrumpáljátok országainkat, területünkön katonai bázisokat építetek ki;
- éheztetitek az iraki muzulmánokat, Irakban a szankciók következtében másfélmillió gyerek halt meg;
- támogatjátok a zsidókat abban, hogy Jeruzsálem legyen az örök fővárosuk. Segítségetekkel és védelmetek alatt a zsidók le akarják rombolni az al-Aksza mecsetet stb.

Lényeges azonban különbséget tenni az iszlám radikalizmus és az iszlám vallás között. Az iszlám vallás eredeténél fogva semmivel sem erőszakosabb, mint a keresztény, hindu, zsidó vagy más vallás. Félreértés lenne a vallást a vallási fanatizmussal azonosítani. Az iszlám radikalizmus a dzsihádot (szent háborút) teszi a legfőbb vallási kötelességgé és azt a hagyományos iszlám értékek fölé helyezi. Elsődleges célja a mérsékelt iszlám országok meghódítása, ennek számtalan példáját láthatjuk az arab országokban. Az „iszlamizált” országokat ugródeszkaként felhasználva célként tekinti a nagyobb iszlám közösségekkel rendelkező országokban történő terjeszkedést. Ennek eredményességét tapasztalhatjuk Koszovóban, Bosznia-Hercegovinában, a volt szovjet tagköztársaságokban, Kína egyes területein, a Fülöp-szigeteken, Indonéziában, Malaysiában és több észak-afrikai országban. A nyugati világ és az iszlám országok meghódítására 1998-ban Bin Laden létrehozta a Világ Iszlám Frontja elnevezésű szervezetet, amely szent háborút hirdetett a kereszténység és a zsidóság ellen.

A szervezetet több mint egy tucat iszlám radikális mozgalom támogatja, köztük a Fülöp-szigeteken működő Abu Sayaf, a pakisztáni Jaish-e Muhammad, az egyiptomi dzsiháds csoportok vagy az algériai GIA.

Az iszlám radikalizmus terjedésének harmadik szakaszában a nyugati országok „meghódítása” a cél.

Az iszlám radikalizmus Európát is veszélyezteti. Ennek alátámasztására lássunk néhány adatot:

- 2002. november 27-én Párizs külvárosában francia terrorelhárítók hat algériai és pakisztáni személyt tartóztattak le, akik „logisztikai támogatást” nyújtottak Richard Reidnek, a „cipőbombásnak”, aki 2001 decemberében a Párizs – Miami járatot akarta felrobbantani;
- 2002-ben, Olaszországban 40 olyan személyt vettek őrizetbe, akiket az al-Kaidához való tartozással gyanúsítanak, jóllehet a bíróság még nem találja ellenük elegendőnek a bizonyítékokat;
- Görögországban továbbra is folyik az EU-, NATO- és Egyesült Államok-ellenes „November 17” elnevezésű radikális baloldali terrorcsoport üldözése;
- 2003. január 5-én Londonban letartóztatták az úgynevezett „ricin csoportot”, az általuk bérelt lakásban megtalálták a halálos mérget. Az eset a bioterrorizmus terjedésére is bizonyítékul szolgál;
- 2003. január végén a spanyol rendőrség Barcelonában 16 személyt tartóztatott le. A házkutatások során fegyvereket, robbanóanyagot, vegyi anyagokat és elektromos berendezéseket foglaltak le. A csoport a hatóságok szerint az egyik európai al-Kaida sejthez tartozik.

Jogosan merül fel a kérdés, hogyan lehet harcolni az ilyen típusú terrorizmus ellen? Úgy vélem, mindenki egyetért abban, hogy csak több „fronton” és komplex módon végrehajtott, időben elhúzódó tevékenységekkel számolhatunk. Az afganisztáni katonai műveletek részben sikeresek, de közel sem nevezhetők befejezetteknek. A második fázisban az arab és iszlám világban jelen lévő összes radikális szervezetet kellene felszámolni, de ez a tevékenység a saját kormányok feladata lenne a saját területükön, nyilvánvalóan nyugati támogatással. A feladat azonban nem elsősorban katonai természetű, hiszen nevelésre és jóléti intézkedésekre is szükség van. Ez azért sem könnyű, mert a radikális iszlám szervezetek is hasonló eszközökhöz nyúlnak saját céljaik elérése érdekében, ráadásul a fiatal generációk irányába. Mindenképpen indokolt azonban a határozott fellépés olyan országokkal szemben, amelyek állami szinten támogatják a terrorizmust.

Ami hazánk ilyen jellegű fenyegetettségét illeti, felelőtlenség lenne azt állítani, hogy bennünket nem érhet terrortámadás, ugyanakkor ezt nem szabad eltúlozni, hiszen a Magyar Köztársaság nem elsődleges célpontja a terrrorszervezetek akcióinak. Ha a közelmúltban bekövetkezett terrorakciókat és az előkészületeket vizsgáljuk, megállapítható, hogy a szervezetek olyan helyeken támadnak, ahol a megelőzés alacsonyabb szintű. A veszélyeztetettség körének meghatározásában

célszerű különbséget tenni az általános fenyegetettség és olyan speciális rétegek, mint például műveleti területen szolgáló katonák, rendőrök vagy a külszolgalaton tartózkodók, illetve hazánkba látogató amerikai vagy izraeli turisták fenyegetettsége között.

2. A hírszerzés megszervezése Bin Laden és az al-Kaida szervezet ellen

Az Egyesült Államok hírszerző szervezetei már 1996-tól kiemelt feladatként kezelték Bin Ladent és az al-Kaida szervezetet, mert 1995-ben jelzések érkeztek, hogy azoknak köze volt a Világkereskedelmi Központ ellen 1993-ban elkövetett támadáshoz. 1996-ban az Egyesült Államok külügyminisztériuma Bin Ladent a világ iszlám terrorista tevékenységeinek legnagyobb szponzoraként aposztrofálta, aki komoly veszélyt jelent az Egyesült Államokra. Szervezete hajtotta végre Szaúd-Arábiában az Egyesült Államok légibázisa elleni támadást, amely 19 halottat követelt, s 1998. augusztus 7-én az Egyesült Államok kenyai (Nairobi) nagykövetsége elleni akciót, amit Bin Laden azzal indokolt, hogy a nagykövetség Kelet-Afrika legnagyobb hírszerző központja. (Csak érdekességként érdemes megfigyelni, hogy a Kenyában 2002 őszén izraeli turisták ellen elkövetett támadás indoka is hasonló volt: a végrehajtók szerint a szálloda a Moszad-ügynökök által sűrűn látogatott hely). Bin Laden nevéhez fűződik az 1998-as tanzániai (Dar es Salam), Egyesült Államok nagykövetsége elleni merénylet is („eredménye” 224 halott és több mint 4 000 sebesült). Mindezek következtében Bin Laden az FBI tíz leginkább körözött személyeinek listájára került, és nem szokványos összegű díjat (ötmillió dollárt) ígérték a nyomravezetőnek. Ennek ellenére *egyetlen nyugati hírszerző szervezetnek sem sikerült ügynöki úton behatolni Bin Laden terrorista szervezetébe.*

A Bin Ladenre és az al-Kaidára vonatkozó információk zöme SIGINT-forrásból származott. Az NSA (National Security Agency) és a vele kapcsolatban álló szövetséges partnerszolgálatok szisztematikusan gyűjtötték a szervezettel kapcsolatos rádióforgalmi adatokat és telefonüzeneteket. Miután Bin Laden tudomást szerzett róla, hogy összeköttetési vonalait figyelik, tevékenységét nem szüntette be, hanem még bonyolultabb és fejlettebb módszereket alkalmazott.

A kenyai és tanzániai robbantások nemcsak azt tették nyilvánvalóvá, hogy Bin Ladennek szándékában áll újabb terrorakciók szervezése, de azt is, hogy ezeket képes több ezer kilométer távolságból, Afganisztánból biztonságosan irányítani, úgy, hogy közben intenzív ellenőrzés alatt áll.

1996 májusában az Egyesült Államok hírszerző szolgálatainak tudomására jutott, hogy Bin Ladennel kapcsolatban álló iszlám szélsőségesek Kenyában, Nairobiban bázist hoztak létre. A kapcsolatot öt telefon- és faxvonalon, köztük egy mobiltelefonon keresztül szervezték meg (utóbbi Bin Laden részére volt fenntartva). A vonalakat ugyan lehallgatták, de az augusztusi támadással kapcsolatban semmilyen információ nem szivárgott ki. 2000 októberében öngyilkos merénylő megtámadta Jemenben az USS Cole hajót, 2001 elején pedig több Egyesült Államokbeli hírszerző ügynökség jelezte, hogy az elkövetkezendő 12-24 hónapban vagy az Egyesült Államokban, vagy külföldön tömegszerencsétlenséget okozó fegyverrel hajtanak végre támadást.

Vizsgáljuk meg közelebbről, milyen volt Bin Laden kommunikációs rendszere! 1996-2000 között Bin Laden több főhadiszállást és vezetési központot hozott létre Afganisztánban, a következő helyeken:

- az iráni határ mentén, a Koraszán hegyekben található barlangokban;
- a tálibok vallási központjának számító Kandahár mellett;
- Afganisztán déli részén, a pakisztáni határtól 100 kilométerre;
- Kelet-Afganisztánban, a Dzsálálábád körüli sziklák barlangjaiban;
- Kabul és a Kyber-hágó között;
- Khowst környékén (Dzsálálábád D), 30 kilométerre a pakisztáni határtól;
- Kunduz tartományban, a Pamír-hegységben;
- a Tádzsikisztánnal határos terület mentén.

A jelzett helyeket nagy hatótávolságú rádió-berendezésekkel, telefonokkal, faxokkal, e-mailek küldésére alkalmas számítógépekkel szerelték fel és adatbázisokkal látták el.

Bin Laden 1996 novemberében egy New York-i cégtől laptop méretű, műholdas összeköttetésre alkalmas berendezést szerzett be, amit több éven keresztül az INMARSAT nemzetközi tengeri kommunikációs rendszerben használt. Az utólagos elemzések megállapították, hogy összesen 2 200 percnyi beszélgetést folytatott le. A legtöbb hívást (143) azzal a Khaled al-Fawwazzal bonyolította le, aki Londonban élt és nevéhez fűződik a nairobi hálózat létrehozása. Több mint 50 hívás ment Kenyába, Wadih el Hage lakástelefonjára. Nevezettet 2001 júliusában a nairobi bombatámadásért elítélték.

Bin Laden óvatos volt és tudta, hogy a műholdas kommunikáció figyelhető, ezért műveleti célokra nem használta. Közvetlen munkatársai azonban nem voltak ilyen óvatosak és gyakrabban vették igénybe. Így került sor 1998-ban egyik munkatársra, Ayman al Zawahiri pontos tartózkodási helyének azonosítására, majd a jelzett személy kivégzésére. 1999 februárjától Bin Laden – feltehetően biztonsági okokból – a műholdas összeköttetést nem alkalmazza. Sandy Berger, volt nemzetbiztonsági főtanácsadó 1998-ban megerősítette, hogy az Egyesült Államok elleni támadásokra vonatkozó információk zöme telefonlehallgatásokból származott, amit gyakran műholdakról hajtottak végre. 1999 elején Bin Laden többfunkciós és a nyugati hírszerző szolgálatok részére gyakorlatilag támadhatatlan hírközlési rendszert hozott létre. Amint azt a későbbi vizsgálatok kiderítették, a rendszer a web-re, e-mailekre küldött különböző elektronikus üzeneteken alapult, amelyeket ha terrorelhárítók elemeznek, számukra semmiféle információt nem szolgáltatnak. Ezt a korszerű eljárást Bin Laden személyes összeköttetési módokkal (futárokkal) egészítette ki, amelyek használatára még Afganisztán szovjet megszállása idején kényszerült. Az utasításokat a futárok (összekötők) az al-Kaida közel-keleti, afrikai és európai parancsnokai felé továbbították, akik gondoskodtak arról, hogy a sejtek tagjai megkapják azokat.

A számos figyelmeztető jelzés ellenére az Egyesült Államok hírszerző szolgálatait meglepte 2001. szeptember 11-e. Ismeretes, hogy 2001 májusában az Egyesült Államok külügyminisztériuma figyelmeztetést adott ki, hogy amerikai állampolgárok Bin Laden terrorista csoportjainak célpontjai lehetnek. Az Afrikában és a Közel-Keleten lévő katonai erőket magasabb készenléti fokozatba helyezték, több figyelmeztető jelzés érkezett, hogy külföldi amerikai érdekeket terrortámadás veszélye fenyeget. Az utólagos elemzések során azonban kiderült, hogy ezeknek a figyelmeztetéseknek alapját Bin Laden dezinformációs tevékenysége képezi, amelynek az volt a célja, hogy a hírszerző szolgálatokat megtévesszék, eltereljék a figyelmet arról, hogy a terrorkció nem az Egyesült Államokon kívül, hanem azon belül készül.

A legjobb figyelmeztetést az FBI egy pilótakiképzőtől kapta, aki 2001 augusztusában jelezte, hogy fennáll a lehetősége annak, hogy terroristák repülőgépet térítenek el és az üzemanyaggal teli gépet repülő bombaként használják fel. Az információt adó arab származású tanítványt őrizetbe vették a vízumszabályok megsértéséért, de a szeptember 11-ei támadással kapcsolatban semmilyen információt nem szolgáltatott.

3. A terrortámadás hatása az Egyesült Államok hírszerző ügynökségeire

A terrorkciót követően az Egyesült Államokban számos elméleti vita kezdődött és gyakorlati intézkedés látott napvilágot a hírszerző tevékenység hatékonyságának növelésére, amely az alábbiakban összegezhető:

HUMINT-területen növelni kell a képességeket, mint ahogy Bush elnök 2001. december 11-én, Dél-Karolinában, tiszti iskolások előtt kifejtette: *„újra kell építeni a humán hírszerzési képességeket, olyan emberekre van szükség, akik megtalálják a célt, követik az ellenséget és segítenek ördögi terveik megvalósításában”*. Mindez a gyakorlatban azt jelenti, hogy ügynöki hálózatokat kell szervezni, hosszú távú tervezést kell megvalósítani, amihez biztosítani kell a pénzügyi forrásokat. Bush elnök engedélyt adott, hogy a CIA titkos műveleteket hajtson végre, beleértve bűnözők felhasználását és célszemélyek meggyilkolását is. Meg kell azonban jegyezni, hogy az iszlám terrorista csoportokba történő beépülés rendkívül nehéz, gyakran szinte lehetetlen, de mindenképpen hosszú időt igénylő feladat.

Az elemző-értékelő kapacitások növelése elengedhetetlen követelmény. Ez megfelelő ismeretekkel rendelkező szakértők képzését követeli meg, akik képesek politikai, szociális és technikai kérdésekben eligazodni. A korábbiakhoz viszonyítva a terrorizmus elleni hírszerzésben sokkal nagyobb fontosságot kell tulajdonítani az OSINT-nak (Open Sources Intelligence – nyílt forrásból származó hírszerzés).

A humán és elemző képességek javításán túl a terrorizmus elleni hírszerzés megköveteli az IMINT (Imagery Intelligence) képességek reformját is.

Az Egyesült Államok a legnagyobb erőfeszítést kétségkívül a SIGINT (Signal Intelligence) és az ELINT (Electronic Intelligence) képességek kialakítására fordította. Az elmúlt évben közel 50 db hírszerzési, hírközlési, navigációs és meteorológiai műholdat állítottak szolgálatba, 25 milliárd dollár értékben, az afganisztáni műveletek támogatására. A hírszerzési célokat szolgáló műholdak közül kettő korai riasztási célokat szolgál (rakéta kilövését jelzi), kettő valós idejű képeket továbbít, három ugyancsak képeket továbbít, de kisebb teljesítményű. Ezenkívül számos SIGINT- és ELINT-tevékenységet folytató műholdat juttattak pályára, amelyek egyrészt felderítő, másrészt összeköttetési (adattovábbítási) célt szolgálnak. Ezek az eszközök meglehetősen költségesek, a legkorszerűbb technikai eszközök alkalmazó, magas elliptikus pályán haladó műholdak 1,5-2 milliárd dollárba kerülnek darabonként.

Az afganisztáni műveletek során a műholdak által szolgáltatott adatokat az alacsonyabban működő légi rendszerek felé továbbítják. Több mint tíz típusú felderítő eszköz működik az afganisztáni légtérben, köztük E-3 (AWACS) korszerűsített U-2 típusú, radarral, elektro-optikai kamerákkal és SIGINT-rendszerekkel felszerelt felderítő repülőgépek, RC-135 SIGINT-repülőgépek, EC-130H rádiófelderítő és zavaró repülőgépek, Predator típusú pilóta nélküli felderítő repülőgépek.

Az afganisztáni műveletek megkövetelik a jelzett felderítő eszközök további fejlesztését. A légierőnél fejlesztés alatt áll egy olyan többcélú felderítő repülőgép, amely az AWACS-képességek mellett SIGINT-feladatokat és radartevékenységet is ellát. A haditengerészetnél is kombinált képességek fejlesztésén dolgoznak, így a korábbi P-3 Orion típusú felderítő gépeket az EP-3 Ariet és az EA-68B Prowler rendszerek váltják fel. A terrorizmus elleni küzdelem megköveteli, hogy a jövőben olyan alacsonyban szálló eszközöket fejlesszenek ki, amelyek képesek személyek azonosítását is elvégezni, arcvonások és járásmód alapján. Az elektronikai hadviselés pedig abban az irányban halad, hogy képes legyen a terrorista szervezetek számítógépeit és hírközlési rendszereit megbénítani.

A terrorizmus elleni hírszerzés részét képezik azon intézkedések is, amelyek az e-mailek ellenőrzését szolgálják. Ezen a területen azonban komoly kihívásokkal állunk szemben, például olyan rejtjelzési eljárások kerültek kidolgozásra, amelyek során a továbbítandó információt web-oldalakra, zene vagy kép formájában rejtik el. Egy másik probléma a magánszféra, a személyiségi jogok védelme területén jelentkezik.

A terrorista szervezetek nem működhetnek pénzügyi fedezet nélkül. A pénzügyi tranzakciók felderítése viszont nem egyszerű, hiszen a kis tételekben sok helyre küldött pénzügyi összegek felhasználásának ellenőrzése szinte lehetetlen feladat. Ugyanakkor fennáll a lehetősége annak is, hogy a tranzakciók nem bankokon, hanem személyeken keresztül történnek.

4. A hírszerzői együttműködés fontossága

A nemzeti határokon átnyúló terrorizmus megköveteli, hogy a hírszerző szervezetek szoros nemzetközi együttműködést folytassanak. Az Egyesült Államok egyre több lehallgató állomásra tart igényt a közel-keleti országokban és Közép-Ázsiában. Az arab országok jól hasznosítható információkkal rendelkeznek a terrorszervezetekről, azok toborzási rendszeréről, a motivációkról és a műveleti eljárásokról. A terrorszervezetekbe történő beépülésre sokkal jobb lehetőségük van, mint bármelyik nyugati szolgálatnak. Várható, hogy a jövőben a technikai adatszerzés érdekében az Egyesült Államok hírszerző szolgálatai nagyobb támogatást nyújtanak az említett térség államainak, elsősorban SIGINT- és IMINT-területen. Ehhez azonban mindenekelőtt bizalomra van szükség, amelynek megszerzése nem egyszerű.

A nemzetközi együttműködés mellett nagy szükség van az országon belüli, a különböző szolgálatok közötti együttműködésre is. A terrorizmus elleni hírszerzés hatékonysága növelésének szándéka vezetett az Egyesült Államokban a belbiztonságról szóló törvény kiadásához, majd a Belbiztonsági Minisztérium felállításához, amely gyűjti a terrorizmussal kapcsolatos adatokat és koordinálja a hírszerző szervezetek és a biztonsági szolgálatok munkáját. A különböző forrásokból származó adatok értékelésére a CIA-igazgató közvetlen irányítása alatt Terrorista Veszély Integrációs Központot hoztak létre, amely a CIA, az FBI, a Belbiztonsági Minisztérium és a DIA információit értékeli, valamint feladatokat szab a különböző ügynökségek részére. Fontos intézkedés az Európai Unió ujjlenyomat-rögzítési rendszeréről hozott döntés, amelynek értelmében minden letelepedni szándékozó állampolgártól ujjlenyomatot vesznek. Hatékonyságról azonban csak akkor beszélhetünk, ha a különböző szolgálatok adatait összegzik, és időben eljuttatják a döntéshozókhöz. Úgy vélem, ez is fontos tanulsága 2001. szeptember 11-nek és nemcsak az Egyesült Államok részére.

Következtetések

1. Az al-Kaida terrorszervezet igyekszik egyre nagyobb befolyást szerezni az iszlám radikális szervezetekben, létszámuk hozzávetőleg 3 500 fő. A hírszerzés elsődleges feladata a szervezetek minél alaposabb megismerése.

2. A terrorizmus elleni hírszerzésben kiemelt szerepe van a technikai eszközökkel folytatott módszereknek (SIGINT, ELINT, IMINT), a HUMINT-területen pedig új képességek kialakítása válik szükségessé. Jóllehet nem elsődleges fontosságú, mégis jelentős mennyiségű és minőségű adat szerezhető OSINT-forrásokból, feltétlenül szükséges azonban az adatok összevetése és elemzése.

3. A terrorszervezetek nemzetközi együttműködése miatt kiemelt fontossága van a hírszerző szervezetek nemzetközi és országon belüli – elsősorban a bűnügyi, határrendészeti és vámszervekkel folytatott – együttműködésének. A partnerszolgálati kapcsolatokban a jövőben célszerű kiemelt figyelmet fordítani a mérsékelt arab országok szolgálataival folytatandó együttműködésre, hiszen ők rendelkeznek a legnagyobb tapasztalatokkal és HUMINT-lehetőségekkel a terrorizmus elleni hírszerzés területén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- NATO Press Release
1999. április 14.
2002. november 21.
- Boaz Ganor
The changing threat of international terrorism
2002. 12. 20.
- Whittaker, David, J.
The terrorism Reader, Routledge, Taylor and Francis Group, 2001.
- Bin Laden's letter to America:
Observer Worldview
2002. november 24.

TÓTH ANDRÁS MK. EZREDES

A FELDERÍTÉS PERSPEKTÍVÁI A TECHNOLÓGIAI FEJLŐDÉS TÜKRÉBEN

A német történész, Eric Hobsbawn szerint Európában a XX. század 1914-ben kezdődött és 1989-ben ért véget.¹ Ha eltekintünk az időszámítás klasszikus értelmezésétől, az állítás feltétlenül igaznak tekinthető, hiszen ebben az időszakban zajlottak azok a történelmi folyamatok, amelyek meghatározták az évszázad arculatát. A modernkor története nagy általánosságban négy történelmi esemény, a Bécsi Kongresszus (1814), a Versailles-i béke (1919), a Jaltai Konferencia (1945) és a Berlini Fal leomlása (1989) köré csoportosítható.

A Bécsi Kongresszus lezárta a napóleoni korszakot és stabil hatalmi egyensúlyt teremtett a kor birodalmi között, ami – eltekintve a forradalmi megmozdulásoktól és nemzeti felkelésektől – közel egy évszázadra szavatolta a nagyobb háborúktól mentes fejlődést. Az I. világháború ennek a kiegyensúlyozott, XIX. századi struktúrának vetett véget és nyitotta meg gyakorlatilag a XX. század történelmét.

A Versailles-i béke lezárta a történelem addigi legkatasztrofálisabb háborúját, ugyanakkor felszámolta az újkor négy meghatározó nagyhatalmát, a németet, a habsburgot, a romanovi oroszot és az ottomán törököt, ugyanakkor szinte végzetesen legyengítette az angol és francia birodalmakat. Mindez az első kommunista nagyhatalom létrejöttével egy törekeny, instabil Európát eredményezett, amelybe szinte be volt kódolva egy újabb, egész Európára, sőt mint kiderült, az egész világra kiterjedő fegyveres konfliktus, a II. világháború.

A nagy világégést követően Anglia és Franciaország fokozatosan veszít világhatalmi súlyából, végleg elveszítik gyarmataikat és tartósan középhatalmi szerepbe süllyednek. Időközben kialakult a XX. század második felének történelmét meghatározó két szuperhatalom szembenállása.

A Berlini Fal leomlása a bipoláris világrend végét jelentette, s egyúttal utat nyitott egy olyan történelmi szakaszra, amely a XXI. század első felén mindenképpen végigvonulni látszik. *„Amikor tehát a XXI. századi biztonság- és védelempolitikáról, illetve ennek tükrében a XXI. század felderítéséről beszélünk, elsősorban azt kell világosan látnunk, hogy nem egy jövőbeni, ködös perspektívát elemzünk, hanem egy immár csaknem másfél évtizedes jelenséget próbálunk rendszerbe foglalni és folyamatait vizsgálni.”*²

¹ E. Hobsbawn: *Storia del Ventesimo Secolo*. Editore Arnoldi, Roma 1995 p. 6. ford.: Tóth András

² Narcis Sera: *European Security in the XXI. century*. Revista Cidob D'afers Internacionals, 49. szám, 2000. május p. 11. Madrid ford.: Tóth András

Ahhoz, hogy kellő biztonsággal elkülönítsük a kor meghatározó jelenségeit és megértsük valóban jellemző tendenciáit, meg kell értenünk a jelenlegi fejlődési folyamatok kiváltó okait. Látszólag a Berlini Fal leomlásával, vagyis a szocialista tábor megszűnésével és a Szovjetunió fragmentációjával vette kezdetét napjaink egységesülése, a globalizmus kiteljesedése. A világ azonban ennél sokkal összetettebb módon változik, és nem feltétlenül csak a kétpólusú világrend megszűnése áll korunk eseményeinek hátterében.

Az elmúlt 20-25 évre visszatekintve megállapítható, hogy a politikai műhelyek, de a világ felderítő szolgálata is meglehetősen szűklátókörűek voltak. A XX. század utolsó negyedében beindult társadalmi, gazdasági folyamatok elemzésében, a technológiai fejlődés valós következményeinek feltárásában és mindezek világpolitikára gyakorolt hatásának megértésében csak korlátozott eredményeket tudtak felmutatni.

A. Harkowitz³, a Pentagon egyik biztonságpolitikai szakértője szerint *„utólag világosan kimutatható, hogy a múlt század 50-es éveiben megjelent és a 80-as évektől látványosan felgyorsult globalizáció áll az azóta lezajlott világpolitikai események hátterében”*. A globalizáció nem más, mint egy sor technikai, technológiai (elsősorban informatikai és telekommunikációs) újítás, valamint az ezekhez kapcsolódó, főként a nyugati világból eredő gazdasági, szociológiai és kulturális modellek gyakorlati visszatükröződése a társadalmak fejlődésében. A technológiai fejlődés ma már tetten érhető a világ legeldugottabb sarkában is, és gyakorlatilag nincs a földön olyan társadalom, sőt olyan közösség, amelynek fejlődését ne befolyásolná egyre meghatározóbb formában.

Az egyre gyorsuló technológiai fejlődés fő irányvonalát az információ-menedzsment és információ-továbbítás forradalmi átalakulása képezte és képezi mind a mai napig. Természetes tehát, hogy a felderítés alapvető „munkaeszközét”, az információt érintő fejlődés az első pillanattól visszatükröződött a felderítő szolgálatok napi tevékenységében, s annál furcsább, hogy valós hatásainak átfogó, minden részletre kiterjedő feltárása mind a mai napig nem történt meg.

A technika és technológia három területen kapcsolódik a felderítéshez: az adatszerező eszközök révén, a korszerű elemző munka nélkülözhetetlen segítőként és végül a felderítés egyik leggyorsabban változó célpontjaként. Megjegyzendő, hogy ez utóbbi téren a ráhatás exponenciálisan növekszik, mind az újabb és újabb eszközök és technológiák megjelenése és fejlődése, mind pedig földrajzi és kulturális elterjedésük révén. Ennek köszönhető, hogy a tömegpusztító fegyverek kérdése, ami a nagyhatalmi szembenállás megszűntével elvben egyre kevésbé fontos kérdéssé válhatott volna a katonai felderítő szolgálatok feladatrendszerében, manapság az egyik legkomolyabb kihívást jelenti számukra.

³ A. Harkovitz: The Global World. The Journal of Strategic Studies 24/3 2002 p. 37. ford.: Tóth András

Bár a technológiai fejlődés elsősorban a számítástechnika terén, illetve annak közvetítésével hatolt be legmélyebben mindennapjainkba, a felderítésben érdekes módon nem az adatfeldolgozás és elemzés, hanem az adatszerzés terén hozott gyökeres áttörést. Walter Laqueur, amerikai szakértő megfogalmazása szerint „a korszerű eszközök adatszerző képességei ma messze meghaladják a feldolgozó kapacitásokat és a megszerzett adatok felhasználásának lehetőségeit.”⁴

Az elmúlt fél évszázad, de különösképpen az utolsó három évtized mérhetetlenül felgyorsította az adatszerző eszközök fejlődését. A technológiai fejlődés a II. világháborúban alkalmazott brit ULTRA és amerikai MAGIC távközlés-lehallgatási programoktól a műholdas alapú SIGINT-, IMINT-, MASINT- és COMINT-rendszerekig egyre újabb és újabb eszközökkel bővítette a felderítés és ezen belül az adatszerzés arzenálját. Az adatszerző oldal előretörését elsősorban az eredményezte, hogy a távközlési, rádiófelderítési, távérzékelési technológiák viszonylag hamarabb, a fejlettség alacsonyabb fokán tudtak gyökeresen új képességeket teremteni a felderítés számára, mint maga a számítástechnika. A számítógép, amely voltaképpen az ULTRA-program egyik „mellékterméke”, valójában csak a 80-as évektől kezdve vált alkalmassá arra, hogy érdemben tudja befolyásolni az elemző munka mikéntjét és minőségét. Éppen csak a közelmúltban vált általánossá, hogy minden elemző tiszt asztalán ott a számítógépes terminál, amely lehetővé teszi az adatbázisokhoz való közvetlen hozzáférést. A folyamat azonban egyre gyorsabb ütemben halad. A feldolgozási idők mindinkább lerövidülnek, s napjainkra általánossá vált az egyre interaktívabb munkahelyi hálózatok alkalmazása is. Az adatfeldolgozó képességek bővülése megállíthatatlannak tűnik, de még mindig nem lehetünk biztosak abban, hogy az informatikai fejlődés belátható időn belül lényegesen jobb elemző képességekben testesül meg.

Az információs túlterhelés az elemző munka régi rákfenéje. A következő éveket előreláthatólag még több forrásból – s egyre inkább nyílt forrásból – származó, még több információ jellemzi majd. Bár a számítástechnika mind hatékonyabban alkalmazható az adatfeldolgozásban és bizonyos értelemben az elemző metodológiában, a mesterséges intelligenciák egyik legnagyobb hiányossága továbbra is a hasznos és haszontalan megkülönböztetésének korlátozott képessége marad, amely továbbra sem teszi lehetővé a megszerzett információk közötti megbízható gépi szelekciót. Ennek következtében az elemzést támogató technológia legfeljebb kapacitásaiban képes együtt haladni a begyűjtött adatokat szintén szelektálás nélkül ontó adatszerző technológiákkal. Az elemzés minőségét továbbra is – egyelőre beláthatatlan ideig – az elemző felkészültsége és intelligenciája határozza meg.

⁴ W. Laqueur: A World of Secrets: The Uses and Limits of Intelligence. New York, Basic Books, 1985 p. 311. ford.: Tóth András

Napjainkban és a közeljövőben a technológiai fejlődés nagy valószínűséggel a távközlés terén gyakorolja a legnagyobb befolyást a felderítő tevékenységre. A múltban a felderítést és hírközlést funkcionálisan és szervezetileg egyaránt elkülönült egységekként kezeltük. Mára a két terület jelentősen közeledett egymáshoz és a technikai háttér, az alkalmazási eljárások, valamint az operatív szükségesség a jövőben még inkább összemossa őket. Ez utóbbi elsősorban a felhasználók oldaláról jelenik meg, akik egyre gyorsabb szolgáltatást várnak az adatszerzőktől. *Általános tapasztalat, hogy a világ eseményeiről a média révén szinte azonos időben értesülő felhasználói kör előbb kerül döntéskényszerbe, minthogy színvonalasan elemzett információk állnának rendelkezésre.* Ebből adódóan sokszor inkább kiegészítő információkat, mintsem feldolgozott felderítési adatokat várnak az adatszerzőktől. Közeledik az idő, amikor a politikai és katonai döntéshozók hírközlési (média) és felderítési információigénye integrált formában jelenik meg. Világosan látszik, hogy a média és a felderítés versengése így új dimenziót nyer. Manapság a magán-médiavállalkozások számára is elérhető – mind technológiai, mind pénzügyi szempontból –, hogy saját távközlési műholdakat üzemeltessenek, teljes autonómiát biztosítva maguknak a tájékoztatásban, ami előre vetíti a felderítés kommercializálódását is.

A technológiai fejlődés egyre inkább hatást gyakorol az adatszerzés tradicionális elemeire is. Az emberi erővel folytatott felderítés, legyen az harcászati, hadműveleti vagy hadászati, nyílt vagy fedett, korábban meglehetősen immunitást mutatott a technika iránt. Kivételt képez talán a titkos információgyűjtés néhány speciális, az adott korban avantgárdnak számító eszköze, amelyek mára, a kommersz technikai eszközök robbanásszerű fejlődése következtében elavulttá, feleslegessé váltak. Leegyszerűsítve a dolgot, a hagyományos felderítés eszközigénye hosszú ideig kimerült néhány egyszerű kép- és hangrögzítő készülékben, távcsőben és valamifajta közlekedési eszközben. Napjainkban a helyzet gyökeresen megváltozott. A fentebb már említett média-boom következtében a hagyományos felderítés valamennyi eleme rákényszerült a korszerű távközlési eszközök alkalmazására, kezdve az Internettől a műholdas telefonig. A korábbi manuális rejtjelezést felváltották az elektronikus kriptográfiai eljárások. A GPS rövid időn belül minden felderítő katona egyéni felszerelésének elengedhetetlen részévé válik, és még sorolható lenne a technológiai fejlődés begyűrűzése a hagyományos felderítés valamennyi részterületére.

A technológiai fejlődés és a felderítés kapcsolatának elemzése során nem kerülhető meg az Internet hatásainak behatóbb vizsgálata sem. A felderítés számára az Internet a technológiai fejlődés első számú megtestesítője, amely forradalmian új helyzetet teremtett az adatszerzésben és elemzésben egyaránt. Napjainkban a világháló a felderítés leggazdagabb nyílt információforrását képezi, de adatszerzési jelentősége távolról sem merül ki az elérhető információk mennyiségének egyszerű növekedésében. Az Internet kínálta lehetőségek a felderítő szolgálatokat új módszerek, új eljárások kidolgozására és alkalmazására készítették, amelyek a világháló – egyelőre megvalósíthatatlannak tűnő – teljes körű ellenőrzésére irányuló kísérletektől a zárt hálózatokba való betörési módszereken keresztül, az elérhető adatbázisokban folytatott, kifinomult adatbányászati lehetőségekig terjednek.

Az Internet új perspektívákat nyitott és egyben új kihívásokat teremtett az elemző-értékelő munkában is. A munkaasztalról elérhető világháló rendkívüli mértékben felgyorsítja az elemző munka bizonyos fázisait, feleslegessé teszi a tematikailag, tartalmilag és mennyiségileg korlátozott, helyi adatbázisok használatát, esetenként a könyvtárak időigényes látogatását. Ugyanakkor komoly veszélyeket is rejt magában, mivel a rendelkezésre álló hatalmas információtömeg jelentősen megnehezíti a felderítési adatok előállításához szükséges releváns információk kiszűrését, vagy másik példaként, az elemző könnyen kísértésbe eshet, hogy a hiteles forrásból származó adatok hiányossága esetén a világhálóról pótolja a hiányzó láncszemeket, sok esetben eltorzítva, más kontextusba helyezve az információt. Természetesen az ilyen és hasonló veszélyek egész sorát lehetne kimutatni a felderítő elemzés és az Internet viszonyrendszerében, azonban tagadhatatlan, hogy a világháló minden eddiginél hatékonyabb eszközt adott az információ-elemzők kezébe.

A technológiai fejlődés, mint feltáró terület, ugyancsak jelentős hatást gyakorol a felderítés jelenére és belátható jövőjére.

A technológiai proliferáció egyaránt érinti a katonai és polgári technológiákat és mind összetettebb folyamattá válik. A katonai eszközök proliferációja kiterjed a hagyományos fegyverekre éppúgy, mint a nukleáris, biológiai és vegyi tömegpusztító fegyverrendszerekre, illetve egyéb technológiákra. Egyre inkább jellemző a támogató eszközökre, mint például a „command-control-communication” rendszerekre, felderítő rendszerekre, de más társult technológiákra is. A jelenség semmi esetre sem új, de egyre kritikusabbá válik, különösen a tömegpusztító fegyverek és a korszerű célba juttató eszközök tekintetében.

A felderítés lehetőségei – az információs és technológiai proliferáció jellegéből adódóan – egyre inkább arra korlátozódnak, hogy több-kevesebb rálátást biztosítsanak az ismeretek és technológiák terjedésére, ám a jelenség feletti valós ellenőrzés gyakorlását nem teszik lehetővé.

A II. világháborút megelőzően, sőt talán a múlt század 60-as éveinek végéig a felderítő szolgálatok még úgy-ahogy képesek voltak arra, hogy a kor technológiáját elméleti mélységekig ismerő, a fejlődést követni képes munkatársakat foglalkoztassanak. Ezt követően a technológiai fejlődés ugrásszerű felgyorsulása és spektrumának kiszélesedése gyakorlatilag ellehetetlenítette a terület ilyen mértékű ismeretét. További probléma, hogy a proliferáció egyre inkább transznacionális, nemzetek feletti infrastruktúrára támaszkodva zajlik, ami a nemzeti alapokon nyugvó, a nemzetközi együttműködésben erősen korlátozott felderítő szolgálatok számára áttekinthetlenné teszi a folyamatot. A helyzetet tovább rontja a katonai és polgári technológiák kompatibilitása, ami komoly katonai képességek kialakítását teszi lehetővé anélkül, hogy a végfelhasználók az ellenőrizhetőbb és ténylegesen ellenőrzött katonai technológiák beszerzéséhez folyamodnának.

A technológiai fejlődés felderítésre gyakorolt hatásainak globális trendjeit vizsgálva lehetővé válik néhány megbízhatónak tűnő előrejelzés felvázolása.

John C. Gannon a CIA elemző értékelő igazgatóhelyettese az alábbiak szerint látja a felderítés helyzetét a technológiai fejlődés tükrében:

„A technológia a felderítés minden területén arra készít bennünket, hogy okosabbak, a felhasználók igényeire érzékenyebbek legyünk. Az információs- és távközlési technológia gyökeresen megváltoztatta az általunk lefedett világot, a szolgáltatásainkat és a környezetet, amelyben dolgozunk”.⁵

Gannon szerint a nyílt információ jelentősége egyre növekszik. A média által jól és időben tájékoztatott felhasználók felderítési információ-igényének időszerúsége jelentősen lerövidül, ami egyre kevésbé teszi lehetővé, hogy a felderítő szolgálatok minősített információk felkutatásába kezdjenek. *(Megjegyzendő, hogy Gannon állítása tipikus elemző szemléletet tükröz, amely az aktuális felhasználói igény azonnali kielégítésében látja az eredményt, s másodlagosan kezeli annak a hiteles, minősített adatokon nyugvó információs háttérnek a megteremtését, amely a nyílt forrású adatok reális, megbízható értékelését lehetővé teszi.)*

A technológiai fejlődés továbbra is kiváló lehetőség és komoly kihívás marad a felderítés számára valamennyi munkafázisban, kezdve az adatszerző műveletektől a felderítő rendszerek védelmén át az elemző és tájékoztató tevékenységig.

Az információs túlterhelés a felderítő szolgálatokat az elemző munka hatékony fejlesztésére ösztönzi. A stratégiai elemzés, azaz a világban zajló folyamatok dinamikájának feltárása nélkül a mindent elöntő információözönben lehetetlenné válik a valós kihívások feltárása, és az adatgyűjtési prioritások felállítása. Másfelől, a sokoldalúan és aszimmetrikusan fenyegetett környezetben, ahol a meglepetés lehetősége lényegesen nagyobb és a megengedhető reakcióidők nagymértékben lerövidülnek, csak az előzetes ellenség-értékelés és a szituációs gyakorlatokon, politikai, gazdasági, katonai szimulációkon nyugvó, alternatívákat mérlegelő elemzés biztosíthatja a felhasználók igényeinek időbeni kielégítését. Mindez a korszerű technológiák alkalmazása nélkül nem ültethető át a gyakorlatba.

Természetesen komoly hiba lenne a felderítésben kizárólag a technikai, technológiai elemekre támaszkodni. A felderítő állomány szakmai tudása és gyakorlata a felderítés sikere szempontjából továbbra is meghatározó marad. A bipoláris világban az ellenfél szándékának feltárását nagymértékben elősegítették a technikai eszközök, amelyek biztosították a csapatmozgások, műszaki előkészületek időbeni érzékelését. Manapság ezek a lehetőségek csak a fenyegetések egy bizonyos hányadánál hatékonyak, míg egyéb esetben nem marad más, mint a hagyományos adatszerzési módszerek előtérbe helyezése, és az adott jelenséggel, fenyegetéssel kapcsolatos információk hiteles elemzése.

⁵ Remarks by John C. Gannon to the Intelligence Community Collaboration/Knowledge Management&AIPA Conference, <http://ncsievents.com/joint/presentations/pres1.doc> 2003.01.10. ford.: Tóth András

További meghatározó elem lesz a felderítés fejlődésében a felderítő közösségen kívüli szervezetekkel való mind szorosabb együttműködés. Ez érvényes az „információ-bizniszben” érintett szervekre, írott és elektronikus sajtóra csakúgy, mint a felderítés által alkalmazott technológiák, csúcstechnológiák előállítóira. A korszerű technológiai fejlesztés eszköz- és pénzigénye meghaladja a világ valamennyi felderítő szolgálatának lehetőségeit. Bár a szolgálatok speciális megrendeléseikkel továbbra is jelen lesznek a kutatás-fejlesztésben, egyre inkább rákényszerülnek, hogy a globalizált piac által kikényszerített fejlesztési eredményeket adaptálják és alkalmazzák.

A rendkívül felgyorsult, többirányú fejlődés és az alkalmazott technológiák sokrétősége ellenére összességében megállapítható, hogy a felderítés fő tevékenységének irányultsága a következő 10-15 évben jelentősen nem változik. A feladat továbbra is a felhasználók, a kormány, a politikai döntéshozók, a katonai vezetés, a parancsnokok információigényének kielégítése marad.

Brent Scowcroft, az idősebb Georg Bush nemzetbiztonsági tanácsadója, a jövőre nézve is érvényes módon, az alábbiak szerint fogalmazta meg a felderítés szerepét:

„A külpolitikai döntéshozók előtt álló legnehezebb feladat, ha nem egyértelmű környezetben, hiányos információk alapján kell döntést hozni. A felderítés szerepe az, hogy szűkítse a bizonytalanság sávját, amelyen belül a döntéseket meg kell hozni. Valójában nem az számít, hogy a felderítés milyen pontosan tud előre jelezni egy-egy eseményt, hanem az, hogy mennyire képes feltárni, követni és értelmezni a világban zajló trendeket és folyamatokat.”⁶

A jövőben erre csak azok a felderítő szolgálatok lesznek képesek, amelyek követni tudják a technológiai fejlődést, és megértik annak valós jelentőségét a globalizált világban.

⁶ lásd⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Palánkai Tibor
GLOBALIZÁCIÓ – CIVILIZÁCIÓK – EURÓPA.
Magyar Tudomány, 2002/6 szám
- Csorba József
A globalizáció az információs társadalommal kapcsolatos
információtudományos gondolkodásban.
INCO, HU ISSN 1588-0729 2002/1. szám
- D. H. Dearth
New Directions for Intelligence.
'Strategic Intelligence: Theory and Application.
US. Army War College, Carlisle Barracks 1995
- Narcis Sera
European Security in the XXI. century.
- Revista Cidob D'afers Internacionals
49. szám, 2000. május Madrid

DR. KATONA MAGDA

ÚJABB GONDOLATOK AZ ILLEGÁLIS MIGRÁCIÓRÓL

Nagy érdeklődéssel olvastam a Felderítő Szemle második számában Szőke István ezredes, a Határőrség Bűnügyi és Felderítő Szolgálatának főigazgatójának tanulmányát az illegális migrációról. A téma további gondolatokat ébresztett bennem, amelyeket az ügy politikai, határőrizeti, menekültügyi és nemzetbiztonsági jelentősége miatt szeretnék megosztani az olvasókkal. Ezeket a gondolatokat az afgán, valamint az iraki menekültek problémáival kívánom illusztrálni.

Afgán menekültek

Afganisztán 1980 és 2001 között a legtöbb menekültet „kibocsátó” ország volt a világon. Magyarországon az illegális migráció a baloldali rezsimek bukását követően, illetve a boszniai háború befejeztével jelentkezett. Magyarországon az afgán menekültek 1995-től vették át a menedéket kérők között az első helyet. Ez a jelenség 2002-ben fordult meg, amikor a magukat irakinak valló menedékkérők voltak a legtöbben.

Az afgán menekültek számára elsősorban Németország, később Hollandia, majd 1998-tól Nagy-Britannia vált „kedvenc” célponttá. A menekültek eleinte az úgynevezett „északi útvonalon” – Ukrajna északi térségéből Fehéroroszországon és Lengyelországon át – jutottak el Németországba. A 90-es évek közepétől pedig már a „déli útvonalat” – Ukrajnán, Magyarországon, Szlovákián és Csehországon keresztül – részesítették előnyben, hogy eljussanak Észak-, Északnyugat-Európába (Nagy-Britannia és a Benelux államok).

Az afgán menekültek nem közvetlenül Afganisztánból jutottak, illetve jutnak el Európába, hosszabb-rövidebb időt töltenek el a kelet-európai országokban.

Az afgán menekültcsoportok

A Nyugat-Európába érkező afgán menekülteket három csoportra oszthatjuk:

- az 1992-es rendszerváltás politikai menekültjei;
- a könyörtelen tálib rezsim etnikai és vallási menekültjei;
- háborús menekültek és katonaszökevények.

Az afgán menekültek első csoportja az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt (ANDP) tagjainak köre. A menekültek ezen csoportja politikai okokra hivatkozott. Nadzsibullah baloldali rendszerének 1992-es megdöntését követően, az afganisztáni politikai élet reprezentatív képviselői több százezren menekültek a posztszovjet térségbe. Ebben a térségben azonban nem kapták meg azt a politikai védelmet és szociális biztonságot, ami a menekültstátusszal jár – többnyire magát a menekültstátuszt sem.

A Szovjetunió felbomlását követően létrejött új köztársaságok nem rendelkeztek megfelelő menekültügyi törvénnyel, sem korszerű menekültügyi politikával. (Magyarország 1989-ben csak területi korlátozással csatlakozott a genfi menekültügyi konvencióhoz. Az új menekültügyi törvényt 1997-ben fogadta el a parlament és 1998. március 1-jével lépett hatályba.) Az ENSZ menekültügyi szervezete (UNHCR) pedig még 1992 után is néhány évig diszkriminálta az afganisztáni baloldali rezsimiek képviselőit. Ennek eredményeként az afgán menekültek, különböző afganisztáni embercsempész szervezetek segítségével, százezres tömegekben áramlottak a posztszovjet térségbe. Onnét két nagy konkurens hálózat, az orosz és az ukrán szervezett alvilág csempészte az afgán menekülteket Nyugat-Európába.

Az ukrán „maffia” csempészvonalán keresztül nem csak az ANDP volt tagjai – a szovjet megszállás kiszolgálói, valamint ellenzői –, hanem pastuk is eljutottak Nyugat-Európába.

A magyarországi afgán illegális migrációnak ez az első nemzedéke – néhány pastu menekültet leszámítva – szinte csak kabuli tádzsikokból állt, akiket az orosz „maffiával” és a helyi hatóságokkal közösen a volt ANDP Karmal-csoportja csempészett be Európába. A pastukat a Hekmatiar-féle Hezb-i Iszlami szervezet titkos tagjai segítették Magyarországon. A karmalista és a dzsamiai embercsempészek sokszor rivalizálnak és sokszor együttműködnek, ám az ukrán vonalról érkezett afgán embercsempészeket együttes erővel kiirtották Magyarországról.

Az afgán menekültek második hulláma 1996. szeptember 27-ét – a tálibok elfoglalják Kabult és meggyilkolják a 1992 óta bujkáló Nadzsibullahot – követően jelent meg Nyugat-Európában. Az afgánok immár a könyörtelen tálib rezsim elől menekülnek. Ez a csoport már nemcsak politikai, hanem etnikai és vallási okokra is hivatkozott, és számos volt mudzsahid is megjelent közöttük. A menekültek e csoportjába általában a tálibok ellen szövetségbe tömörült Északi Szövetséghez tartozó mudzsahid szervezetek tagjai – pandzsíri és heráti tádzsikok – tartoztak, többnyire középkorú vagy idősebb családos emberek voltak.

A menekültek második hulláma a posztszovjet térségen át az úgynevezett iráni „khorászáni” útvonalon – a nyugat-afganisztáni Herát városából az iráni Masadon át Türkmenisztánba, majd Moszkván keresztül – jutott el Nyugat-Európába. Iránban számos iráni, afgán nemzetiségűnek vallva magát, csatlakozott a menekültek csoportjához. Pakisztánban is szerveztek csoportokat, amelyeket Moszkván vagy inkább Kijeven keresztül utaztattak, de ezek működését a konkurens tádzsik hálózatok ellehetetlenítették. Ezeket az „utazási” irodákat is volt ANDP-tagok üzemeltették, de olyan pastukat igyekeztek kimenekíteni, akik valóban összeütközésbe kerültek a tálibokkal.

Az afgán menekültek harmadik csoportja alacsonyabb szociális helyzetű családokból (háborús bűntettekbeli hirtelen nagy pénzekhez jutott családok, háborús bűnös mudzsahidok, illetve kábítószer-kereskedők családtagjai) és fiatal fiúkból állt, akik a menekültügyi törvényen kívül eső háborús menekültek, vagy katonaszökevénynek vallották magukat.

Az afgán menekültek második, illetve harmadik csoportja is az orosz és ukrán „maffia” közreműködésével jutott el hazánkba, valamint egyéb nyugat-európai országba. Magyarországról két afgán embercsempész szervezet – az afgán titkosszolgálat egykori tisztjei, illetve tádzsikok – igyekezett a menekülteket Nyugatra juttatni.

Azok a menekültek, akik etnikai, politikai és vallási hovatartozásuknak megfelelő afgán embercsempész szervezet segítségével menekültek el, biztonságban megérkeztek a célországokba. A menekültek számára akkor merülnek fel problémák, amikor útközben egy másik szervezet veszi át a csoportot, vagy a cserbenhagyott csoport más, nem neki megfelelő szervezethez kénytelen folyamodni.

Az afgán menekültekkel együtt több ázsiai ország (Irán, Pakisztán) állampolgára is eljutott Európába a különböző embercsempész szervezetek közreműködésével. A tálib rezsim megdöntéséig – a 2001-es bonni megállapodásig – Afganisztán az ENSZ által visszairányításra tilalmas országnak volt minősítve (mint jelenleg Irak is). Ezt kihasználva több Afganisztánnal szomszédos, illetve azonos nyelvű ország polgára (a helyi dialektusok és azonos törzsi gyökerek miatt nehezen lehet különbséget tenni a menekültek között) vallotta magát elfogásakor afgánnak.

Az afgán illegális migráció az ideiglenes afgán kormány beiktatásával átstrukturálódott. 2002 márciusától mintegy kétmillió menekült tért vissza Afganisztánba, messze meghaladva a várakozásokat. A Karzai-kormány legális repatriációs programjában kvalifikált afgánok – értelmiségiek, vállalkozók – tízezrei vesznek részt, önként vállalva a nehézségeket. Annak ellenére, hogy a jelenlegi afgán kormány nem üldöz senkit és pártállásától függetlenül hazavár minden szakembert, attól tartanak, hogy volt üldözőiket integrálták az ideiglenes kormányzatba.

Tarifarendszer

Az embercsempész szervezetek négy-nyolcezer dollár – attól függően, hogy afgán, orosz vagy ukrán szervezet hajtja végre – ellenében juttatják el az afgán menekülteket a célországokba. A menekültek sokszor fizetnek ingatlanulajdonjog-átruházással is. Fahim tábornok, a legnagyobb embercsempész szervezet vezetője így szerzett utcákat Kabul diplomata negyedében jóval azelőtt, hogy az Északi Szövetség csapatai 2001. november 14-én bevonultak volna Kabulba. Ezek az ingatlanok, amelyek tulajdonjogát sokszor pár tízezer dollár fejében szerezték meg, egyenként négyszázezer-egymillió dollárt érnek.

Magyarországon az afgán embercsempészet közvetlenül nem kimutatható, ugyanakkor mégis szignifikáns iráni irányítás alatt áll. Azt is megállapíthatjuk, hogy a magyarországi afgán migráció révén határozottan érvényesítésre kerülnek orosz érdekek is. A Magyarországon tevékenykedő afgán összekötők általában diplomázott (néhány esetben büntetőügyi eljárás miatt itt rekedt) volt karmalisták és tádzsikok.

Iraki menekültek

Afganisztán az átmeneti afgán kormány beiktatásával lekerült az ENSZ visszairányítási tilalmas országok listájáról, s ma már a magyarországi és európai illegális bevándorlók és menedékkérők listáját egyaránt az irakiak és a magukat irakinak vallók vezetik.

Az iraki menekülteket – korábban családok, ma már túlnyomó többségük egyedülálló, fiatalabb férfi – részben ugyanazok a szervezetek csempészik, akik annak idején a balkáni háborúba toboroztak az iszlám világból önkénteseket. Szerbiában és Romániában ismét aktívak a szaúdi kötődésű iszlám alapítványok, karitatív szervezetek. Törökországon, Iránon, Görögországon és a volt Jugoszlávián vagy Románián keresztül jutnak el Magyarországra. Görögországban, Szerbiában és Romániában csapódnak hozzájuk a Mediterrán térségből érkező arabok is. Az afganisztáni csoportokkal ellentétben, az iraki menekültcsoportokban az al-Kaida számos tagja megtalálható.

Az iraki menekültek között is megtalálhatók a térség államainak polgárai, akik a menekültstátusz megszerzéséért irakiaknak vallják magukat. Megkülönböztetésük ebben az esetben is nehéz, mivel az Irakkal szomszédos országokban is az arab nyelvet beszélik és az iszlám vallást gyakorolják. Az iraki menekültek közé előszeretettel épülnek be iráni ügynökök és Huszein rezsimjének kiszolgálói is.

Az ál-irakiak beépítése felülről szervezett. Nemcsak Szaddám kurd ellenzéke, a Maszud Barzani által vezetett iraki Kurd Demokrata Párt, a Dzsalal Talabani által vezetett iraki Kurdisztáni Hazafias Unió, de a szíriai Kurd Demokrata Párt, az iráni Kurd Demokrata Párt, valamint a PKK (a törökországi Kurd Munkáspárt, jelenleg a terroriszervezetek listáján lévő egyetlen kurd szervezet) is csempész ál-irakiakat. A magukat irakinak valló arabok igazolásában több magyarországi emberjogi szervezet is részt vesz.

Az iraki menekülteknek egy-négyezer dollár közötti összeget kell fizetniük azért, hogy eljussanak a célországokba.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az illegális migráció a nemzetközi szervezett bűnözés egyik jövedelmező üzlete és elsősorban politikai szándékok mentén szerveződik. Még ha vagyonszerzés is a cél, az így szerzett pénzen a különböző afgán és iraki csempész szervezetek fegyvereket vásárolnak mozgalmuk részére, pártépítésre vagy tagjaik külföldön történő elhelyezésére fordítják. Még az így megszerzett afganisztáni ingatlanok java is pártcélokat szolgál. Az illegális migráció támogatói azonban etnikai alapon szerveződnek és csakis saját etnikumukban bíznak. A menekültcsoportok etnikai, politikai feltérképezése feltehetően hatékonyan elősegítené a szervezők és végrehajtók felkutatását és felelősségre vonását.

Mielőtt a sűrűjébe vágok, valamit le kell szögezmem: belül vagyok egy kerítésen, de még kívülről szemlélem a dolgokat. Egy éve próbálok alkalmazkodni a titkok és titkolódzások világához, ám előtte, közel másfél évtizeden át a nyilvánosság volt az én világom. Ne rója fel tehát senki hibámul, hogy a titkok és nyilvánosság viszonyáról másképp vélekedem, mint azon kollégáim, akik évtizedek óta „kerítésen belül” vannak. A titkok létjogosultságát elfogadom, amennyiben azok értékeket képviselnek. A titokvédelemmel sem szállok vitába, hiszen az értékeket óvni kell.

Én legfeljebb a misztikum és a nyilvánosság közötti határvonalat vitatom. Úgy gondolom, hogy a kellő megfontoltsággal alkalmazott nyilvánosság nem zárja ki a valós értékek megóvását, miközben számos egyéb előnnyel is kecsegtet. Úgy vélem, hogy valós titkokat leginkább úgy lehet megóvni, ha nyílt titkokról fesztelenül beszélünk.

Mi a nyilvánosság?

A definíciók mindig sántítanak, s ezt a látszólag egyszerű fogalmat sem könnyű meghatározni. Talán a titkolódzás ellentéte? Az információhoz jutás lehetősége? Talán a titkok elkülönítése az áltitkoktól, a fölösleges misztikum lebontása?

Gyakorlati oldalról közelítve a dolgokhoz, mindenképpen *kommunikáció*, a közlés és viszontközlés állandó folyamata. Politikai értelemben demokrácia, az információk megosztása másokkal, az állampolgárok beavatása. És ha a titkosszolgálatok szakmai szemüvegén keresztül firtatjuk a kérdést?

Talán veszély, ami állandóan fenyeget, s szüntelen védekezésre kényszerít bennünket? Érdeksérelem, amely a szakmát, a szervezetet sújtja, állami és nemzeti érdekeket csorbíthat? Vagy egyszerűen olyan „civil szokás”, amelynek hiányát annyira megszoktuk, hogy már-már szakmai kategóriaként kezeljük, s reflexszerűen elutasítjuk?

– *Én nem tudok kommunikálni!* – hallani ehhez hasonló, álszerűn kijelentéseket képzett és munkájukban megbecsülést szerzett emberek szájából is. Magától értetődik, hogy aki „nem tud”, nem is szeret. És aki nem ismeri, alábecsüli, félreértelmezi a kommunikáció jelentőségét és szerepét.

Mert a kommunikáció maga az élet. A létezés rejtélyét kutató brit tudós, *David Alltenbrought* szerint alapvető életfunkció, a létezés, a túlélés, az alkalmazkodás, az együttműködés legfontosabb eszköze. Mi, emberek több millió éve tanuljuk és gyakoroljuk, s alighanem ez a képességünk emelt minket a teremtés koronájává.

Az is kommunikál tehát, aki nem tud, aki nem akar. És egyedül az ember képes indirekt módon, helytől és időtől függetlenül, a generációk közötti határt átlépve „üzenni”. Ha nem így lenne, még ma is a természet által felkínált szűkös esélyekért, a puszta túlélésért verekednénk más fajokkal. Ha nem így lenne, nem értenénk a régi korok üzenetét, nem épülhettek volna egymásra a civilizációk, képtelenek lennénk átvenni és alkalmazni mások ismereteit. Az indirekt kommunikáció a homo sapiens találmánya. Fejlődési lehetőség és kényszer, amelyről lemondani képtelenség. Eszköz a társadalmi léthez, a mindennapi együttműködéshez, a szempontok és érdekek ütköztetéséhez és érvényesítéséhez.

A kommunikáció képességének, a szervezeti kommunikáció szükségességének tagadása tehát önmagában is világos üzenet: lemondás a társadalmi környezethez való alkalmazkodásról, az érdekérvényesítésről, a szervezeti működés feltételeiről, a fejlődés lehetőségéről. És mivel interakcióról, kölcsönösségről van szó, a humán környezet megfelelő módon reagál a bezárkózásra. A bezárkózó szervezettel szemben elutasító. A bizalmatlanságra idegenkedéssel, az optimális működéshez szükséges feltételek megtagadásával válaszol.

Ez pedig demokratikus társadalmakban létkérdés...

Reklám, meggyőzés vagy „csak” informálás?

„Dolgozz jól, s beszélj róla!”

Egy újabb „píár”-szlogen, amelytől sokan idegenkednek. Talán mert úgy vélik, hogy a társadalmi hasznosság, a teljesítmény önmagában is beszédes, hogy a jó bornak nem kell cégér. A társadalom azonban vak és süket, a közvélemény önző. Többnyire arról vesz tudomást, amire felhívják a figyelmét, amit rátukmálnak. Véleményét, ítéletét pedig aszerint alakítja, amiről tudomása van.

A kör tehát bezárult, demokráciában nem elég a politikai döntéshozók jóindulatát és bizalmát megszerezni. Annál is inkább, mivel az ő státuszuk, hatalmuk és személyes egzisztenciájuk a közvélemény ítéletétől, a választópolgárok kegyétől függ. A költségvetésből élőké ugyancsak, hiszen a közpénzek felett rendelkező politikus félszeggel mindig a választókra sandít, mielőtt dönt. *Annak tehát, aki adóforintokra tart igényt, nem elég csupán jól dolgoznia, létérdeke diktálja, hogy beszéljen is róla.*

Ha szervezeti kommunikációról beszélünk, egyre gyakrabban használjuk az angolból importált „public relations” kifejezést. Talán mert pontosabban kifejezi a puszta közlés és a kommunikáció közötti különbséget. Talán mert a „relations” szóban tetten érhető az a komplex kapcsolatrendszer, állandó interakció, amely a kommunikátor és kommunikáns között fennáll. Környezetünk részeként, akarva-akaratlanul információkat adunk és kapunk. A PR ráadásul nem elégszik meg a puszta közléssel, meggyőzésre törekszik. Arról, hogy az adott kormány, szervezet, vállalat, csoport – vagy éppen titkosszolgálat! – az emberi közösség – nevezhetjük népek, nemzetnek, társadalomnak – érdekében, s eredményesen működik.

– *A PR az a tevékenység, amely kiértékeli a közvélemény magatartását, s egyezteteti a szervezeti célokat és eljárásokat a közérdekkel* – próbál pontos meghatározást adni *John Marston*, aki a 70-es évek Amerikájában a non-profit intézmények kommunikációs gyakorlatát vizsgálta. – *A PR intézkedési terv, stratégia és taktika, tudatos program a közvélemény megértésének és támogatásának megnyeréséhez.*

Ha a közvéleményhez eljutottunk, a legszélesebb nyilvánosságról beszélünk. Marston szavai majdnem pontosan fedik a társadalmi kommunikáció fogalmát, két szó hiányzik a meghatározásból: gyakorlat és politika. *A sikeres PR ugyanis konkrét akciót és reakciót, mindennapi feladatot jelent. És nem csak a társadalmat célozza meg, hiszen az emberek véleményét, elvárásait, érdekeit intézmények artikulálják. Legmagasabb szinten a politikai elit, a kormányzat.*

Vajon egy titkosszolgálat kivonhatja-e magát e kényszer alól? Lemondhat-e az emberek bizalmáról, az intézmények együttműködési készségéről, a politikai vezetés jóindulatáról és támogatásáról?

Elvetheti-e a szervezeti érdekvényesítés eme formáját?

Jó hírünk, rossz hírünk

Magyar titkosszolgálatokról talán soha nem beszéltek annyit, mint az elmúlt hónapokban, években. És ezekről a szervezetekről soha nem terjengett annyi tudatosan vagy akaratlanul meghamisított híresztelés, mint napjainkban. A titkosszolgálat ma szitokszó a magyar közéletben, alkalmas politikusok rágalmozására, az emberi tisztesség megkérdőjelezésére. A laikus polgár kapkodja a fejét: összerosódnak olyan fogalmak, mint elhárítás és hírszerzés, besúgó, ügynök, „három per hármás”, titkosszolgálati tiszt, stb.

Rossz hírünkről – nem csekély mértékben – magunk is tehetünk. Egyrészt, mert ezen szervezetek kétségkívül letűnt diktatórikus rendszerek eszközei és támaszai voltak, másrészt, mert semmit nem teszünk a hamis sztereotípiák megváltoztatásáért. A múltat nem lehet letagadni, a történelmet vállalni kell. Ám aki reálsan nézi a dolgokat, tisztában van azzal is, hogy a társadalmi jelenségek gyakran olyan objektív törvényszerűségek szerint alakulnak, mint a természetiek. Nem kell tehát feltétlenül mindenkinek szégyenkeznie azért, mert egy adott kor jutott neki osztályrészül. Elfogulatlanul senki nem állíthatja, hogy a Horthy-éra vagy Rákosi-Kádár-féle szocializmus erőszakos szervezetei kizárólag hatalmi érdekeket szolgáltak. Nemzetit és társadalmi soha.

Ennyit a múlttól, s lássuk a jelent! Ma öt titkosszolgálat van a Magyar Köztársaságnak, s mindegyik kelléktárából hiányzik a sűrke bőrkabát, a fekete autó, a gumibot. Az elhárítást a hatalmon lévő pártok nem saját állampolgáraik megfélemlítésére, még csak nem is a rivális politikusok megfigyelésére használják, erre a kialakult intézményrendszer s az érintett szervezetek profizmusa megfelelő garancia. *No, és nem utolsósorban a nyilvánosság.*

Ami minket, a Katonai Felderítő Hivatalt illeti, egyszer fordult elő, hogy hírbe hoztak. Az illető pártpolitikus azonban leginkább önmaga hitelességét tette kétségessé, amikor pártbeli ellenzékét megvádolta, hogy a katonai hírszerzést használja fel ellene. Ennek még az egyébként laikus és előítéletekkel terhelt közvélemény sem dőlt be, ami biztató is lehet azok számára, akik a nyilvánosságtól tartanak.

Régi tapasztalat, hogy az emberek többnyire akkor fordulnak az ilyen jellegű szervezetek felé, ha veszélyt éreznek, vagy ha azok titokzatoskodása szembeütnő. Ami az előbbit illeti, válsághelyzetben olyan kommunikációs hiba az indokolatlan hallgatás, amelynek súlyos következményei lehetnek. *A megfelelő és hiteles tájékoztatás összefogásra és cselekvésre készíti az embereket, annak hiánya bizalmatlanságot vált ki.* Az információk önkényes visszatartása megrendíti a vezetők hitelét, nehezebben orientálhatók az emberek, csökken a cselekvési képesség, szélsőséges esetben pánik törhet ki. Ha pánikra nem is, bizalmi válságra, az érintett közösségek bénulására találhatunk példát a közelmúlt magyar válságügyi helyzetekben. Mondjuk az 1991-es Öböl-háború heteiben, a délszláv válság egyes időszakaiban vagy a tiszai árvíz napjaiban.

Vagy vegyük példának a magyar társadalmat is sokkoló, legfrissebb élményt, 2001. szeptember 11-ét! Véleményem szerint az emberek pontosan felmérték a terrortámadás jelentőségét, azt, hogy a New-York-i ikertornyok Magyarországon is maguk alá temettek valamit. Az emberek megrendültek, félték és információra éheztek. A média igyekezett megfelelni az igénynek, ám alig talált kompetens hírforrást. Az igénytelenebb lapok jobb híján „csinálták” a híreket, egy közkedvelt, s ezért a közvéleményt formálni képes hetilap pedig egy külföldre szakadt hazánkfíát kiáltott ki szakértőnek, akiről az olvasó nem tudta eldönteni: német elhárító vagy hírszerző, iszlám specialista, esetleg nemzetközi kalandor.

Vajon milyen érdek sérült volna, ha – mondjuk – a Katonai Felderítő Hivatal magához engedi a sajtót, s higgadt kompetenciával tájékoztatja a közvéleményt? És vajon kárunkra lenne-e, ha ezáltal némileg pozitívabb kép jelenne meg rólunk a magyar társadalomban?

Én úgy gondolom, nem a hivatalt kell „titkosítani”, hanem csak tevékenységének feltétlenül szükséges részét, munkatársainak bizonyos hányadát. A hírszerzés egyre kevésbé kaland, s mindinkább szakma, hovatovább tudomány. A 007-es ügynököt végérvényesen száműzhetjük a kalandfilmekbe, a mai profi hírszerző többnyire számítógép előtt ül, s az információs forradalom áldásaként özönlő mérhetetlen hírözönből igyekszik kiszűrni a számunkra legérdekesebbeket. A mai magyar James Bond következtetéseket von le, elemez, esetleg prognosztizál – aminek végeredménye ideig-óráig titok is lehet.

Nem ártana a közvéleménnyel tudatosítani, hogy mi a honvédelmi intézményrendszer része vagyunk, tevékenységünk a biztonságot szolgálja. Meglehet, hogy a „titkokat” féltékenyen őrzők is szükségét érzik bizonyos nyilvánosságnak, hiszen időről-időre vannak bizonyos próbálkozások.

Lapot jelentettünk meg, de csak egy igen szűk kör számára, honlapot szerkesztünk, meglehetősen érdektelen információkat kínálva. Ez a szervezet túl kicsi és túl zárt ahhoz, hogy egyfajta szellemi és szakmai „beltenyészet” veszélye reálisnak tűnjék. Visszautalva a kommunikációról szóló fejtegetésre, nem hangsúlyozhatjuk eléggé: *a fejlődés alapfeltétele az együttműködés, a szervezet összevetése a szakmai és társadalmi környezettel.* Mihez képest vagyunk eredményesek? Be tudjuk-e fogadni mások eredményeit, tudunk-e mi felmutatni valami követendőt? Képesek vagyunk hitelesen igazolni létünket és tevékenységünket?

Tudomány lehet-e a hírszerzés, ha nincsenek általános elvei, vitatható tézisei, ha bezárkózási reakcióinak engedve meg sem jelenik a tudomány porondján?

Ellenőrzés vagy együttműködés?

Ha a nyilvánosság miéretté egyszavas választ akarunk adni, akkor a demokrácia lesz az. Mi, katonák lévén, természetesen nem gyakoroljuk, csupán védjük. Demokratikus társadalmakban a fegyveres erők – funkcióink jogán soroljuk magunkat is oda! – és a civil szféra között sajátos viszonyrendszer alakult ki, amit polgári ellenőrzésnek szoktak nevezni.

Jómagam feltétlen híve vagyok anyanyelvünknek, ezúttal mégis az idegenből vett kifejezést preferálom. A „civil kontroll” ugyanis pontosabban kifejezi azt a sajátos viszonyrendszert, amely nem nélkülözheti a kommunikációt, s ebből eredően a nyilvánosságot.

A dilemma meglehetősen régi, Plátón úgy két és félezer éve fogalmazta meg a kérdést: ki őrzi az őrizőket? Bő kétszáz éve, az Egyesült Államok alapító atyáinak egyike hasonlóképpen aggodalmaskodott: *„Az állandó hadsereg egy túlsúlyos végrehajtó hatalom eszközeként nem sokáig lenne biztonságos társa a társadalomnak.”*¹ Tagadhatatlan, hogy a kérdés mögött leplezetlen bizalmatlanság húzódik meg, míg azonban a régi korok politikusainak volt némi félnivalójuk, az európai demokráciák történetében kevés precedenst találunk. *„Nagyobb kockázat nélkül kijelenthetjük, hogy a fejlett európai országokban nincs okunk katonai puccstól tartani.”* – jelentette ki például Joó Rudolf, a civil kontroll egyik hazai szakértője is.² Hazánkat ilyen értelemben a fejlett országok közé sorolhatjuk, a honvédséget hagyományai, képességei, jogi és társadalmi környezete alapján nem tekinthetjük puccsista hadseregnek. Történelmünk egyetlen katonai diktátora, Görgey Artúr legitim módon jutott a hatalomhoz, s a lehető legésszerűbb módon élt vele.

Mi hát a civil kontroll?

Politikai ambícióval megáldott katonák féken tartása? Civilek hatalma a katonák fölött? Kompetenciák és jogosítványok harca? A felelősség megosztása? Kooperáció, optimális döntések záloga? Trójai faló, egy újfajta komiszár-rendszer meghonosítása? Esetleg pusztá divat, amit Amerikából importáltunk?

¹ James Madison, Virginia

² Joó Rudolf: A fegyveres erők civil kontrollja. Társadalom és honvédelem, 1998. évf. 1-2. sz. ZMNE

Alighanem mindegyik, csak országonként különböző mértékben. Ahány ház, annyi szokás és gyakorlat – közös bennük, hogy a társadalom és „őrzői”, a politikus és a katona kapcsolatát igyekeznek meghatározni. Semmiképp sem direkt ellenőrzés, sokkal inkább a biztonságért viselt felelősség megosztása, kooperáció, az optimális döntések garanciája. És mivel nincs etalon, értelmetlen jó vagy rossz civil kontrollról beszélni. Ami minket, magyarokat illet, alighanem az ellenőrzés dominál, a kooperáció rovására.

Ugyanakkor – és mindenekelőtt – integráció és nyilvánosság!

Ha ugyanis hiba a kontrollt egyszerű ellenőrzésre redukálni, lényegét tagadó szarvashiba a politika és a katona viszonyára szűkíteni. Ritkán beszélünk róla, de naponta tapasztaljuk, hogy szinte valamennyi intézmény esetében indokolt a nyilvánosság kontrollja. *Ami a primátust élvező politikus és a szakértelem birtokában lévő katona viszonyrendszerét illeti, elsőrendű biztonsági érdek, hogy kiegyensúlyozott legyen, ám a két fél közötti fajsúlykülönbséget csak a nyilvánosság, a közvélemény kritikus figyelme billentheti helyre. A jól működő, kooperatív civil kontrollnak legalább négy színtere van: a kormányzat, a demokratikus intézményrendszer, a társadalom s a média.*

Nézzük a kormányzatot, hiszen az ország biztonságát befolyásoló legitim döntések ott születnek. A politikus birtokolja a döntési jogokat, s rendelkezik a költségvetési forrásokkal. És ha valakiben olyan illúzió élne, hogy honatyáink tévedhetetlenek, akkor emlékezzen vissza a legutóbbi titkosszolgálati botrány nyomán latolgatott törvénytervezetre. Minden bizonnyal a szakma és a politika közötti kommunikációs zavar is közrejátszott abban, hogy alapvető titkosszolgálati (ezen keresztül nemzeti) érdekeket sértő javaslatok kerültek terítékre. És talán ennek a hiányosságnak a kiküszöbölése vezetett oda, hogy nem lett törvény belőlük. *Mindenesetre a politikával való együttműködés, a megfelelő intenzitású kommunikálás a szervezet létét és minőségét garantáló feltételek megteremtését jelentik. Konkrétan: jogi és szervezeti feltételeket, a sikeres működéshez szükséges anyagi forrásokat.*

Ha a demokratikus intézményrendszert egy kalap alá vennénk a kormányzattal, akkor autonómiáját vonnánk kétségbe. A maga területén azonban valamennyi intézmény önálló és megkerülhetetlen, *a velük való kooperáció a hatékonyságot jelenti.* Ezt még olyan sajátos szervezet esetében sem nehéz belátni, mint a Katonai Felderítő Hivatal.

A társadalom ad keretet minden intézményi működéshez, az állampolgárok igénye és akarata jelenti a legitimitást. Röviden, állampolgári bizalomról is beszélhetünk. *Nyilvánosság nélkül aligha szerezhettünk bizalmat, a közvélemény pedig előbb vagy utóbb visszahat a kormányra, az intézményekre. Végeredményben tehát a saját létét és működését igazolja az a szervezet, amelyik az emberek bizalmát bírja.* Meg kell említeni, hogy egyes gondolkodók szerint a fegyveres erők mindinkább elvesztik arisztokratikus, testületi jellegüket, a hivatásjellegét a szakmaiság váltja fel, s mindinkább teret nyer a civil társadalom „profán” értékrendje. A katonai titkosszolgálat kissé sajátos, esetünkben inkább

egy exkluzív klubhoz hasonlítható. Nyilvánvaló, hogy nem integrálódhat olyan mértékben a civil társadalomba, mint a hagyományos értelemben vett tisztikar, ám a tendenciák és változások irányunkban is hatnak.

Külön kell szólni a médiáról, noha „csak” eszköz. *A média nem hatalom, nem gonosz és nem jó*, ám egy titkosszolgálat esetében nem meglepő, ha erős fenntartásokkal viseltetik iránta. Én úgy gondolom, hogy a kölcsönös ellenérzések egymás kölcsönös nem ismerésén alapulnak. Vannak természetesen megbízhatatlan, az igénytelenebb olvasókat kiszolgáló sajtótermékek, de vannak olyanok is, amelyek komoly együttműködésre képesek és készek a kormánnyal vagy a kormányzati szervekkel.

Hírszerző és újságíró számára egyaránt evidencia, hogy az információ értéke függ a forrás hitelességétől, s egyenes arányban van a közlés gyorsaságával. Nos, talán ez lehetne az együttműködés alapja. Nem feledhetjük azonban, hogy a média az a csatorna, amelyen keresztül az „üzenet” a legszélesebb társadalmi rétegekhez a leggyorsabban eljut. És amelyen át a társadalom véleménye visszaköszön. A sajtó „áldozatai” számára időnként ez a visszaköszönés jelent kellemetlen meglepetést, s olykor maguk is elhiszik, hogy az általuk használt eszköz hatalommal bír. Ezért félnek, tartanak tőle. Vagy félnek a közvéleménytől, a szervezetük számára kedvezőtlen visszacsatolástól?

Végül szólni kell az egyéni érdekekről és motivációról is. Van, aki szereti a nyilvánosságot, s van, aki nem. Ha történelmi példákat akarunk citálni, nyúljunk vissza ismét a klasszikusokhoz! Az athéni polgárok száműzték a perzsákat legyőző Miltiadészt, mivel ő öntudatosan magáénak vallotta a diadalt, s ezt nem átalott hirdetni. Későbbi korokban csak csatát vesztő generálisokat állítottak bíróság elé a háborút elindító politikusok, ám az is előfordult, hogy sikeres és népszerű tábornokok kerültek nyugdíjba féltékeny államfők jóvoltából. Némely cinizmussal tehát azt is mondhatnánk, hogy a nyilvánosság a szervezetet vezető katonák „személyes életbiztosítása”. *Olykor ugyanis érdekes dolgokat produkálhat a hierarchikus viszony, ha nyilvánosságról van szó. Vegyük példának a koszovói SFOR-kontingens parancsnokának sajtós esetét, amikor csak a vádló élhetett a nyilvánosság eszközével, a vádlott számára megtiltották.*³ És a haderő-átalakítás néhány félresiklott fordulójának is katonák lettek a kárvallottjai, olykor bűnbakjai, miután képtelenek voltak kellő szakmai befolyást gyakorolni a biztonságpolitikai döntésekre.

A nyilvánosság tehát nagyon kényes jószág. Visszaélni éppúgy lehet vele, mint a köz érdekében élni. Botorság lenne azonban a baltát hibáztatni, mert megváltuk magunkat. Kapjuk inkább kézbe, s tanuljunk meg bánni vele!

³ Papp Gyula alezredestől van szó, akit a pristinai magyar kontingens parancsnokaként különböző bűncselekményekkel megvádoltak, beosztásából elmozdítottak, s végül az alaptalannak bizonyult vádak alól felmentettek. Esetében a jogi elégtételt nem követte a nyilvánosság előtti felmentés, noha meghurcolása az újságok címlapján történt.

Hol legyen a tűzfal?

Az előbbiek során a kommunikáció szükségességéről, a társadalmi nyilvánosság előnyeiről beszéltünk. Ne feledkezzünk meg azonban a titkokról, a titkok védelméről sem.

A Katonai Felderítő Hivatal (KFH) alapvetően titkosszolgálat marad, bármilyen is a társadalmi környezet. Az volt a múltban is, s funkciója lényegében nem változott a demokrácia viszonyai között sem. A rendszerváltás után egymást követték a különböző titkosszolgálati botrányok, ám a KFH vezetői nem kevés elégtétellel állapíthatják meg, hogy minket elkerültek. Talán véletlenül, talán tevékenységünk okán. Információkat szerezni, az optimális politikai döntéseket ily módon elősegíteni ugyanis nemzeti érdek volt a múltban is, az marad ma is.

Kényes dolog tehát ott a nyilvánosságot firtatni, ahol elsőrendű nemzeti érdekeket hordozó információkkal dolgoznak. A tűzfalakat azonban a várható veszély útjába érdemes emelni. Jó építész ad a látszatra is, a biztonságra is. A homlokzat tetszetős marad, az utca járókelőinek valamilyen pozitív élményt kínál, az egyébként kellő biztonsággal megépített épületet akár szerethetik is.

Nos, a mi tűzfalaink a homlokzaton éktelenkednek. És meglehet, hogy nem is igazán hatásosak, hiszen felkeltik az emberek kíváncsiságát, feleslegesen magukra vonják a figyelmet. A kapun belül is bőven vannak, odabenn is lépten-nyomon tűzfalakba ütközünk. Ott is, ahol nincs tűzveszély, ahol minduntalan kerülgetni kell őket.

Úgy gondolom, hogy a felesleges misztikum inkább vonzza az érdeklődést, mintsem a titokvédelmet szolgálná. Arról az ősi emberi tulajdonságról beszélek, amely az ismeretlen megismerésére sarkall. Miközben a szakmai felkészítés során bizonyos kényszerképzetet plántálunk ifjú munkatársaink fejébe, miközben a titkolódzást életformává tesszük, öltözködésünkkel, viselkedésünkkel, szürkekapus „névtelen” objektumainkkal szinte kérkedünk. Van olyan kolléga, aki évtizedek óta görgeti maga előtt a leghétköznapibb bürokráciát – mert hát nem mindenki kém ám, akinek zsebében a jellegzetes szolgálati igazolvány lapul –, ám közvetlen családtagjai előtt is elhallgatja, hogy hol s mit dolgozik.

Így akarunk mi társadalmi presztízst, bizalmat szerezni?

Mert valójában akarunk, hiszen mélyen hisszük, hogy az ország, a nemzet érdekében dolgozunk. Véleményem szerint bátrabbnak kellene lennünk. A kapuban lobogó nemzeti zászló mellé nyugodtan kitehetnénk a „cégtáblát”, s ha okunk van rá, vagy ha a társadalom igényli, megmutathatnánk ártatlan arcunkat a médiában. Szakmai folyóiratunkat, amit tudományos igényű publikációnak szánunk, legalább a biztonságpolitika iránt érdeklődők, a lét- és működési feltételeinket befolyásoló döntéshozók számára tegyük hozzáférhetővé. Ha nem találjuk meg az arany középutat, folyóiratunk megmarad „újságnak látszó tárgynak”, hivatásunk egyfajta szellemi beltenyészetnek.

Speciális, jól bevált tűzfalnak tartom a szóvivő intézményét. Minden olyan vezető előszeretettel él vele, aki valamilyen oknál fogva nem szívleli a nyilvánosságot, ám a rábízott szervezetet nem akarja megfosztani annak előnyeitől. Bizalmi, komoly felkészültséggel rendelkező szakembert igényel, ugyanakkor komoly kockázatokkal járó állás a szóvivőé. Olyasmi, mint az abszolút monarchiák korában a minisztereké. A döntés megfellebbezhetetlen joga az uralkodóé, ám ha valami balul üt ki, a minisztert el lehet csapni, súlyosabb esetben le lehet nyakazni. Az uralkodó trónja mindig stabilan áll, a közvélemény kielégül, a miniszter személye pedig könnyen pótolható.

A Honvédelmi Minisztériumnak természetesen van szóvivője, s nálunk kialakult gyakorlat szerint ő hivatott a honvédség, s valamennyi HM-intézmény nevében szólni. A PR-tevékenységet azonban óhatatlanul nehézkessé teszi az erős koncentráció, az információközlés lelassul és torzul. A nyilvánosságot rangján kezelő, önmagára adó szervezet igyekszik közvetlenül kommunikálni a környezetével, s ez a fajta autonómia nem zárja ki az indokolható és szükséges centralizációt sem.

A szóvivő helye közvetlenül a vezető, esetünkben a főigazgató mellett van. Feltétlen bizalmát élvezzi, rendszeresen konzultál vele, s birtokában van mindazon információknak, amelyek alkalmassá teszik a nyilvánossággal való kommunikációra. Ahhoz, hogy a dolgát jól végezze, nem elég jó PR-szakembernek lennie. Jó hírszerzőnek s megnyerő kommunikátornak is kell bizonyulnia. Az ő arca lesz a szervezeté, ő adja el eredményeinket, védi érdekeinket, építi jó hírnevünket, s megszerzi a sikeres működéshez szükséges közbizalmat.

Ő „csak” egy tűzfal, legmegnyerőbb arcunkat mutatja a közvélemény felé, miközben értékeinket, érzékeny információinkat óvja. Szakmáról van szó, amit ugyanúgy meg lehet tanulni, mint a hírszerzést. Amikor információs forradalomról beszélünk, ritkán gondolunk arra, hogy nem csupán a hordozó és közvetítő eszközök forradalmáról van szó. Az informálódás igénye az eszközök fejlődésével arányosan nő. Valamikor hetekig vágtatott az életbevágó üzenettel a lovas futár, napokig tartott, míg a jelzőtüzek vagy a harangok hírt adtak. Ma másodpercek törtrésze alatt szeli át az óceánt a sorsunkat befolyásoló híradás. Ezt a szélesen hömpölygő folyamatot – nevezzük nyilvánosságnak – előszeretettel és eredményesen használjuk ki mi, hírszerzők is. A hozzá való viszonyunk mégis felemás: mindennapi munkánk része az információözön kezelése, mégis tartunk tőle. Útjába próbálunk állni, holott érdemesebb lenne terelgetni és szabályozni.

És halászatni benne, ahogy mindig is tettük.

DR. HÉJJA ISTVÁN NYÁ. EZREDES

A FELDERÍTŐ TANSZÉK ÉS A PhD KÉPZÉS

A Nemzetvédelmi Egyetemen folyó doktori képzés egy időszakával, a mintegy tíz évet átfogó fejlődés egy periódusával és napjaink tudományos perspektívájával kívánok foglalkozni. A magyar tudományos élet és felsőoktatás olyan időszaka volt ez, amikor a vizsgált területek fejlődése átvezetett bennünket egy új korbá. Ez a kor a globalizmus kora, ahol a társadalom információs és tudásalapú.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Nemzetvédelmi Egyetemé alakulása utáni első doktori programját a 90-es évek tudományos és felsőoktatási reformfolyamata részeként – az akkori akkreditálási folyamatot lezáróan –, 1995. december 16-án fogadták el. Abban az időben a doktori képzés alprogramja részeként törzstantárgy volt a „felderítés és idegenhadsereg-ismeret”, amelynek akkor még nem volt szaktantárgyi és szemináriumi háttere. Mindemellett meg kell említeni, hogy az egyetlen törzstantárgy nem volt bővíthető, mert az oktatói területről hiányoztak a tudományos fokozattal rendelkező felderítő oktatók. Ambiciózus tisztjeink nyugati nyelvek birtokában a NATO-országok akadémiáin tanultak.

1. A tanszék részvétele az alakuló alprogram munkájában

A felderítő tanszék nehéz helyzete ellenére a térképészeti és katonaföldrajzi, a katonai kommunikációs rendszerszervezési, a katonai informatikai, az elektronikai hadviselési, a műszaki, az akkor még vegyi, majd a tüzér tanszékkel kibővülve megkezdődött egy átfogó – egységes támogatás (támogatás = harcászati-hadműveleti biztosítás) szemléletű – doktori alprogram megszervezése, amely az alprogramok sorában az „E” alprogram megnevezést kapta.

Az alprogram szerves részét képező felderítés teljes körű kimunkálása 1988 őszétől a tananyag kidolgozásával vette kezdetét. A leendő NATO-tagság jegyében kezdett lassan kibontakozni az új hadtudományi struktúra, a korábbiaktól eltérő tartalmi szerkezet és terminológia. Mindennek figyelembevételével a ZMNE 1. doktori programjának kimunkált, **„A hadművelet és harc, valamint a békeműveletek támogatásának elméleti alapjai”** alprogram („E”) szakágai sorában a felderítés megfogalmazott kutatási témáját a hadműveleti és harcászati felderítés újszerű kérdései, a békeműveletek felderítési feladatai képezték. A törzstantárgyak akkor már átfogták a támogatás egész rendszerét.

Az alprogram-fejlesztés nagy eredménye volt, hogy kimunkálásra kerültek a szaktantárgyak. Ennek a munkának az alapját természetesen a felderítő tanszék újjáalakulása adta, valamint hogy a tudományos fokozattal rendelkezők a szakmai kérdések kiművelésének élére álltak.

A doktori képzésben szak(társ)tantárgyként kidolgozásra kerültek:

- felderítő ismeretek;
- felderítés és a védelmi tervezés kapcsolatának elmélete;
- hadszíntér felderítő előkészítése;
- felderítő adatfeldolgozás elmélete.

A szakirodalom feldolgozását igényelték a főbb kutatási irányokhoz kapcsolódva **a katonai felderítés kutatói szemináriumai:**

- a válságkezelés újszerű felderítési feladatrendszere;
- a hadművelet és harc felderítő erőinek és eszközeinek képességvizsgálata;
- a felderítő rendszerek által megszerzett információk feldolgozásának rendszere;
- az integrált felderítő rendszer adatfeldolgozó központjainak térinformatikai adatbázisai;
- az elektronikai felderítés által megoldandó feladatok, a hadműveletek és harcok megszervezésének időszakában;
- a felderítő rendszerek együttműködése az információk megszerzésében és feldolgozásában;
- a hadszíntér-felderítő előkészítés szerepe és tartalma a hadászati támogatás során.

A más alprogramból „áthallgató” doktorandusz hallgatók fogadásához a felderítő tanszéken a személyi, tárgyi, módszertani feltételek ekkor már kialakultak.

A doktori programok alapján működő Doktori Iskola tudományos eredményei között említhetjük a tudományos rendezvényeket, konferenciákat, tanácskozásokat, szimpóziumokat, ahol az előadásokat és korreferátumokat többségében az egyetem doktori képzésében is részt vevő, tudományos fokozattal rendelkező oktatók tartották, bevonva a doktorandusz hallgatókat. Szakmai szempontból a tanszék egyre jobban bekapcsolódott e munkába.

Évente általában 20-30 központi (ZMNE) szintű tudományos rendezvényt (konferenciát, tanácskozást stb.) tartottunk, melyből 8-12 nemzetközi részvétellel zajlott. A karok, tanszékek (intézetek) évente 40-50 tudományos rendezvényt tartottak, egytizedét nemzetközi részvétellel. A Felderítő Tanszék kettő-öt tudományos rendezvény aktív résztvevője volt. 2000-ben 26 egyetemi szintű rendezvény (ebből tíz nemzetközi) került megtartásra. A kari, tanszéki rendezvények száma 45, ebből négy nemzetközi részvétellel. A tanszék két egyetemi és két kari rendezvény szervezésében vett részt, melyek közül egy nemzetközi volt. A rendezvények közül kiemelkedett a NATO- és más külföldi vezető szervekkel együtt rendezett „légierő szeminárium – 2000”, a „többszemélyes haderők az európai békét támogató műveletekben”, „az elektronikai harc konferencia”. Ezek nemzetközi résztvevőkkel zajlottak és jól sikerült tanácskozások voltak.

Mivel hazánkban ekkor más egyetemen nem folyt szervezett graduális és posztgraduális képzés a biztonság- és védelempolitika, valamint a nemzeti stratégiák szakterületein, lehetőség adódott arra, hogy a ZMNE tovább bővítse a doktori képzésben részt vevők körét a BM, a KÜM, valamint más minisztériumok és főhivatalok pályázóinak bevonásával.

2. Az új doktori képzés tudományszakainak¹ bemutatása

Az egyetem – a doktori képzésében eddig elért eredményekre alapozva, az MTA tudomány-rendszertani döntését követően, a Magyar Akkreditációs Bizottság és az MTA Doktori Tanácsa egyetértésével – tovább kívánta folytatni a doktoranduszok képzését a Hadtudományi Doktori Iskolában /HDI/, ugyanakkor az egyetem másik doktori iskolájának, a Katonai Műszaki Doktori Iskolának a létrehozásával meg kívánta teremteni a tudományági követelmények teljesítésének a feltételét is.

Tudományszakok és tudományszak-vezető oktatók:

1. *Biztonságelméletek (biztonsági tanulmányok).*
Felelős: Dr. Matus János egyetemi tanár CSc
2. *Politikatudomány és honvédelem.*
Felelős: Dr. Szabó A. Ferenc egyetemi tanár CSc
3. *Az országvédelem és a hadtudomány általános elmélete.*
Felelős: Dr. Szternák György egyetemi tanár CSc
4. *Szárazföldi csapatok műveleteinek elmélete.*
Felelős: Dr. Hajdú István egyetemi docens PhD
5. *Légierő műveleteinek elmélete.*
Felelős: Dr. Kurta Gábor egyetemi docens CSc
6. *A műszaki támogatás általános elmélete.*
Felelős: Dr. Bodrogi László egyetemi tanár CSc
7. *Védelmi informatika és kommunikáció elmélete.*
Felelős: Dr. Munk Sándor egyetemi tanár CSc
8. *Rendvédelem (határrendészet, közrendvédelem, katasztrófavédelem) elmélete.*
Felelős: Dr. Sándor Vilmos egyetemi tanár CSc
9. *Hadtörténelem.*
Felelős: Dr. Szántó Mihály egyetemi tanár CSc

¹ Tudományszak: Olyan képzési kutatási terület, amely szerves és elválaszthatatlan része valamely tudományágnak, rendelkezik aktív reprezentánsokkal (DSc, CSc, PhD fokozatosokkal), sikerrel művelt kutatási témái vannak, rendelkezik kidolgozott és publikált szakirodalommal, valamint doktoranduszokkal és aktív témavezető oktatókkal. A tudományszakon belül témacsoportok és témák határozhatók meg. Doktori Szabályzat 2. §.

10. *Védelemgazdaság.*
Felelős: Dr. Gazda Pál egyetemi tanár CSc
11. *Katonapedagógia.*
Felelős: Dr. Kovács András egyetemi docens PhD
12. *Katonapszichológia.*
Felelős: Dr. Bolgár Judit egyetemi tanár CSc
13. *Katonaszociológia.*
Felelős: Dr. Malomsoki József egyetemi tanár CSc
14. *Katonai humán erőforrás-gazdálkodás.*
Felelős: Dr. Malomsoki József egyetemi tanár CSc
15. *Katonai kultúra és személyközi kommunikáció.*
Felelős: Dr. Vincze Lajos egyetemi tanár CSc
16. *Elektronikai hadviselés elmélete.*
Felelős: Dr. Haig Zsolt egyetemi docens CSc
17. *Katonai logisztika.*
Felelős: Dr. Báthly Sándor egyetemi tanár CSc
18. *A nemzetbiztonság és a felderítés általános elmélete.*
Felelős: Dr. Héjja István habilitált egyetemi docens CSc
19. *Katonaföldrajz.*
Felelős: Dr. Lánszki János egyetemi tanár CSc
20. *A térképészeti támogatás általános elmélete.*
Felelős: Dr. Paskó József egyetemi docens CSc
21. *Az ABV védelmi támogatás elmélete.*
Felelős: Dr. Grósz Zoltán egyetemi docens PhD
22. *A tűzércsapatok műveleteinek elmélete.*
Felelős: Dr. Szendy István egyetemi tanár CSc
23. *A honvédelmi jog.*
Felelős: Dr. Molnár Miklós egyetemi docens CSc

A HDI tevékenységi rendszerében – amennyire ez az alig egyéves tapasztalat alapján elmondható – nem okozott zavart a régi és az új doktori programok alapján folyó, kifutó rendszerű képzés és a doktori iskola akkreditációját követő, új tantervek szerinti tudományzakokra alapozott képzés és fokozatszerzés együttes végzése.

Összességében megállapítható, hogy az akkreditált doktori programokra felvett hallgatók továbbtanulása biztosított. A doktori képzés személyi, képzési-infrastrukturális, szakirodalmi, tananyagi feltételei mindkét típusú képzés számára adottak, a képzés folytatása biztosított.

A Hadtudományi Doktori Iskola alapvetően funkcionális szervezet, az oktatók és kutatók a tanszéki szervezetekben végzik doktori képzési és kutatási feladataikat. Önálló kutatási programja nincs, mivel a tudományos kutatómunka feladatait az egyetemi, a kari és a tanszéki munka- és kutatási tervek rögzítik együttesen. A ZMNE összesített kutatási terve a Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar és a csapatok igényei szerint, valamint az önálló kutatási kezdeményezések alapján kerül évente (és középtávon) összeállításra. A kutatási tervekbe beépítjük a doktori értekezések által felölelt kutatási témákat. A teljesítés tekintetében kiemelkedik a ZMNE oktatóinak és doktori hallgatóinak kutatási eredményessége. Az eredmények rendszerint tanulmányokban, értekezésekben és néhány esetben kísérleti leírásokban, találmányokban öltönek testet.

3. Saját tudományszakunk leírása

A tudományszak megnevezése:

A katonai nemzetbiztonság és -felderítés általános elmélete

A tudományszak leírása:

A katonai nemzetbiztonság és -felderítés általános elmélete olyan – a (katonai) nemzetbiztonság, a harc- és hadműveleti biztosítás/támogatás terén illetékes szervek vezetésével, az adatszerzéssel, adatfeldolgozással, helyzetelemző értékeléssel és információtámogatással, a szervezetek nemzetbiztonság és hadműveleti biztosítás érdekében fogantatott rendszabályainak tudományos elméletével, a struktúrák belső, tartalmi elemeinek helyzetével, egymással való összefüggéseinek vizsgálatával, fejlődésével foglalkozó – kutatások rendszere, amely a (katonai) nemzetbiztonsági tevékenységekkel, a háborús és nem háborús műveletek tervezésével, előkészítésével és végrehajtásával összefüggő információs és biztonsági garanciarendszer tudományos igényű vizsgálatát, a tudományos nézetrendszer és eljárások folyamatos korszerűsítését hivatott biztosítani.

A szak oktatásában témavezetői jogosultsággal rendelkezők:

Dr. habil Héjja István CSc²

Dr. Bognár Károly DSc³

Dr. Stefán Géza DSc

Dr. Kuti Ferenc PhD³

Dr. Széplaki János DSc

Dr. Nagy László CSc³

Dr. Botz László PhD

Dr. Pados Ferenc PhD³

Dr. Hajma Lajos CSc

Dr. Sallai Imre CSc³

Dr. Nagy Pál PhD

Dr. Teller Tamás CSc³

Az Alprogram (Tudományszak) Tanácsot⁴ a továbbiakban négy-hat fővel tervezzük kialakítani. A témavezetők maximum két témát hirdethetnek meg, felvételiztetni a meghirdetett témáknak megfelelően lehet.

² A Hadtudományi Doktori Iskola alapító tagja és a tudományszak felelőse (vezetője)

³ 2002 decemberétől

⁴ Tudományszak Tanács: tagjai a témavezetők, vagy több téma esetén a közülük megválasztott kettő-hat személy. Doktori Szabályzat

2003 szeptemberével induló képzésben meghirdetett témák⁵:

- 1) Nemzetbiztonsági tevékenységek és a nemzetbiztonság összefüggés-elmélete.
Témavezető: Dr. Héjja István nyá. ezredes, egyetemi docens CSc
- 2) Katonai felderítés és a biztonság összefüggés-elmélete.
Témavezető: Dr. Héjja István nyá. ezredes, egyetemi docens CSc
- 3) A hadműveleti és műveleti szintű felderítőrendszerek tervezése.
Témavezető: Dr. Héjja István nyá. ezredes, egyetemi docens CSc
- 4) Az adatok és információk feldolgozásának elmélete, az elemző-értékelő munka módszertana.
Témavezető: Dr. Héjja István nyá. ezredes, egyetemi docens CSc
- 5) Az államok, szövetségek és válságkörzetek biztonság- és védelempolitikája, stratégiája, valamint a védelem rendszere.
Témavezető: Dr. Pados Ferenc alezredes PhD
- 6) Tudásalapú, integrált felderítő rendszer (elmélet).
Témavezető: Dr. Nagy Pál ezredes, egyetemi docens PhD
- 7) Harcászati hadműveleti technikai felderítő rendszerszervezés.
Témavezető: Dr. Nagy Pál ezredes, egyetemi docens PhD
- 8) A műveleti terület előkészítésének technikai felderítő infrastruktúrái.
Témavezető: Dr. Nagy Pál ezredes, egyetemi docens PhD
- 9) Katonadiplomácia és információszerzés.
Témavezető: Dr. Sallai Imre ezredes CSc

Tantárgyak a 2002 szeptemberével megkezdett doktori képzésben:

Kötelező szigorlati tantárgy (6 kredit):

1. A katonai nemzetbiztonság és -felderítés általános elmélete.

Kötelezően választható szigorlati tantárgyak (6 kredit):

1. A műveleti terület felderítő előkészítésének elmélete.
2. Az elemző értékelő munka módszertana.
3. Katonai biztonság és -felderítés összefüggés-elmélete.
4. Felderítő rendszerelmélet.

⁵ Doktori téma: olyan kutatási terület, amely alkalmas arra, hogy kidolgozása folyamatában a doktorandusz – a témavezető irányításával – elsajátítsa a tudományos módszerek alkalmazását, értékelhető tudományos eredményhez jusson, és erről tudományos közlemények, tudományos előadások, majd doktori értekezés (alkotás, munka) formájában bizonyosságot tegyen.

Kollokviumi tantárgyak (3 kredit):

1. Technikai felderítés, rendszerszervezés.
2. Az államok, szövetségek és válságkörzetek biztonság- és védelempolitikája, stratégiája, valamint a védelem rendszere.
3. A (had)műveleti szintű felderítő rendszerek elmélete.

Kutatói szemináriumok:

1. A Magyar Köztársasággal szomszédos országok biztonságpolitikájának értékelése, a katonai stratégia és a haderő tervezett alkalmazása közötti összefüggés vizsgálata.
2. A válságok hatása a nemzetbiztonsági szolgálatokra és a harcászati-hadműveleti felderítésre biztonsági térségünk válságai tükrében.
3. A terrorizmus nemzetbiztonsági aspektusai.
4. Különleges rendeltetésű erők felderítő célú alkalmazásának stratégiai kérdései.
5. A Magyar Köztársaságot érintő új nemzetbiztonsági kihívások (a nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés kérdései).
6. Az információszerzés és az információ biztonságpolitikai szerepe. Az információszerzés kapcsolata a nemzeti biztonsággal, a külpolitikával és a joggal.
7. A hagyományos fegyveres erők korlátozása és ellenőrzése Európában; a CFE szerződés.
8. A távérzékelők és szenzorok elmélete.

2003 szeptemberétől javasolt tantárgyak (a Tudományszak Tanács dönt e kérdésben)

Kötelező szigorlati tantárgy:

1. A nemzetbiztonság és a felderítés általános elmélete.

Kötelezően választható szigorlati tantárgyak:

1. Nemzeti biztonság és a nemzetbiztonsági tevékenységek összefüggés-elmélete.
2. Nemzetbiztonsági tevékenységek és a védelmi tervezés közös elmélete.
3. Felderítés és az új kihívások kezelésének nemzetbiztonsági elmélete.
4. A műveleti terület felderítő előkészítésének elmélete.
5. Nemzetbiztonsági rendszerek és a felderítés működtetésének elmélete.
6. Az elemző értékelő munka módszertana.

Kollokviumi tantárgyak:

1. Nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének nemzetközi gyakorlata.
2. Környező országok és válságkörzetek nemzetbiztonsági elemzése.
3. Információszerző és hadműveleti felderítő rendszerek tervezése és működtetése.
4. A nemzetbiztonsági szolgálatok szövetségi (NATO, EU) együttműködése.
5. A (had)műveleti szintű felderítő rendszerek elmélete.

Kutatói szemináriumok:

1. A Magyar Köztársasággal szomszédos országok nemzetbiztonsági stratégiájának értékelése.
2. A katonai stratégia és a haderő tervezett alkalmazása közötti összefüggés vizsgálata.
3. A válságok hatása a nemzetbiztonsági szolgálatok, harcászati-hadműveleti felderítés információszerző és felderítő tevékenységére.
4. Biztonsági környezetünk válságainak szakmai-történeti elemzése.
5. A terrorizmus nemzetbiztonsági aspektusai.
6. Különleges rendeltetésű erők felderítő célú alkalmazásának stratégiája.
7. Az új nemzetbiztonsági kihívások (a nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés kérdései) összetett hatása a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére.
8. A leszerelés, fegyverzetellenőrzés nemzetbiztonsági aspektusai, különös tekintettel az ABC fegyverekre.

Közel tíz év tevékeny munkájának eredménye, hogy a hatalmas méretű átalakulásokkal, folyamatos átszervezésekkel együtt sikerült a szakmai tudományos kutatómunkát és képzést olyan helyzetbe hozni, hogy programjaink minden korábbinál nagyobb távlatot fognak át. Ezzel egy biztató jövőt terveztünk felvázolni, amelyben a tudás, mint megbecsült érték van jelen.

CONTENTS

LIEUTENANT-COLONEL LÁSZLÓ VENICZ, MAJOR MIKLÓS NÉMETH
OPLANS AGAINST IRAK

DR. MAGDA KATONA
**AFGHANISTAN AND REGIONAL GEOPOLITICAL DYNAMICS AFTER
11 SEPTEMBER**

LIEUTENANT-COLONEL DR. JÁNOS JAKUS
ASYMMETRICAL WARFARE

LIEUTENANT-COLONEL SÁNDOR HAMAR
**NON-PROLIFERATION TREATIES, EXPORT-CONTROL SYSTEMS AND
TRENDS OF PROLIFERATION OF MASS DESTRUCTION WEAPONS**

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK
INTELLIGENCE AGAINST TERRORISM

COLONEL ANDRÁS TÓTH
**PERSPECTIVES FOR INTELLIGENCE IN FRAME OF NEW
TECHNOLOGIES**

DR. MAGDA KATONA
RECENT MINDS ON ILLEGAL MIGRATION

LIEUTENANT-COLONEL ISTVÁN HÁRSASI
SECRETS AND VALUES

COLONEL DR. ISTVÁN HÉJJA
PhD TRAINING AND THE CHAIR OF RECONNAISSANCE